

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**DANGUOLĖ KRASKAUSKIENĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĖSTINĖS
STUDIJS**

**SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLOS ANALIZĖ DIRBANT
SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMIS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: doc. dr. Svajonė Mikėnė

Vilnius, 2015

TURINYS

SĄVOKŲ ŽODYNAS	5
IVADAS	7
1. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ APYTARTIS	10
1.1. Socialinės rizikos šeimos samprata	10
1.2. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys ir problemos	16
1.3. Teisinė bazė, reglamentuojanti darbą su socialinės rizikos šeimomis	22
2. SOCIALINIS DARBAS SU RIZIKOS ŠEIMOMIS	26
2.1. Socialinio darbo su socialinės rizikos šeimomis organizavimas	26
2.2. Socialinio darbuotojo kompetencijos	31
2.3. Socialinio darbuotojo rizika darbe	38
2.4. Socialinio darbuotojo motyvacija veiklai	41
3. SOCIALINIO DARBUOTOJO PRAKTINĖ VEIKLA	46
3.1. Šiaulių rajono Vaiko teisių apsaugos skyriaus veikla, teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms	46
3.2. Socialinio darbuotojo veikla Šiaulių rajono seniūnijose	49
4. SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLOS TYRIMAS SENIŪNIJOSE	54
4.1. Empirinio tyrimo metodologija ir metodika	54
4.2. Empirinio tyrimo rezultatų analizė	57
IŠVADOS	89
REKOMENDACIJOS	91
LITERATŪROS SĄRAŠAS	92
SANTRAUKA	102
SUMMARY	103
PRIEDAI	104
1 priedas. Interviu klausimynas	105
2 priedas. Lentelės su kategorijomis ir subkategorijomis	107
3 priedas. Priežastys dėl kurių šeimos išbrauktos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos	130
4 priedas. Transkribuoti interviu	133

LENTELĖS

1 lentelė. Socialinės rizikos šeimų skaičius Lietuvos apskrityse	12
2 lentelė. Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose Lietuvos apskrityse	13
3 lentelė. Socialinio darbuotojo veiklos sritys ir kompetencijos	32
4 lentelė. Bendrosios kompetencijos pagal „Tuning“ projektą	35
5 lentelė Šiaulių rajono Socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius	48
6 lentelė. Šiaulių rajono šeimų skaičius, išbrauktos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos	48
7 lentelė. Šiaulių rajono seniūnijose socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius	51
8 lentelė. Priežastys dėl kurių šeimos išbrauktos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos	52
9 lentelė. Bendroji tyrimo dalyvių charakteristika	58
P1 lentelė. Informacija apie socialinės rizikos šeimas	107
P2 lentelė. Socialinės rizikos šeimų problemos	108
P3 lentelė. Paslaugų teikimo organizavimas ir socialinio darbo metodai	109
P4 lentelė. Pasiteisinantys ir efektyviausi darbo metodai	111
P5 lentelė. Nepasiteisinantys ir neefektyvūs darbo metodai	112
P6 lentelė. Teikiamų socialinių paslaugų priimamumas	113
P7 lentelė. Teikiamų socialinių paslaugų analizė	114
P8 lentelė. Tarpinstitucinis bendradrabiavimas	115
P9 lentelė. Konsultacijos ir patarimai iš specialistų ir ne specialistų	117
P10 lentelė. Parama iš šalies	118
P11 lentelė. Naujovių taikymas socialinio darbuotojo profesinėje veikloje	119
P12 lentelė. Kompetencijos ir žinios šeimos problemų sprendimui	120
P13 lentelė. Kvalifikacijos tobulinimas	121
P14 lentelė. Supervizijos vaidmuo socialinio darbuotojo veikloje	122
P15 lentelė. Motyvacija dirbti socialiniu darbuotoju	123
P16 lentelė. Rizika darbe	125
P17 lentelė. Galimybė išvengti rizikos	126
P18 lentelė. Darbe iškilusios grėsmės atvejai	127
P19 lentelė. Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui	128
P20 lentelė. Priežastys dėl kurių šeimos išbrauktos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos	130

PAVEIKSLAI

1 pav. Socialinių darbuotojų teikiamos paslaugos socialinės rizikos šeimoms	50
2 pav. Informacija apie socialinės rizikos šeimas	59
3 pav. Socialinės rizikos šeimų problemos	60
4 pav. Paslaugų teikimo organizavimas ir socialinio darbo metodai	62
5 pav. Pasiteisinantys ir efektyviausi darbo metodai	64
6 pav. Nepasiteisinantys ir neefektyvūs darbo metodai	65
7 pav. Teikiamų socialinių paslaugų priimamumas	66
8 pav. Teikiamų socialinių paslaugų analizė	68
9 pav. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	69
10 pav. Konsultacijos ir patarimai iš specialistų ir ne specialistų	71
11 pav. Parama iš šalies	73
12 pav. Naujovių taikymas socialinio darbuotojo profesinėje veikloje	74
13 pav. Kompetencijos, žinios ir gebėjimai šeimos problemų sprendimui	75
14 pav. Kvalifikacijos tobulinimas	76
15 pav. Supervizija darbe	78
16 pav. Motyvuojantys veiksniai dirbti socialinį darbą	79
17 pav. Rizika darbe	81
18 pav. Galimybė išvengti rizikos	83
19 pav. Iškilusios grėsmės darbe atvejai	84
20 pav. Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui	86

SAVOKŲ ŽODYNAS

Šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą. (Valstybinė šeimos politikos koncepcija. LR seimo nutarimas Nr.X-1569, 2008 06 03)

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba). (Socialinių paslaugų įstatymas Nr. X-493, 2006 01 19)

Socialinės rizikos vaikas – vaikas iki 18 metų, kuris vaikatauja, elgetauja, nelanko mokyklos ar turi elgesio problemų mokykloje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, yra įsitraukęs ar linkęs įsitraukti į nusikalstamą veiklą, yra patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir dėl šių priežasčių jo galimybės ugdytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos (Socialinių paslaugų įstatymas Nr. X-493, 2006 01 19).

Socialinė rizika - tikėtini įvykiai (dažniausiai tai pajamų praradimas dėl senatvės, nedarbo, ligos arba papildomos išlaidos vaikams auginti), nuo kurių padarinių yra numatytos socialinės apsaugos priemonės (Valstybinė šeimos politikos koncepcija. LR seimo nutarimas Nr.X-1569, 2008 06 03).

Socialinė atskirtis – visuomenės atsisakymas atskirų savo narių (pavyzdžiui, benamių, narkomanų), jeigu jų gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų arba jie negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturėdami tam reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo ir pan. Socialinę atskirtį gali sukelti ir socialinės apsaugos sistemos trūkumai, neleidžiantys daliai gyventojų pasinaudoti šios sistemos galimybėmis (Valstybinė šeimos politikos koncepcija. LR seimo nutarimas Nr.X-1569, 2008 06 03).

Socialinis darbas - tai veikla, padedanti asmeniui, šeimai spręsti savo socialines problemas pagal jų galimybes ir jiems dalyvaujant, nežeidžiant žmogiškojo orumo ir didinant jų atsakomybę, pagrįstą asmens, šeimos ir visuomenės bendradarbiavimu (Socialinių paslaugų įstatymas Nr. X-493, 2006 01 19).

Socialinis darbuotojas – specialistas, kurio darbo paskirtis yra sustiprinti žmogaus prisitaikymo prie aplinkos sugebėjimus, atkurti ryšius su bendruomene, padedant jam integruotis į visuomenę ir skatinant visavertiškesnį žmogaus socialinį funkcionavimą (Vareikytė, 2010).

Socialinės paslaugos - yra paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Socialinių paslaugų įstatymas Nr. X-493, 2006 01 19).

Kompetencija – efektyvios veiklos demonstravimas, sugebėjimas atlikti pateiktas užduotis realioje ar imituojamoje darbo situacijoje; gebėjimas pagal kvalifikaciją, žinias, įgūdžius gerai atlikti veiklą (Kučinskas ir Kučinskienė, 2000).

Motyvacija – tai skatinimo procesas, kai, pasitelkiant vidinius ir išorinius veiksnius, darbuotojas skatinamas konkrečiai veiklai (Šavareikienė, 2008).

IVADAS

Temos aktualumas. Darbas su socialinės rizikos šeimomis Lietuvoje pamažu tampa vis apčiuopiamesnis, struktūriškesnis ir metodiškesnis (Rimkus, Žemgulienė, 2013). Įgyvendinant Socialinių paslaugų įstatymą, nuo 2007 m. sausio 1 d. dirbti su socialinės rizikos šeimomis savivaldybėms buvo numatyti socialinių darbuotojų etatai, finansuojami iš valstybės biudžeto lėšų. Socialinių darbuotojų etatai buvo įsteigti socialinių paslaugų centruose, rajonų seniūnijose, savivaldybėms pavaldžioje įstaigose. Siekiant socialines paslaugas priartinti prie socialinės rizikos šeimų, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, daugiau nei pusė (60 proc.) įdarbintų socialinių darbuotojų dirba kaimo vietovėse (Aperavičienė, 2009, pagal Ivanauskienė, 2012). Kita vertus, socialinės rizikos šeimų skaičius mažėja nežymiai. Rimkus ir Žemgulienė, analizuodami Statistikos departamento 2000-2011 m. duomenis, pastebėjo, kad nors statistiškai minimu laikotarpiu rizikos šeimų skaičius sumažėjo 41,46 %, realios situacijos šie duomenys neatspindi, nes sparčiai mažėjo ir Lietuvos gyventojų skaičius, todėl socialinės rizikos šeimų santykis, tenkantis bendram gyventojų skaičiui, išliko nepakitęs. Pastarųjų metų statistiniai duomenys išlieka panašūs.

Statistikos departamento 2014 metų duomenimis 2010 m. - 10 904, 2011 m. - 10608, 2012 m. – 10389, 2013 m. – 10235, 2014 m. - 9930 buvo socialinės rizikos šeimų (Statistikos departamentas). Tokie socialinės rizikos šeimų skaičiai mūsų šalies mastams yra dideli, todėl aktualu analizuoti, kaip kuo veiksmingiau, efektyviau teikti socialinę pagalbą socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams.

Profesionaliam socialinio darbo specialistui būtini įgūdžiai ir gebėjimai, apimantys pagrindinius ir specialiuosius bendravimo įgūdžius, gebėjimus puoselėti profesionalius darbinius santykius su klientais, padėti klientui pamatyti save iš šalies, nagrinėti problemines situacijas, nustatyti tikslus ir kurti veiksmų planą (Rimkus, Žemgulienė, 2013). Rimkus ir Žemgulienė pabrėžia kūrybiškumo svarbą: tik kūrybiškai dirbantis socialinis darbuotojas gali profesionaliai atlikti savo darbą, nes kadangi šeimų problemos yra labai skirtingos, tai ir jų sprendimo strategijas reikia pritaikyti individualiai kiekvienai šeimai, atsižvelgiant į jos problemų pobūdį (Rimkus, Žemgulienė, 2013). Norint, kad socialinis darbas būtų efektyvus, būtina ieškoti naujų, efektyvesnių, lemiančius didesnius pokyčius, būdų dirbti su socialinės rizikos šeimomis.

Temos naujumas bei iširtumas. Socialinės rizikos šeimos nagrinėtos įvairiais aspektais sociologų, edukologų, psichologų moksliniuose tiriamuosiuose darbuose. Sociologinėje analizėje autoriai pabrėžia socialinės atskirties aspektą. Kondrotaitė (2006) teigia, kad ekonominiai pokyčiai visuomenėje paveikia daugelį jos sluoksnių, įskaitant ir

socialinės rizikos šeimas, kurios patenka į socialinių įtampų laukus, patiria socialinę atskirtį ir tampa užribio sluoksnio atstovėmis. Socialinės atskirties aspektus randame Poviliūno (2001, 2003), Grigo (2003), Rimkutės (2001), Taljūnaitės (2004), Brazienės ir Guščinskienės (2004), Žalimienės (2004), Mikulionienės (2005) ir kt. darbuose. Kvieskienė (2003) teigia, jog socialinės atskirties rizikos šeimos yra viena skaudžiausių modernios visuomenės problemų. Kaip rodo šalies statistika, daugiausia šių šeimų vaikai netenka tėvų globos, tampa smurto, netgi seksualinio, taip pat kitų nusikaltimų aukomis.

Plačiau ir išsamiau socialinės rizikos šeimas nagrinėja edukologai ir psichologai. Moksliniuose tiriamuosiuose darbuose ypatingai didelis dėmesys kreipiamas į vaikų, augančių rizikos grupių šeimose socializaciją, jos galimybes ir problematiką - Dromantienės ir Šalaševičiūtės (2006), Kondrotaitės ir Butvilo (2007) ir kt. darbuose. Apie socialinės pedagoginės pagalbos galimybes šeimai rašė Kalnins (2002), Leliūgienė (1997, 2002), Johnson (2001) ir kt. Socialinio darbuotojo ir jo kliento bendravimo etinius socialinio darbo aspektus Lietuvoje nagrinėjo Klokmanienė ir Stanevičiūtė (2007), Tidikis (2002). Socialinio darbo metodus ir jų svarbą dirbant su socialinės rizikos grupės šeimomis, aprašė Gvaldaitė ir Švedaitė (2005), Navaitis (2002), Vitkauskaitė (2001). Socialinių paslaugų vaikams ir probleminėms šeimoms organizavimo ypatumus savivaldybėse tyrinėjo Vareikytė (2006) ir kt. Knygoje Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis (2009) įvairių socialinio darbo tarnybų atstovai praktikai, aprašė apie klientų paramos sistemos, socialinių ryšių su aplinkiniais stiprinimą, savipagalbos grupių organizavimą.

Socialinis darbas Lietuvoje palyginti nauja daugialypė profesija. Jis reikalauja nuolatinio socialinių darbuotojų tobulėjimo: plėsti ir gilinti žinias, ugdyti įgūdžius ir remtis socialinio darbo vertybėmis. Literatūroje galima identifikuoti daugybę įvairių temų apie socialinio darbuotojo kompetencijas. Apie socialinių darbuotojų kompetencijų svarbą rašė Švedaitė (2005), Večkienė ir Povilaikaitė (2005), Varžinskienė (2008), Kvieskienė (2005), Sutton (1999), Kozlov (2007), Ivanauskienė (2007), Johnson (2003), . Compton ir Galaway (1999) ir kt.

Vis dėl to, šiandienos patirtis rodo, jog socialinių paslaugų teikimas socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams tiek teoriniame, tiek praktiniame lygmenyje nėra plačiai nagrinėtas. Lietuvoje reikėtų platesnių ir išsamesnių mokslinių tyrimų apie socialinių darbuotojų su socialinės rizikos šeimomis veiklos organizavimą, motyvavimo ir skatinimo sistemą, profesinės kvalifikacijos tobulinimą ir kėlimą bei darbuotojų saugumą.

Mokslinė problema - prieštaravimas tarp socialinio darbuotojo darbui su socialinės rizikos šeimomis atliekamo darbo ir laukiamo rezultato.

Tyrimo problema apibrėžiama klausimais:

- Kaip Šiaulių rajone organizuojamas socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, darbas?
- Kokius socialinio darbo metodus naudoja socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis?
- Su kokiomis problemomis susiduria socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis?
- Kokius socialinio darbo organizavimo Šiaulių rajono seniūnijose aspektus reikėtų tobulinti, kad socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis taptų efektyvesnis?

Tyrimo objektas – Šiaulių rajono socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, veiklos analizė.

Darbo tikslas – išanalizuoti socialinių darbuotojų profesinės veiklos ypatumus, dirbant su socialinės rizikos šeimomis.

Darbo uždaviniai :

1. Aptarti socialinės rizikos šeimos sampratą.
2. Išanalizuoti socialinio darbo su socialinės rizikos šeima organizavimo ypatumus.
3. Atskleisti socialinio darbuotojo praktinę veiklą dirbant su socialinės rizikos šeima.
4. Atlikti empirinį tyrimą, siekiant atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, veiklos ypatumus ir pateikti rekomendacijas veiklos efektyvumui gerinti.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė, atlikta siekiant aptarti socialinės rizikos šeimos sampratą, socialinį darbą su socialinės rizikos šeima, socialinio darbuotojo praktinę veiklą.
2. Pusiau struktūruoti individualūs interviu atlikti siekiant atskleisti socialinių darbuotojų darbo su socialinės rizikos šeimomis ypatumus.

1. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ APTARTIS

1.1. Socialinės rizikos šeimos samprata

Kas yra šeima? Ši sąvoka dar iki šiol nėra apibrėžta. Konstitucijoje (1992) nurodoma, koku pagrindu sudaroma šeima: “santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu, šeima pripažįstama visuomenės ir valstybės pagrindu”, bet nėra nenurodoma, kas ji yra. Atskiras šeimos apibrėžimas neišskirtas ir Civiliniame kodekse (2000), nors kalbama apie šeimos teisiniams santykiams taikytiną teisę sutuoktiniams bei numatomos tėvų ir vaikų teisės bei pareigos. Tik Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintoje Valstybinėje šeimos koncepcijoje (2008) pirmą kartą apibrėžiama, paaiškinama šeimos sąvoka: “šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą. Todėl valstybės ir nevyriausybinių institucijos privalo užtikrinti šeimos integralumui palankią aplinką, plėtodamos ir tobulindamos jos teisinę ir socialinę bazę“ (Valstybinės šeimos politikos koncepcija, 2008). Anot Leliūgienės (2003), šeima turėtų būti svarbiausias socializacijos institutas, o Bagdonavičiaus ir Senkaus (2008) teigimu, tik tikroje šeimoje atliekamos šeimai būdingos funkcijos, užtikrinančios šeimos narių fizinę, psichinę ir dvasinę gerovę. Lietuvoje prarandama demografinė pusiausvyrą: keičiasi šeimos institutas, sparčiai senėja gyventojai, antras dešimtmetis kai mažėja gimstamumas, šeimos kuriamos neregistruojant santuokos, tokiu atveju vaikai gimsta ne santuokoje – tokių vaikų skaičius nuolat didėja. Tiek šeimos santuokos neregistravimas, tiek ne santuokoje gimę vaikai visuomenėje tampa normaliu reiškiniu (Bagdonavičius ir Senkus, 2008). Daugėja ir daugiaprobleminių šeimų, kurios, anot Rupšienės (2001), trukdo normaliai socializuotis šeimų nariams.

Pasak Fedulovos (2007), šeima – tai tam tikra sistema, kurioje kiekvienas šeimos narys turi savo teises, nes būtent šeima turi užtikrinti savo nariams ekonominį, socialinį ir fizinį saugumą, mažamečių vaikų ir paauglių priežiūrą bei socializaciją. Todėl šioms funkcijoms atlikti ypač svarbūs šeimyniniai ir giminės ryšiai, šeimyninių grupių sąveika. Sutrikus šeimoje nario teisių užtikrinimo sistemai, funkcijoms, tokios šeimos įtraukiamos į socialinės rizikos šeimų sąrašus (Fedulova, 2007).

Šiuo metu plačiai paplitęs socialinės rizikos terminas. Socialinės rizikos koncepcija yra gana kompleksiška, neleidžianti dėti lygybės ženklo tarp socialinės rizikos ir socialinės nelygybės (ne bet kokia socialinė nelygybė gali būti traktuojama kaip

socialinė rizika). Lietuvių kalba bandoma vartoti „socialiai kritinių grupių“ terminą, nes būtent šių grupių gerovė yra labiausiai neapsaugota liberalios ekonomikos valstybėse (Taljūnaitė, 2004). Tuo tarpu Pežaitė ir Brazienė (2004) teigia, kad būtent socialinė įvairios visuomeninio gyvenimo aplinkybės – socialinė rizika sudaro sąlygas socialinei asmens atskirčiai atsirasti (Pežaitė, Brazienė, 2004).

Socialinės rizikos šeimos, kaip teigia Guščinskienė ir Kondrotaitė (2006) – tai šeimos, kurios ne visiškai vykdo savo funkcijas, kelia grėsmę normaliai visuomenei, yra veikiamos neigiamų socialinių veiksnių.

Fedulova (2007) į „rizikos grupės šeimos“ sąvoką įtraukia tokią šeimą, kurioje egzistuoja nukrypimai nuo normų ir tie nukrypimai neleidžia priskirti jos prie darnių šeimų...Socialinės rizikos šeimoms priskiria mažas pajamas turinčias šeimas, pabėgėlių bei priverstinių migrantų šeimas, šeimas, turinčias daug išlaikytinių (daugiavaikės šeimos, šeimos su neįgaliaisiais), nepilnas šeimas, asocialias šeimas ir kt.

Anot Arnlaug (2006), socialinės rizikos šeimos yra ne tik netradicinės, bet jose dažniau negu įprastose, nepilnose arba pilnose šeimose iškyla problemų. Ir didžiausia problema joms - ne finansinė parama, o vaiko auklėjimas. Tuo tarpu Leliūgienė (2003) pabrėžia, kad socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurios „socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas.“ Ji neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Socialinės rizikos šeimų grupei ji priskiria pabėgėlių bei daugiavaikes šeimas, šeimas, auginančias neįgalius vaikus, nepilnas šeimas. Priežastys, kurios padeda potencialiai socialinei rizikai atsirasti, yra įvardijamos šios: nepalankios ekonominės ir psichologinės sąlygos, sunkumai auklėjant vaikus, kylantys konfliktai tarp šeimos narių, girtuokliavimas, priklausomybė narkotikams, žiaurus elgesys šeimoje su vaikais (Leliūgienė, 2003).

Kitoku aspektu socialinės rizikos šeimos sąvoką pateikia Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006) ir Lietuvos respublikos Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas (2011). Šiuose įstatymuose gana konkrečiai ir pakankamai aiškiai apibrėžiama socialinės rizikos šeimos sąvoka.

Socialinės rizikos šeima – „šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos

šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba)“ (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis arba (ir) yra priklausomas nuo azartinių lošimų, arba (ir) dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka prižiūrėti vaikų, arba (ir) naudoja psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, arba (ir) gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams. (Lietuvos respublikos Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas, 2003).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija rekomendacijose socialiniams darbuotojams, dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis (2014), dėl šeimos situacijos vertinimo ir darbo su šeima planavimo socialinės rizikos šeimas rekomenduoja suskirstyti į tris rizikos lygius:

S - Sunkios rizikos šeima nemoka ar negeba gyventi savarankiškai, jiems reikalinga nuolatinė socialinio darbuotojo ir kitų specialistų pagalba.

V – vidutinės rizikos šeima – šeima moka ir geba gyventi savarankiškai, tačiau, visiškam šeimos narių saugumui ir emocinei, psichologinei gerovei užtikrinti, reikalinga nuolatinė socialinio darbuotojo ir kitų specialistų pagalba.

L – lengvos rizikos šeima retkarčiais gali patirti laikiną krizę, ji geba gyventi savarankiškai, užtikrindama visų narių saugumą bei emocinę, psichologinę, materialinę gerovę. Tik esama krizė laikinai sutrikdo šeimos gyvenimą. (Dėl rekomendacijų socialiniams darbuotojams, dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis, 2014-04-09)

Lietuvos Respublikos savivaldybių socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitoje 2014 m. gruodžio 31 d. iš viso buvo įrašytos 9 930 socialinės rizikos šeimos, auginančios 19668 nepilnamečius vaikus.

1 lentelė. Socialinės rizikos šeimų skaičius Lietuvos apskrityse

Eil. nr	Apskritis	2010m.	2011m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.
1.	Alytaus	588	584	559	551	536
2.	Kauno	2158	2060	1 974	1955	1839
3.	Klaipėdos	983	973	964	967	983
4.	Marijampolės	895	862	823	763	697
5.	Panevėžio	1192	1106	1 102	1 133	1 124
6.	Šiaulių	1142	1174	1 210	1 223	1 165
7.	Tauragės	596	590	567	549	514
8.	Telšių	592	578	543	533	542
9.	Utenos	844	816	815	770	740
10.	Vilniaus	1914	1865	1 832	1 791	1790

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Statistikos departamento informacija

2 lentelė. Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose Lietuvos apskrityse

Eil. nr	Apskritis	2010m.	2011m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.
1.	Alytaus	1317	1258	1 181	1 168	1 150
2.	Kauno	4703	4122	3 879	3 649	3 350
3.	Klaipėdos	1943	1902	1 840	1 766	1 747
4.	Marijampolės	2056	1940	1 842	1 722	1 581
5.	Panevėžio	2565	2418	2 389	2 474	2 416
6.	Šiaulių	2681	2742	2 708	2 717	2 553
7.	Tauragės	1311	1258	1 211	1 174	1 061
8.	Telšių	1300	1243	1 175	1 180	1 169
9.	Utenos	1781	1658	1 610	1 505	1 243
10.	Vilniaus	3678	3532	3 409	3 309	3 268

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Statistikos departamento informacija

Iš 1 ir 2 lentelėse pateiktų duomenų matome, kad daugiausiai socialinės rizikos šeimų ir jose gyvenančių vaikų yra Kauno apskrityje, o mažiausiai Telšių ir Tauragės apskrityje. Iš to negalima teigti, kad Kaune yra daugiausiai vaikų iš socialinės rizikos šeimų. Reikia įvertinti ir tai, kad apskritys skiriasi ir pagal gyventojų skaičių: kuo daugiau gyventojų, tuo didesnė tikimybė, kad ir daugiau socialinės rizikos šeimų bei jose augančių nepilnamečių vaikų.

Nors šeima yra esminis visuomenės elementas ir jai tenka didelė atsakomybė už mūsų visuomenės ateitį, remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (www.socmin.lt), statistikos rodikliai atspindi, kad socialinės rizikos šeimose augantys vaikai 2014 metų pabaigoje sudaro 3,7 proc. visų Lietuvoje gyvenančių vaikų. Socialinės rizikos šeimose, kuriose tėvai neturi išsilavinimo ir yra menkai išprusę, neturi dorovinių vertybių, nesugeba ir nenori prisitaikyti prie kintančių socialinių bei ekonominių sąlygų, auga visiškai nesavarankiškos, neharmoningos asmenybės; jos nepasitiki savo jėgomis ir nesaugiai jaučiasi visuomenėje.

Dažnai Lietuvoje visos šeimos, kurioms reikalinga socialinė ar psichologinė pagalba iš šalies, vadinamos „asocialiomis“ šeimomis. Kalbininkų patarimu, šis terminas dėl etinių ir kalbinių aspektų netinkamas, todėl atsisakyta „asocialios šeimos“ sąvokos, o vietoj jos pasiūlyta vartoti „socialinės rizikos šeimos“ arba „probleminės šeimos“ sąvokas (Bagdonaitė, 2007).

Nors ir yra pasiūlyta kitokios sąvokos asocialios šeimos įvardijimui, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorė Tarvydienė (2009), visgi vartoja šią sąvoką ir teigia, kad asociali šeima dėl netinkamo savo gyvenimo būdo negali deramai pasirūpinti vaikais, tėvai neretai netgi neturi socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti atžalą, dažniausiai tokiose šeimose girtaujama (Tarvydienė, 2009).

Tai visgi kokios šeimos yra priskiriamos socialinės rizikos šeimų grupei? Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003) teigiama, kad „socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių“ (Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo, 2003).

Socialinės rizikos šeimoms socialinės pagalbos teikimas turi būti nukreiptas ne tik į šeimos problemų sprendimą, bet ir į jos psichologinį stiprinimą bei įvairiapusį ugdymą, siekiant atstatyti jos vidinį potencialą daugialypių reikšmingų visuomenės funkcijų vykdymui, demografiniam augimui, socialiniam – ekonominiam ūkio stiprinimui. Visos šeimos funkcijos glaudžiai tarpusavyje susijusios, viena kitą papildo, stiprina. Šeimos funkcijos kinta su šeima. Jeigu išnyksta viena funkcija, ją gali pakeisti kita, todėl šeima dar nėra pasmerkta žlugti. Šeima yra maža bendruomenė, kuri turi savo pareigas, funkcijas ir atsakomybę.

Jei šeimoje, kalbant apie socialinės rizikos šeimą, yra vaikų iki 18 metų, atsiranda sąvoka „socialinės rizikos“ vaikas. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme (2006) pateikiama tokia sąvoka, kad socialinės rizikos vaikas – „vaikas iki 18 metų, kuris vaikatauja, elgetauja, nelanko mokyklos ar turi elgesio problemų mokykloje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, yra įsitraukęs ar linkęs įsitraukti į nusikalstamą veiklą, yra patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir dėl šių priežasčių jo galimybės ugdytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos“ (Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas, 2006). Remiantis socialinės rizikos vaiko sąvokos apibrėžimu, galima teigti, kad ji susijusi su švietimo, sveikatos, socialine bei teisingumo sričių problemomis. Esant pažeistam socialinės rizikos šeimos narių tarpusavio bendravimui ir bendradarbiavimui, pasak Malinausko (2011), vaikai geriau išmano socialiai nepriimtino elgesio įgūdžius (Malinauskas, 2011), tuo tarpu Jonutytė (2007) teigia, kad tokiems vaikams kyla daugiau socialinių problemų, nes jiems nebūdingas saugumo ir pasitikėjimo savimi bei aplinka jausmas, jie turi bendravimo sunkumų, tokie vaikai jaučia nerimą, liūdesį, jiems išryškėja depresijos požymiai, silpnėja savikontrolė, tampa konfliktiški, agresyvūs, nerodo iniciatyvos, silpnėja jų pažintinė veikla, skursta žodynas, vėliau formuojasi higienos įgūdžiai, atsiranda psichosomatinių simptomų.

Socialinės rizikos šeimoje augantys vaikai yra labiausiai pažeidžiama grupė, nes šeima nesudaro sąlygų pilnaverčiam vaiko vystymuisi, socialinių įgūdžių raidai, taip apsunkinama socializacija, vaiko pritapimas visuomenėje. Šeimose vyrauja materialinis nepriteklus, dažniausiai neturi pastovaus pragyvenimo šaltinio, ieškodami „geresnio gyvenimo“ dažnai keičia gyvenamąją vietą. Girtaujantys tėvai arba vienas iš tėvų, nesugeba pasirūpinti savo vaikais, palieka juos likimo valiai, naudoja psichologinį arba fizinį smurtą. Gavus pašalpas, namuose dažnai renkasi tokio pat mentaliteto asmenys, girtaujama, kyla įvairūs konfliktai. Namuose vaikas net neturi savo asmeninės erdvės. Visi šie faktoriai vaikus stumia į neviltį, jie ieško paguodos, prie ko pritapti, o tai dažniausiai būna į nusikaltimus linkę asmenys, kurie tampa vaikų gerais draugais. Vaikai iš socialinės rizikos šeimų linkę vagiliauti, nes dažniausiai tėvai nepatenkina jų poreikių. Socialinės rizikos šeimų kai kurie tėvai būna įsitraukę į nelegalią ar nusikalstamą veiklą. Visa tai matydami vaikai atkartoja savo tėvų elgesį. Socialinių darbuotojų patirtis rodo, kad socialinės rizikos šeimoje augančių vaikų tėvai yra abejingi savo vaikų visapusiškam ugdymui, neturintys atsakomybės ir pareigos jausmo ne tik už save, bet ir už šeimos narius, neginčijamai skiriasi supratimas apie vaidmenis šeimoje, todėl šeimoje silpni emociniai ryšiai, sutrikęs bendravimas ir bendradarbiavimas. Užaugę socialinės rizikos grupės šeimoje dažniausiai vaikai turi tam tikrų psichologinių ir socialinių įgūdžių problemų, kurios jiems trukdo gyvenime susikurti tikslus, uždavinius ir juos sėkmingai įgyvendinti, nes šeimoje nebuvo mokoma kaip tai daryti.

Apibendrinant įvairių autorių požiūrį ir įstatymuose pateiktas sąvokas, socialinės rizikos šeima apibūdinama remiantis įvairiais kriterijais, tai ir šeimos priklausomos nuo žalingų įpročių (alkoholio, narkotikų, toksinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas), ištiktos krizių, skurdo ir bedarbystės, nesugebančios spręsti šeimai iškilusių problemų, neturinčios socialinių įgūdžių. Šiose šeimose narių emocinis bendravimas bei bendradarbiavimas sutrikęs, tokia neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo, vystymosi ir tobulėjimo. Tokioms šeimoms sudėtinga vykdyti šeimos funkcijas. Socialinės rizikos šeimoms turi būti teikiama socialinė pagalba nukreipta ne tik į šeimos problemų sprendimą, bet ir į jos stiprinimą bei socialinių įgūdžių ugdymą, siekiant atstatyti jos vidinį potencialą bei harmoniją, daugialypių svarbių visuomenės funkcijų vykdymui. Psichologinių bei socialinių įgūdžių ugdymui reikalinga visa komanda, tai – psichologai, socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai bei kitų sričių specialistai. Šiems tikslams pasiekti, darbas su socialinės rizikos šeima turi būti vykdomas dviem būdais - prevencijos bei intervencijos, taip pat reikalingas valstybės programa, kuri turi būti orientuota į ilgalaikę asmens ir visuomenės kaitą bei nagrinėtų rizikos šeimų atsiradimo priežastis bei nurodytų problemų sprendimo būdus.

1.2. Socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastys ir problemos

Socialinė rizika – įvairios visuomeninio gyvenimo aplinkybės, sudarančios sąlygas socialinei asmens atskirčiai atsirasti (Pėžaitė ir Brazienė, 2004). Socialinio darbo teorijoje ir praktikoje labiausiai paplitusios socialinės rizikos grupių šeimų tipologijos.

Pagal Fedulovą (2007), socialinės rizikos veiksniai, nulemiantys socialinės rizikos šeimų atsiradimą, yra šie:

- socialiniai ekonominiai veiksniai (žemas materialinis šeimos lygis, nedarbas, prastos gyvenimo sąlygos);
- socialiniai demografiniai veiksniai (vieno ar abiejų tėvų nebuvimas, pakartotinė santuoka);
- medicininiai sanitariniai veiksniai (nepalankios gyvenimo sąlygos, neįgalieji šeimoje, įvairios lėtinės ligos);
- psichologiniai pedagoginiai veiksniai (tarpasmeninių santykių sutrikimai šeimoje, vertybinių šeimos narių orientacijų deformacija, tėvų ir vaikų susvetimėjimas ir kt.);
- kriminaliniai veiksniai (žiaurus elgesys šeimoje, parazituojantis tėvų gyvenimas, tėvų girtavimas ir kt.)“

M. Leliūgienė (2006) nurodo šias 2 rizikos veiksnių, lemiančių socialinės rizikos šeimų atsiradimą, grupes:

1. Šeimos struktūros ypatumai - tai nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neįgalių arba lėtinėmis ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurių narys / nariai yra įkalinimo vietose arba ką tik grįžo iš jų ir yra socialinės adaptacijos procese; taip pat asmenys, priklausantys kokiai nors socialinės rizikos grupei.

2. Šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis: bendrų visuomeninio gyvenimo ir buities interesų bei tikslų nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, grubūs ir žiaurūs santykiai su artimaisiais (M.Leliūgienė, 2006). Socialinio darbo praktika rodo, kad socialinės rizikos šeimą gali paveikti abiejų minėtų grupių rizikos veiksniai.

Atsižvelgiant į anksčiau autorių (Fedulovos, 2004; M.Leliūgienės, 2006) paminėtas socialinės šeimos rizikos priežastis, tokias, kaip socialiniai, demografiniai, medicininiai sanitariniai, psichologiniai pedagoginiai, kriminaliniai bei šeimos struktūros ypatumai, šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis, socialiniams darbuotojams svarbu išanalizuoti, kokie santykiai vyrauja šeimoje, kad būtų galima suteikti efektyvias paslaugas.

Tuo tarpu, kad geriau pažinti šeimas, užsienio autoriai Epstein ir kt. (1983) sukūrė McMaster šeimos santykių diagnostavimo metodą, pagrįstą sistemų teorijos teiginiais. Metodo autoriai išskiria septynis šeimos funkcionavimo aspektus:

- šeimos gebėjimą spręsti problemas
- šeimos gebėjimą komunikuoti/bendrauti
- šeimos narių gebėjimą atlikti savo roles/vaidmenis
- emocinius šeimos narių ryšius
- gebėjimą emociškai reaguoti į šeimos narių poreikius
- šeimos narių elgesio kontrolę
- bendrą šeimos funkcionavimą (Epstein ir kt., 1983)

Socialinis darbuotojas, glaudžiai bendraudamas su šeima, atkreipdamas dėmesį į šeimos funkcionavimo aspektus, gali pastebėti šeimos narių norą ir gebėjimą spręsti susidariusius sunkumus, konfliktų tarp šeimos narių priežastis, jų sprendimo būdus, vaidmenų pasiskirstymą šeimoje, vyraujančias emocijas. Šie aspektai padeda socialiniam darbuotojui suprasti, iš kur kyla šeimos problemos ir numatyti galimus problemų sprendimų būdus.

Užsienio autoriai McCubin ir kt. (1999); Shoen ir kt., (2007) pagrindinėmis socialinės rizikos šeimų priežastimis nurodo alkoholizmą, narkomaniją, nepilnamečių nėštumą. Socialinės rizikos grupėms taip pat priskiria šeimas su emociškai pažeistais vaikais (Corliss ir kt., 2008). Tuo tarpu Kondrotaitė (2006), išanalizavusi socialinės rizikos šeimų problematiką ir rajonų savivaldybės kaimo vietovėse atlikusi tyrimus, nurodė šias problemas: socialinės rizikos šeimų gausėjimas, alkoholio ir nedarbo sąryšis; socialinės rizikos šeimose augančių vaikų nusikalstamumas ir jų įtraukimas į kontrabandą per Lietuvos–Rusijos ir Lietuvos–Baltarusijos valstybines sienas.

Pasak Česnuitytės (2007), socialinės rizikos šeimos visai nemotyvuotos savo „normalaus“ gyvenimo pokyčiams. Šeimos nenori specialistų pagalbos, nesupranta, kad gyvena neadekvačiai, su vaikais elgiasi netinkamai. Ypač ši problema aktuali rajono savivaldybių kaimo vietovių alkoholį vartojančiose šeimose. Šiose šeimose dažnai smurtaujama prieš vaikus, nors tai, anot atliktų tyrimų, dažniau būna psichologinis, rečiau fizinio pobūdžio smurtas (Česnuitytė, 2007).

Anksčiau minėti reiškiniai, tokie kaip negebėjimas spręsti problemas, žalingi įpročiai, nusikalstamumas, smurtas laikytini svarbiomis socialinės rizikos šeimų atsiradimo ir formavimosi priežastimis Lietuvoje.

Kalbant apie globalizaciją ir eurointegraciją, Grigas (2003) teigia, kad globalizacija ir eurointegracija Lietuvos gyventojams ir jų socialinei organizacijai turėjo ne tik teigiamos, bet

ir neigiamos įtakos – tai kaimo gyventojų deprivacija, bei stiprėjanti socialinė ir ekonominė visuomenės diferenciacija, ryškėjanti „užribio“ klasė (Grigas, 2003).

Vienas didžiausias visuomenės rūpestis yra socialinės atskirties egzistavimas. Socialinės atskirties dažniausias pasireiškimas, kai individas vienu metu yra veikiamas keleto veiksnių. Valstybinė šeimos politikos koncepcija (2008) nurodo, kad socialinė atskirtis – visuomenės atsisakymas atskirų savo narių (pavyzdžiui, benamių, narkomanų). Tie nariai, kurių gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų arba jie negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturi tam reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo ir pan. yra socialinė atskirtis. Bet socialinę atskirtį gali sukelti ir socialinės apsaugos sistemos trūkumai, kurie neleidžia daliai gyventojų pasinaudoti šios sistemos galimybėmis (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008). Socialinę atskirtį būtų galima suprasti dviem prasmėmis: siauresne – marginalinių grupių egzistavimas; platesne – skurde gyvenančiųjų ir visuomeniniame gyvenime nedalyvaujančiųjų padėtis.

Socialinės atskirties priežastys glaudžiai siejasi su socialine politika. Visų pirma, akcentuojamos nepakankamos švietimo bei tobulinimosi galimybės, nelygiavertė padėtis darbo rinkoje ir mažos pajamos. Bedarbystė ir sumažėjęs socialinis saugumas kelia grėsmę socialiniam individų dalyvavimui ir integracijai. Lygiavertiškumas darbo rinkoje ir materialiniai ištekliai - tai vyraujančios kategorijos, sąlygojančios individo galimybių visuomenėje perspektyvą. Anot Taljūnaitės (2004), socialinė atskirtis nusakoma remiantis įvairiais kriterijais: gerovės ir pajamų paskirstymo, užimtumo ir išsimokslinimo, asocialių šeimų ir aukšto rizikos laipsnio šeimų, mirtingumo ir liguistos patologijos požiūriu ir pan. Socialiniu demografiniu aspektu tokioms grupėms priklausytų: pensininkai, vaikai našlaičiai, studentai, dirbančios motinos, vaikai su negalia; teritoriniu aspektu – mažų kaimelių gyventojai arba labai nutolusių gyvenviečių žmonės; socialiniu profesiniu požiūriu – mažai apmokami darbininkai, kai kurių profesijų atstovai (Taljūnaitė, 2004). Kita vertus, egzistuoja ir platesnis požiūris į socialinę atskirtį, pagal kurį socialinė atskirtis – pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių netolygaus pasiskirstymo išraiška.

Taigi, socialinė atskirtis yra dvejopa:

- 1) sukelta dėl išteklių pasiskirstymo visuomenėje netolygumo;
- 2) atskirtis dėl nepakankamo, nepilnaverčio socialinio dalyvavimo ir socialinių ryšių trūkumo. Anot Juodeikaitės ir Leliūgienės (2005), socialinės atskirties mažinimas yra veikla, kuri gali būti vykdoma trimis kryptimis – koreguojant veiklos specifiką; suvienodinant institucijų, atsakingų už socialinės atskirties mažinimą, tikslus, bei keliant teorinio ir praktinio darbuotojų, dirbančių su šiomis grupėmis, kvalifikaciją ir gerinant jų darbą. Norint kad būtų

pasiestas efektyvus socialinės atskirties proceso mažinimas, būtinas kryptingas strateginis planavimas

Skurdas ir nepriteklis - viena dažniausia socialinės atskirties priežasčių. Pivorienė ir Dirsienė (2007) atskleidė, kad socialinės rizikos šeimoms būdinga skurdi buitis, didelis apsileidimas, netvarka namuose, minimalios buitinės sąlygos, šeimos yra pripratusios gyventi be patogumų, dažnai tokios šeimos stokoja savarankiškumo, dažnai dėl materialinių sunkumų šeima, kuri negali patenkinti būtiniausių fiziologinius poreikius, ima tenkinti nepatenkinto alkio malšinimo poreikius (Pivorienė ir Dirsienė, 2007).

Kondrotaitė (2006) Lietuvoje nagrinėdama socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastis atliko tyrimus socialinės rizikos šeimų padėčiai išsiaiškinti. Vieną iš pagrindinių socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežasčių įvardijo socialinės atskirties tendencijas (Kondrotaitė, 2006). Tuo tarpu Žalimienė (2011) pateikia platesnes įžvalgas, nei Kondrotaitė (2006), įvardindama įvairias rizikas: skurdą, bedarbiystę, ribotas dalyvavimo darbo rinkoje galimybes, priklausomybes, nusikaltimus, vaikų nepriežiūrą ir kt. Be išvardintų rizikų socialinės rizikos šeimos dar priskiriamos ir socialinei atskirčiai bei užribio klasei. Su tuo susiję ir socialinės rizikos šeimose augantys vaikai. Pasak Žalimienės (2011), socialinė atskirtis veikia asmens galimybes visavertiškai įsitraukti į visuomenę (Žalimienė, 2011).

Apie socialinės atskirties priežastis panašiai teigia Brazienė ir Guščinskienė (2004), jog svarbiausios socialinės atskirties priežastys yra skurdas, nedarbas, nepakankamas išsilavinimas, žemas pragyvenimo lygis, nedalyvavimas visuomenės socialiniame gyvenime ir kt. (Brazienė ir Guščinskienė, 2004).

Kalbant apie nedarbą, Čiužas ir Ratkevičienė (2003) taip pat pabrėžia nedarbo kaip rizikos faktoriaus vaidmenį, įtakojantį rizikos grupės šeimų atsiradimą. Nepriklausomybės metais ir po įstojimo į ES esminiai socialiniai ekonominiai pertvarkymai Lietuvoje turėjo didelės įtakos požiūriui į darbą. Suirus centralizuotai ūkio valdymo sistemai, daugelis įmonių prarado produkcijos realizavimo rinkas, kai kurios bankrutavo. Atsirado didelė darbo pasiūla, kuri ėmė nebeatitikti darbo paklausos. Kai kurios specialybės „iškrito“ iš darbo rinkos, tapo nebereikalingomis. Tai sudarė sąlygas nedarbui ir bedarbiais tapo nemažai žmonių. Čiužo ir Ratkevičienės (2005) pastebėjimais, sumažėjus darbo pasiūlai, daugelis tapo darbo biržos klientais, kiti savarankiškai patys ėmė ieškoti bet kokio darbo. Dėl nedarbo šeimose padidėjo nervinė įtampa, padažnėjo alkoholizmo atvejai, sumažėjo gimstamumas. Finansinių pajamų nebeturintiems tėvams, iškilo problema vaikų materialinės gerovės užtikrinimui (Čiužas ir Ratkevičienė, 2005).

Pasak Karpuškienės (2007), dažniausiai visuomenėje vyrauja nuostata, kad didžioji dalis socialinės rizikos šeimų sudaro daugiavaikės šeimos, t.y. turinčios daugiau nei tris

vaikus. Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto lektorė dr. Karpuškienė interviu, duotame vykdant Europos Komisijos finansuojamą projektą „Lietuva be atskirties ir skurdo“ (LabAS“) teigia, jog daugiavaikių šeimų skurdo pirmoji priežastis yra maži atlyginimai. Kuo daugiau narių yra šeimoje, tuo vienam šeimos nariui skirtos pajamos tampa mažesnės. Kitas veiksnys, lemiantis daugiavaikių šeimų skurdą - užimtumo problema: daugiavaikėse šeimose dažniau būna tik vienas dirbantis žmogus, tuo tarpu kitas sutuoktinis prižiūri mažus vaikus. Lietuvoje daugiavaikių šeimų problemoms spręsti yra vykdoma tam tikra socialinė politika, kurią sudaro piniginė parama ir paslaugos (Karpuškienė, 2007).

Tuo tarpu Marcinkevičiūtė ir Balžekienė (2014) pažymi, kad Lietuvoje šeimos, turinčios materialinių sunkumų, gaunančios mažas pajamas, turi teisę į socialines paslaugas ir finansinę paramą, bet jos turi atitinkami įstatymuose nustatytus kriterijus. Šeimos mažos pajamos atveria kelius socialinei atskirčiai, psichologinėms ir socialinėms problemoms bei įvairių priklausomybių pradžiai. Nacionaliniame susitarime (2010) „Dėl palankios šeimai aplinkos kūrimo“ akcentuojama universali pagalba šeimoms, palaikymas, sąlygų, kurios suderintų šeimos ir darbo įsipareigojimus sudarymas, paslaugų infrastruktūros plėtra, šeimos instituto stiprinimas ir prevencinių paslaugų plėtra (Nacionalinis susitarimas dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo, 2010). Marcinkevičiūtė ir Balžekienė (2014) paslaugų paskirtį Lietuvoje palygina su teikiamomis paslaugomis Nyderlanduose - šioje šalyje „paslaugos yra orientuotos į šeimos poreikių tenkinimą bei vaiko ir šeimos saugumo užtikrinimą. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme teigiama (2006), kad socialinių paslaugų paskirtis ir tikslas yra padėti šeimai ar asmeniui, kurie susidūrę su tam tikra rizika, gali atstatyti ar sustiprinti gebėjimus, kuriuos prarado tam, kad galėtų likti pilnaverčiu visuomenės nariu“ (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006). Remiantis šiuo įstatymu, galima teigti, jog gali būti teikiamos palaikomosios ir universalios socialinės paslaugos. Autorių atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvoje socialinės paslaugos yra skirtos socialinės rizikos šeimoms. Lietuvoje šeimos, gaunančios vidutines pajamas, negali pretenduoti į nemokamas palaikomąsias paslaugas, nes šioms šeimoms paslaugos yra mokamos. Taigi, verta pažymėti, jog šeimos politikos priemonės strategijų lygmeniu yra skirtos lygiaverčiai visoms šeimoms palaikyti, tačiau priemonės įgyvendinamos ir pagalba skiriama tik kriterijus atitinkančioms šeimoms, o tai dažniausiai yra socialinės rizikos šeimos (Marcinkevičiūtė ir Balžekienė, 2014).

Socialinė rizikos šeima turi teisę gauti socialinę pašalpą ir socialinę paramą. Viena iš svarbiausių socialinių paramų numatyta Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatyme (2006), tai nemokamas maitinimas mokykloje ir parama mokinio reikmenims įsigyti. Šia parama gali pasinaudoti visos šeimos, kurios turi teisę į socialinę pašalpą, tačiau

dažniausiai šia parama naudojasi socialinės rizikos šeimos, kurių mažos šeimos pajamos, gyvena iš socialinių pašalpų.

Kalbant apie paslaugas, viena iš paslaugų - tai vaikų dienos centrai. Atkūrus 1991 m. Lietuvos nepriklausomybę, plečiantis nevyriausybinų organizacijų paslaugų sektoriui, nevyriausybinų organizacijų iniciatyva, pirmieji vaikų dienos centrai pradėti steigti nuo 1996 metais. Pastaraisiais metais šie centrai pradėjo dirbti socialinį darbą ir su juos lankančių vaikų šeimomis. Nacionalinėje nevyriausybinų organizacijų vaikų dienos centrų 2002 – 2004 metų programoje (2002) vykdoma veikla padės „spręsti priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų, augančių probleminėse šeimose, socialines problemas, organizuoti jų ugdymą, popamokinį užimtumą, užtikrinti socialinį darbą su tėvais, siekiant sudaryti sąlygas vaikui grįžti į šeimą.“ Pagal LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pateiktus Lietuvos savivaldybių duomenis (2015), Lietuvoje veikia 252 vaikų dienos centrai. Jų daugiausia yra Kazlų Rūdoje, Kauno mieste, Panevėžio mieste, Visagine, Druskininkuose, Marijampolėje ir Biržų rajono savivaldybėse. Šiuo metu labiausiai vaikų dienos centrų trūksta Palangos miesto, Panevėžio rajono, Šilutės rajono, Šilalės rajono ir Tauragės rajono savivaldybėse. Pasak socialinės apsaugos ir darbo viceministro Algirdo Šešelgio (2015), Vaikų dienos centrų darbas su socialinės rizikos šeimomis ir jų vaikais yra veiksmingas, reikiamiems asmenims suteikiama pagalba, jie išpildo lūkesčius bei esminius vaikų užimtumo poreikius (Vaikų dienos centrai – reikalinga ir naudinga pagalba šeimoms, 2015).

Vaikų dienos centruose vaikams ir paaugliams iš socialinės rizikos šeimų ugdomi socialiniai įgūdžiai, mokoma bendravimo ir bendradarbiavimo, konfliktų sprendimo būdų, ugdomi darbiniai įgūdžiai. Tėvų įtraukimas į vaikų dienos centro veiklas, suteikia galimybę artimiau pažinti šeimas, išsiaiškinti su kokiais sunkumais jie susiduria ir kokius darbo metodus naudoti efektyviam problemų sprendimui.

Apžvelgus Lietuvos ir užsienio autorių teiginius apie socialinės rizikos šeimų atsiradimą, apibendrinant galima teigti, jog socialinės rizikos šeimų atsiradimą lemia socialiniai, demografiniai, medicininiai sanitariniai, psichologiniai pedagoginiai, kriminaliniai bei šeimos struktūros ypatumai, šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis, socialinė atskirtis, alkoholio vartojimas, skurdas, bedarbystė, nepakankamas išsilavinimas bei kt. Socialinės atskirties priežastys glaudžiai siejasi su dabartine socialine šalies politika, kur akcentuojama nepakankamos švietimo bei tobulinimosi galimybės, darbo rinkoje padėties nepilnavertiškumas, mažos pajamos, sumažėjęs socialinis saugumas, grėsmė socialiniam individų dalyvavimui visuomenės veikloje ir integracijai ir kt. Išvardinti reiškiniai laikytini svarbiomis socialinės rizikos šeimų atsiradimo priežastimis Lietuvoje.

1.3. Teisinė bazė, reglamentuojanti darbą su socialinės rizikos šeimomis

1991 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę prasidėjo esminiai socialiniai, ekonominiai ir politiniai pokyčiai šalyje, tapę tikru iššūkiu asmenybės pozityviajai socializacijai ir resocializacijai bei gebėjimui prisitaikyti prie naujų visuomenės sąlygų. Pasikeitimai šalyje atnešė ir naujas problemas – skurdą, bedarbybę, būsto stygių, socialinę atskirtį, kurios palietė labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes: vyresnio amžiaus, neįgalius asmenis, daugiavaikes, rizikos grupių šeimas. Be visa to, padidėjo nusikalstamumas, korupcija, alkoholizmas, narkomanija, prostitucija, vaiko teisių pažeidimai. Lietuva savo socioedukacinei aplinkai formuoti pasirinko modernių gerovės valstybių strategiją – kurti stabilią socialinę apsaugos sistemą (socialinę gerovę) ir teikti profesionalias socialines paslaugas (Kompetencijos socialiniame ugdyje: kaitos brėžtis, 2015).

Šalyje iškilo poreikis naujų specialistų, sugebančių dirbti šioje srityje. Tam tikslui reikėjo tinkamai parengti socialinio darbo srities profesionalius specialistus. Keitėsi socialinės apsaugos sistema, buvo kuriama teisinė bazė, turinti suteikti piliečiams pagrindines socialines garantijas. Per Nepriklausomybės metus buvo priimti pagrindiniai įstatymai, kurie vėliau koreguojami, įvedamos pataisos, kas leidžia kurti nuoseklią socialinės apsaugos sistemą ir įtvirtinti teisinius socialinės apsaugos pagrindus.

Dokumentai, reglamentuojantys socialinį darbą:

- Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) trečiame skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ 38 str. apibrėžia kas yra šeima. LR Konstitucijoje rašoma, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Valstybė įsipareigoja saugoti ir globoti „šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, juos išlaikyti iki pilnametystės. Vaikai taip pat turi savo pareigą – gerbti ir mylėti savo tėvus, senatvėje juos globoti. 39 straipsnyje apibrėžiama „socialinė parama šeimoms: Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą.“ Kad užtikrinti nepilnamečių vaikų saugumą, kol jiems sukaks 18 metų, juos gina valstybė.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarime dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo (2008) skelbiama, kad Valstybinės šeimos politikos koncepcijos paskirtis – „pagrįsti bendros šeimos politikos reikalingumą įgyvendinant Lietuvos Respublikos konstitucinę nuostatą, kad šeima yra valstybės ir visuomenės pagrindas, kad šeimoje ugdomos esminės etinės ir kultūrinės vertybės, užtikrinančios kiekvieno asmens gerovę ir Lietuvos valstybės bei tautos istorinį išlikimą“.
- Socialinių paslaugų įstatymas (2006). Šis įstatymas apibrėžia socialinių paslaugų sampratą, tikslus ir rūšis, reglamentuoja socialinių paslaugų valdymą, skyrimą ir

teikimą, socialinės globos įstaigų licencijavimą, finansavimą, mokėjimą už socialines paslaugas bei ginčų, susijusių su socialinėmis paslaugomis, nagrinėjimą. Kalbant apie socialinės rizikos šeimą, Socialinių paslaugų įstatyme (2006), skelbiama, kad socialinės paslaugos socialinės rizikos šeimai teikiamos padedant ugdyti suaugusių šeimos narių socialinius įgūdžius ir motyvaciją kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką savo namuose, šeimoje, palaikyti socialinius ryšius su visuomene ir užtikrinti šioje šeimoje augančių vaikų visapusišką vystymąsi ir ugdymą. Teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimai, turi būti užtikrinamas socialinių paslaugų teikimas ir vaikams.

- Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymo (1994) paskirtis – „nustatyti išmokų vaikams rūšis, jų dydžius, asmenų, turinčių teisę gauti išmokas, kategorijas, šių išmokų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, tvarką ir finansavimą“.
- Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatyme (2003) rašoma, kad šio įstatymo paskirtis – nustatyti piniginės socialinės paramos teikimo principus, finansavimo šaltinius, piniginę socialinę paramą gaunančių asmenų teises ir pareigas, taip pat piniginės socialinės paramos, teikiamos nepasiturintiems gyventojams, kai suaugęs asmenys yra išnaudoję visas kitų pajamų gavimo galimybes, rūšis, jų dydžius ir teikimo sąlygas.“
- Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2003). Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos skirtos specialistams, organizuojantiems ir vykdančioms socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis. Metodinių rekomendacijų tikslas – pateikti specialistams siūlymus, kaip padėti socialinės rizikos šeimai, išgyvenančiai socialinę psichologinę krizę, spręsti problemas, taikant prevencines ir intervencines priemones. Praėjo dešimtmetis, darbo su socialinės rizikos šeimomis metodines rekomendacijas skirtas specialistams, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija galėtų peržiūrėti, pritaikyti prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų, socialinės politikos.
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas (2006) „Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo“. Šis aprašas paruoštas, siekiant suvienodinti socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos tvarką. Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašas nustato socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, įrašymo į apskaitą, išbraukimo iš apskaitos ir apskaitos duomenų

tvarkymo, naudojimo ir saugojimo tvarką savivaldybės Vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje).

- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas (2006) „Dėl Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo“. Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos tikslas – nustatyti individualius vaiko saugios ir sveikos ugdymosi ir vystymosi aplinkos poreikius, ugdyti tėvų motyvaciją ir sugebėjimą pasirūpinti vaiku, vaiko socialinės globos, kurią organizuoja ir finansuoja savivaldybė iš savo biudžeto lėšų ar iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams, poreikį. Metodika taikoma, kai, įvertinus socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros poreikį, nustatoma, kad bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros socialinės rizikos vaikui ar likusiam be tėvų globos vaikui nepakanka.
- Socialinių paslaugų katalogas (2006) ne tik apibrėžia socialines paslaugas, jų turinį pagal atskiras socialinių paslaugų rūšis bei socialinių paslaugų įstaigų tipus, bet kataloge nurodomos ir socialinių paslaugų rūšys, jos apibūdinamos pagal charakteristikas (apibrėžimas, tikslas, gavėjai, teikimo vieta, paslaugos teikimo trukmė / dažnumas, paslaugos sudėtis, paslaugas teikiantys specialistai, pateikiami kai kurių paslaugų ypatumai). Nurodomas paslaugoms suteiktas kodas, kuris naudojamas Socialinės paramos informacinėje sistemoje, nurodomi socialinių paslaugų įstaigų tipai (Socialinių paslaugų katalogas, 2006).
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas (2005) „Dėl bendrųjų valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatų patvirtinimo“. Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos tikslas – nustatyti individualius vaiko saugios ir sveikos ugdymosi ir vystymosi aplinkos poreikius, ugdyti tėvų motyvaciją ir sugebėjimą pasirūpinti vaiku, vaiko socialinės globos, kurią organizuoja ir finansuoja savivaldybė iš savo biudžeto lėšų ar iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams, poreikį. Metodika taikoma, kai, įvertinus socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros poreikį, nustatoma, kad bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros socialinės rizikos vaikui ar likusiam be tėvų globos vaikui nepakanka.
- Lietuvos Respublikos darbo kodekse (2002), apibrėžiami darbo įstatymai ir jų reglamentuojami santykiai.

- Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas. Socialinių darbuotojų kodeksą 1998 m. parengė Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija. Šiuo kodeksu siekiama įtvirtinti bendrąsias socialinio darbo nuostatas.
- Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro (2009) įsakymas „Dėl socialinį darbą dirbančių darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos“ apraše patvirtintas socialinį darbą dirbančių darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos aprašas, kuris reglamentuoja biudžetinėse socialinių paslaugų įstaigose bei seniūnijose socialinį darbą dirbančių darbuotojų tarnybinių atlyginimų koeficientų dydžius, priedų mokėjimą, nurodo kitas darbo apmokėjimo sąlygas, atsižvelgiant į įstaigų darbo pobūdį, jų dydį, darbuotojų darbo stažą, išsimokslinimą bei socialinių darbuotojų atestacijos metu įgytą kvalifikacinę kategoriją“ (www.socmin.lt).

Apibendrinant galima pasakyti, kad teikiant socialinę pagalbą socialinės rizikos šeimai reikalingas įstatymų bazės žinojimas bei kompetentingas profesinis pasiruošimas. Socialinė pagalba paremta socialinio darbo metodikomis, socialinio darbuotojo profesine etika, kad būtų galima padėti šeimai patenkinti pagrindinius poreikius, ieškoti būdų, kaip išspręsti esamus sunkumus, sudaryti sąlygas gyventi, pašalinant iškylančias socialines ir psichologines problemas. Pagrindinis šeimos pagalbos teikėjas - socialinis darbuotojas, dirbantis su socialinės rizikos šeimomis, kuris kartu su kitų įstaigų darbuotojais taikydami tinkamą įstatyminę bazę, padeda spręsti šeimai iškilusias problemas. Socialinės paslaugos socialinės rizikos šeimai suteikiamos savivaldybės lygmenyje. Tam tikslui naudojami turimi resursai, tuo pačiu skatinama naujų paslaugų atsiradimas ir vystymas. Paslaugų kokybė ir efektyvumas priklauso nuo įstatyminės bazės žinojimo, socialinio darbo metodų, socialinių darbuotojų žinių ir kompetencijų, turimos patirties, socialinei ir psichologinei paramai suteikti.

2. SOCIALINIS DARBAS SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOMIS

2.1. Socialinio darbo su socialinės rizikos šeimomis organizavimas

Pagrindiniai socialinių paslaugų teikimo organizatoriai - Lietuvos savivaldybių administracijos. Savo teritorijose gyvenantiems gyventojams jos planuoja ir organizuoja socialines paslaugas, kontroliuoja bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę, prisiima atsakomybę už socialinių paslaugų teikimą. Savivaldybės socialinio darbo specialistai vertina ir analizuoja gyventojų socialinių paslaugų poreikius ir prognozuoja bei nustato socialinių paslaugų teikimo mastą ir rūšis, vertina ir nustato paslaugų finansavimo poreikį (www.socmin.lt).

Pasak Išoraitės (2007), socialines paslaugas gali teikti ir organizuoti ne tik savivaldybės, bet ir nevyriausybinės organizacijos, religinės bendruomenės, asociacijos, privatūs asmenys ir kt. Tačiau didžioji dalis Lietuvoje socialines paslaugas teikiančių organizacijų yra biudžetinės įstaigos, o jų steigėjas – valstybė arba savivaldybė (Išoraitė, 2007).

Socialinis darbas, kaip profesinė veikla, Lietuvoje teisiškai apibrėžtas Socialinių paslaugų įstatyme (1996), įteisinant socialinio darbuotojo profesiją. „Socialinis darbas – tai profesinė veikla, padedanti patenkinti asmens gyvybinius poreikius, atkurti jo ir visuomenės santykius, kai pats asmuo to padaryti nepajėgia. Socialinis darbuotojas – asmuo, dirbantis socialinį darbą ir turintis reikiamą kvalifikaciją, t.y. baigęs aukštojo ar aukštesniojo mokslo įstaigos socialinio darbo specialybę“ (Socialinių paslaugų įstatymas, 1996).

Praėjus dešimtmečiui, keitėsi valstybės socialinė politika, atsirado pataisų ir įstatymuose. Socialinių paslaugų įstatymas (2006) pateikia praplėstą ir papildytą socialinio darbo apibrėžimą. Socialinis darbas – tai veikla, padedanti asmeniui, šeimai spręsti savo socialines problemas pagal jų galimybes ir jiems dalyvaujant, nežeidžiant žmogiškojo orumo ir didinant jų atsakomybę, pagrįstą asmens, šeimos ir visuomenės bendradarbiavimu. Tuo tarpu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija savo tinklapyje skelbia, kad socialinis darbas yra profesinė veikla, kuri įgalina žmones, šeimas, bendruomenes ir visuomenę spręsti tarpusavio santykių ir socialines problemas, skatindama socialinę kaitą, gerindama gyvenimo kokybę ir stiprindama solidarumą bei socialinį teisingumą (www.socmin.lt).

Socialinių paslaugų įstatyme (2006) teigiama, kad „socialinės paslaugos – tai paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės

gyvenime“. Tokią sąvokos apibūdinimą randame ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklapyje (www.socmin.lt).

„Socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį. Socialinės paslaugos teikiamos siekiant užkirsti kelią asmens, šeimos, bendruomenės socialinėms problemoms kilti, taip pat visuomenės saugumui užtikrinti“ (www.socmin.lt).

Iki 2006 m. liepos 1 d. nebuvo vieningos sistemos, nustatančios socialinių paslaugų poreikį ir socialinių paslaugų teikimą socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams. Socialinių paslaugų poreikio nustatymo socialinės rizikos šeimoms iniciatoriais buvo Vaiko teisių apsaugos skyriai. Bendradarbiaudami su socialinių paslaugų centro darbuotojais, seniūnijų socialinio darbo organizatoriais ar su socialiniais partneriais, skyrių darbuotojai nustatydavo socialinių paslaugų reikalingumą.

Lietuvos Respublikos Vaiko Teisių Apsaugos kontrolieriaus įstaigos Veiklos ataskaitoje (2006), Vaiko teisių apsaugos kontrolierės ir Lietuvos savivaldybių asociacijos pranešimuose akcentuojama bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros rizikos grupės šeimoms ir vaikams trūkumą. Šiems trūkumams pašalinti ir Socialinės priežiūros paslaugoms organizuoti savivaldybėse nuo 2007 m. sausio 1 d. įsteigti 556 papildomi socialinių darbuotojų darbai su socialinės rizikos šeimomis etatai (Vaiko Teisių Apsaugos kontrolieriaus įstaigos Veiklos ataskaita, 2006). Šiandien miestų ir rajonų savivaldybėse tokių etatų yra 717,5.

Anot Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorės Tarvydienės (2009), „atsiradus socialiniams darbuotojams darbui su socialinės rizikos šeimomis jos greičiau atpažįstamos, sprendžiamos jų problemos, o informacija perduodama savivaldybių socialinių paslaugų centrams, kurie nustato šeimos socialinių paslaugų poreikį bei teikia atitinkamas paslaugas šeimai ir vaikams“ (Tarvydienė, 2009). Tuo tarpu Vilniaus socialinės paramos centro Socialinio darbo skyriaus vyriausioji specialistė Vosylienė (2009) teigia, „kad informacija apie asocialias šeimas gaunama iš savivaldybių Vaikų teisių apsaugos skyriaus. Šioms šeimoms prevenciškai teikiamos socialinės priežiūros paslaugos, dar pradinėje stadijoje sprendžiamos šeimoje kylančios problemos. Pagrindinis akcentas dirbant su šeima yra saugių, vaiko gerovei bei vystymuisi palankių sąlygų užtikrinimas bei sąlygų sudarymas šeimai ugdyti ir stiprinti gebėjimus, galimybes savarankiškai spręsti savo problemas, palaikyti ryšius su visuomene, padėti įveikti socialinę atskirtį“ (Vosylienė, 2009). Pasak Vilniaus socialinės paramos centro atstovės, siekiant socialinės rizikos šeimų mažėjimo, labai svarbus yra nuolat bendradarbiauti ir keistis informacija su ugdymo įstaigų pedagogais, policijos pareigūnais ir

vaikų dienos centrų specialistais. Tik bendras darbas su socialinės rizikos šeima, dirbant skirtingais metodais, šeimą ar kelis šeimos narius leidžia sujungti į vieningą visumą. Socialinį darbą su šeima galima apibūdinti kaip požiūrį į žmones tam tikroje aplinkoje bei jų pagalbos poreikius. Žmogų galima suprasti ir suteikti pagalbą aplinkoje, kurios dalimi yra ir jis pats. Svarbus vaidmuo tenka šeimai. Darbas su šeima neturi apsiriboti vien šeima ir jos nariais, jų aplinka, nulemenčia šeimos gyvenimo būdą. Labai svarbūs yra šeimos narių tarpusavio santykiai, šeimos ir jos aplinkos, kurie yra esminiai ne tik atskiriems žmonėms ar šeimoms, taip pat ir svarbesnėms socialinėms jėgoms ir sistemoms, kurioms priklauso šeima. Anot Ivanauskienės (2008), darbas su šeima turi turėti aiškų ir suprantamą tikslą, atitinkantį šeimos poreikius, nes supratęs vykstančius procesus, darbas tampa veiksmingesniu ir efektyvesniu (Ivanauskienė, 2008). Tuo tarpu Kočiūnas (1998), išskiria tokius darbo su šeima tikslus:

- išsiaiškinti kiekvieno šeimos nario problemą ir padėti suprasti bei keisti savo būseną;
- laipsniškai siekti didesnio ir tinkamesnio socialinio prisitaikymo;
- suteikti žinių apie tarpasmeninių procesų dėsningumus, kurie yra efektyvaus ir harmoningo žmonių tarpusavio bendravimo pagrindas;
- padėti šeimos nariams atskleisti savo dvasinį potencialą ir tobulėti kaip žmonėms (Kočiūnas, 1998).

Anot autoriaus, svarbiausias socialinio darbuotojo uždavinys dirbant su šeima – kurti sąlygas, kuriomis maksimaliai atsiskleistų šeimos jėga. Dirbant su šeima, geriausias darbo stilius – „mylintis lyderis“, kuris šeimai duoda ne tik savo meilę, bet ir būtiną informaciją, kaip keisti save, spręsti problemas.

Gvaldaitė ir Švedaitė (2005), gilindamasi į socialinės rizikos šeimos problemas teigia, „kad socialinės rizikos šeimoje kylanti problema dažniausiai būna kompleksinė, reikalauja koordinuoti įvairių sričių specialistų ir vietinių bendruomenių organizacijų pastangas. Esminis intervencijos sėkmės veiksnys – tarpdisciplininis bendradarbiavimas ir įvairių specialistų pastangų koordinavimas. Būtinai visų socialinių institucijų dėmesys šeimai, jos turi keisti darbo su šeima turinį ir formas, grįsti jas naujais tarpusavio santykiais.“ Jasaitės (2008) nuomone, teigiamiems pokyčiams socialinės rizikos šeimoje pasiekti reikia ir kitų institucijų pagalbos bei nuolatinio tarpinstitucinio bendradarbiavimo, sudarant kvalifikuotų specialistų komandą. Anot Gevorgianienės (2011), tarpinstitucinė komanda turėtų būti sudaroma teikti pagalbą šeimai koordinuotai, sistemiškai, nefragmentuojant jos tarp tarnybų (Gevorgianienė et al., 2011). Petrauskienė (2011), taip pat pabrėžia interdisciplininio bendradarbiavimo svarbą, siekiant įgyvendinti įvairių socialinės rizikos grupių poreikius ir pagalbą, pabrėžiama kompleksinės pagalbos svarba.

Apžvelgus anksčiau išvardintų autorių nuomones ir pastebėjimus, apibendrintai galima pasakyti, kad dirbant su socialinės rizikos šeima reikia išsikelti tikslus ir numatyti darbo metodus, nes šeimoje problemos dažniausiai būna kompleksinės, be visa to, šioms problemoms spręsti reikalinga visa specialistų komanda, tarpinstitucinis bendradarbiavimas, tik glaudus bendradarbiavimas padės greičiau ir efektyviau pasiekti norimą rezultatą.

Socialinis darbuotojas yra profesionalas, padedantis klientui prisitaikyti prie esamos aplinkos, ugdantis gebėjimus spręsti sunkumus. Padedant integruotis į visuomenę ir skatinant visavertį žmogaus socialinį funkcionavimą, siūloma palaikyti/atstatyti ryšius su bendruomene. Socialinis darbas orientuojamas į asmenį ar šeimos narius, esančius tam tikroje socialinėje aplinkoje ir veikiamus tam tikrų socialinių veiksnių. Darbe su rizikos šeimomis, socialinis darbuotojas tiesiogiai orientuojasi taip pat ir į vaiką bei jo gerovės užtikrinimo būtinybę. Tam reikalingas sisteminis požiūris, kad visi elementai – asmuo, aplinka bei santykiai tarp asmens ir aplinkos, sudarytų vieningą visumą. Pasak Leliūgienės ir Sadausko (2010), socialinis darbas su rizikos šeima, nepažeidžiant jų orumo ir didinant atsakomybę, skatina socialinius pokyčius bendruomenėje: suteikiama galimybė patiems žmonėms ir bendruomenės nariams dalyvauti socialinių problemų sprendime. Anot autorių, bendruomenės pagalba sprendžiant problemas bendradarbiavimo principu, parodo socialinio darbuotojo gebėjimą suvienyti bendruomenę (Leliūgienė ir Sadauskas, 2010). Tuo tarpu Pierson (2008) savo darbuose pažymi socialinio darbuotojo – vadybininko vaidmenį. Autorius teigia, kad bendruomenės ir partnerystės ugdymui svarbus socialinio darbuotojo gebėjimas rengti ir įgyvendinti socialines programas, komandinis darbas su bendruomenės nariais ir kitų sričių profesionalais (Pierson, 2008).

Socialines paslaugas teikiantys socialiniai darbuotojai susiduria su socialinės rizikos šeimų išgyvenamomis išorinėmis ir vidinėmis problemomis (Motiečienė ir Naujanienė, 2011). Pagal Healy (2005), socialinis darbuotojas ir klientas turi būti partneriais: tai reiškia, jog socialinių paslaugų gavėjai, kaip aktyvūs visuomenės piliečiai, turi būti įtraukiami į sprendimų, susijusių su jų asmeniniu gyvenimu, priėmimo procesą. Dirbant su socialinės rizikos šeimomis turi būti pabrėžiamas vertybių ir socialinis teisingumas, kai klientai nėra kaltinami dėl patiriamų sunkumų. Socialiniai darbuotojai skatinama taikyti daugiadimensę analizę, apimančią asmeninę, kultūrinę ir struktūrinę priespaudos dimensijas, kurias patyrė šeimos (Healy, 2005). Anot Motiečienės ir Naujanienės (2011), esant abipusei sąveikai, subjektyvios socialinės rizikos šeimų patirtys yra socialiai konstruojamos socialinių paslaugų sistemos dalyvių. Socialinio darbo praktika rodo, kad socialinės rizikos šeima gali būti laikoma socialiniu konstruktu, kas visuomenėje kelia tam tikrą konfliktą tarp skirtingų visuomenės grupių. Pasak (Fook, 2002), socialinės rizikos šeimos dažnai jaučiasi izoliuotos,

neturinčios galių, negebančios veikti socialinėje aplinkoje. Tad socialinio darbuotojo, kaip profesionalaus specialisto pareiga - didinti kliento sąmoningumą ir padėti suvokti, jog situaciją galima pakeisti. Marcinkevičiūtė ir Petrauskienė (2007) teigia, jog socialinis darbas turi būti nukreiptas į kliento aktyvumą ne tik priimanant socialines paslaugas, bet ir į iškilusių problemų sprendimą. Socialinis darbuotojas turi tapti vedančiu vadovu kliento socialinės situacijos kitimo procese, nurodant socialinio poreikio tenkinimo ir sunkumų mažinimo būdus. Norint kokybiškai bei efektyviai atlikti socialinį darbą reikia pasirinkti optimalius darbo išteklių variantus ir panaudoti fizinius bei protinius gebėjimus. Pasak Marcinkevičiūtės ir Petrauskienės (2007), socialines paslaugas teikiančios institucijos veiklos veiksmingumas priklauso nuo kiekvieno darbuotojo individualių socialinio darbo rezultatų. Išsikeltiems tikslams pasiekti, siekiant darbo kokybės, būtina sąlyga - tinkamas užduočių atlikėjų parinkimas. Pasak Žalimienės (2003), socialinis darbuotojas, kaip socialinių paslaugų teikėjas atlieka tam tikrus profesinius vaidmenis, kuriuos sudaro įvairios funkcijos. Socialinio darbuotojo vaidmuo yra daugialypis, įvairiapusis, apimantis daugybę smulkesnių profesinių vaidmenų ir reikalaujantis įvairių kompetencijų. Veiklos įvairiapusiškumas bei profesiniai vaidmenys yra gana skirtingi ir pakankamai įvairūs. Iš socialinio darbuotojo tikimasi, jog pasitelkdamas savo patirtį ir turimas žinias pagal susiklosčiusią situaciją jis išjauš į reikalingą vaidmenį. Atlikto vaidmens kokybė užtikrina teikiamos pagalbos veiksmingumą ir efektyvumą. Savo darbe, socialinis darbuotojas atsižvelgia į atskiras dalis, visumas, aplinkos santykius. Daugialypis vaidmenų atlikimas susijęs su vienu tikslu - padėti spręsti socialines problemas, padedančias šeimai sugrįžti į visavertį gyvenimą.

Negalima teigti, kad valstybei nerūpi socialinės rizikos šeimų sunkumai. Problemų sprendimui sukurta daug priemonių, kurios kasdien taikomos siekiant padėti šiai socialinės rizikos grupei. Daug dirbama siekiant išsaugoti vientisas šeimas, ieškoma būdų šeimų gyvenimo kokybės gerinimui ir socialinės naštos palengvinimui įvairių atvejų metu. Šeimoms teikiamos bendrosios, specialiosios - socialinės priežiūros ir socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo asmens namuose socialinės paslaugos, psichologinės konsultacijos. Nustačius socialinių paslaugų poreikį, socialinės rizikos šeimoms skiriamos socialinės pašalpos, kompensacijos už šildymą ir vandenį. Šios šeimos įgyja ir mokesčio lengvatas už vaiko ugdymą bei maitinimą darželyje, skiriamas nemokamas maitinimas mokykloje ir piniginė parama mokymo priemonėms įsigyti. Nors įstatyminė bazė, reglamentuojanti socialinių rizikos šeimų paslaugų ir paramos teikimą vienoda, socialinės rizikos šeimos, didžiuosiuose miestuose ir rajonuose, miesteliuose bei kaimuose labai skiriasi, anot Klimienės (2012), kaime yra daug sunkiau. Didžiuosiuose miestuose yra plačiau išplėtoti socialinių paslaugų infrastruktūra, yra daugiau galimybių įsidarbinti, pasirinkti užimtumo priemones (Klimienė,

2012). Miestuose daugiau įsikūrusių įvairaus tipo nevyriausybinių organizacijų, viešųjų įstaigų, dienos centrų vaikams, paaugliams ir jaunimui, kai apie tai negalima pasakyti rajonuose esančius mažus miestelius bei gyvenvietes. Gera, jei miestelyje ar kaime įsikūrusios visuomeninės organizacijos, tokios kaip miestelio/kaimo bendruomenė, asociacija ar vaikų dienos centras, kurios gali pasirūpinti vaikų ir paauglių užimtumu iš socialinės rizikos šeimų, jei visa šito nėra, pagrindinis darbas lieka seniūnijų socialiniams darbuotojams dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis.

Apibendrinant socialinio darbo su socialinės rizikos šeimomis organizavimą, galima teigti, kad neužtenka tik įsteigti socialinių darbuotojų etatus ir tikėtis, kad socialinės rizikos šeimų skaičius sumažės. Daugumoje šeimų vyrauja kompleksinės problemos. Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis turi žinoti socialinio darbo metodus ir gebėti išspręsti tiek vidines, tiek išorines problemas. Efektyviausias darbas su disfunkcine šeima, tai pasitelkiant visą įvairių sričių specialistų komandą. Tik glaudus tarpinstitucinis ir specialistų bendradarbiavimas, nuolat vykdoma pirminė ir antrinė prevencija, leistų sumažinti socialinės rizikos šeimų skaičių mūsų valstybėje.

2.2. Socialinio darbuotojo kompetencijos

Socialinio darbo pradžia galima laikyti 1990 - 1991 m., kai Lietuvoje buvo pradėta kalbėti apie profesionalių socialinių darbuotojų rengimą. Lietuvos Respublikos vyriausybė 1992 metais priėmė nutarimą „Dėl socialinės apsaugos profesionalių socialinių darbuotojų rengimo Lietuvos mokymo įstaigose“, kuriame buvo nurodyta, kad Lietuvos aukštosios mokyklos turi rengti socialinės apsaugos specialistus pagal ministerijų, departamentų ir kitų valstybinių tarnybų užsakymus. Praėjus ketveriems metams nuo socialinių darbuotojų rengimo pradžios, 1996 metais buvo priimtas Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Šis įstatymas pirmą kartą Lietuvoje teisiškai apibrėžė socialinį darbą ir įteisino socialinio darbuotojo profesiją, įtvirtino nuostatą, kad socialinį darbą gali dirbti asmuo, turintis atitinkamą kvalifikaciją, baigęs aukštojo ar aukštesniojo mokslo mokymo įstaigos socialinio darbo specialybę. Kompetetingam socialinio darbuotojo parengimui, koordinuojant Profesinio mokymo metodikos centro Standartų ir mokymo programų skyriui, 2008 m. parengtas Socialinio darbuotojo rengimo standartas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu (2008). Socialinio darbuotojo rengimo standarte (2008) išskiriamos penkios socialinio darbuotojo veiklos sritys ir kompetencijos.

3 lentelė. Socialinio darbuotojo veiklos sritys ir kompetencijos

Veiklos sritys	Kompetencijos
1. Socialinės paramos poreikio nustatymas	1.1. Rinkti informaciją apie socialinės paramos poreikį 1.2. Analizuoti informaciją apie socialinės paramos poreikį 1.3. Vertinti socialinės paramos poreikio analizės rezultatus ir apibrėžti socialinę problemą(as)
2. Socialinės paramos planavimas	2.1. Projektuoti socialinės paramos modelį parenkant tinkamus metodus 2.2. Sudaryti socialinio darbo veiksmų planą 2.3. Taikyti socialinio darbo metodus
3. Socialinių paslaugų organizavimas ir teikimas	3.1. Telkti išteklius socialinėms problemoms spręsti 3.2. Teikti socialines paslaugas ir organizuoti prevencinę veiklą 3.3. Bendradarbiauti su klientu ir jo aplinka
4. Socialinio darbo veiksmingumo vertinimas	4.1. Analizuoti teiktas socialines paslaugas 4.2. Vertinti teikiamos socialinės paramos procesą ir rezultatus
5. Socialinio darbuotojo profesinės veiklos tobulinimas ir plėtotė	5.1. Taikyti naujoves socialinio darbuotojo profesinėje veikloje 5.2. Tobulinti profesinę kvalifikaciją 5.3. Sisteminti socialinio darbo patirtį ir ją skleisti

Šaltinis: parengta pagal Socialinio darbuotojo rengimo standartą (2008).

Kaip matome 3 lentelėje, išskiriamos paramos poreikio nustatymas, paramos planavimas, paslaugų organizavimas ir teikimas, darbo veiksmingumo vertinimas ir paskutinė sritis – profesinių kompetencijų tobulinimas bei plėtotė.

Vadinasi, socialinio darbuotojas ne tik bet kuriuo atveju privalo gebėti nustatyti ir vertinti paramos poreikį, teikti socialines paslaugas ir organizuoti prevencinę veiklą, bendradarbiauti su klientu, analizuoti ir vertinti teikiamos socialinės paramos procesą bei rezultatus, bet ir nepamiršti tobulinti bei kelti savo profesinę kvalifikaciją, sisteminti socialinio darbo patirtį ir daryti sklaidą.

Kompetencijų tobulinimui nuo 1997 metų organizuojami socialinių darbuotojų kvalifikaciniai mokymai, o nuo 2002 metų vyksta socialinių darbuotojų atestacija. Tai pirmieji bandymai suteiktys galimybę socialiniams darbuotojams tobulėti profesinėje srityje. Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarką reglamentuoja Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas (2006) „Dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo“. Socialinės apsaugos

ir darbo ministro įsakymu (2015) šis aprašas pakeistas, kuriame nustatyta socialinių darbuotojų, socialinės globos įstaigų vadovų ir kitų socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo uždaviniai, praktinės veiklos vertinimo (įsivertinimo) ir profesinės kompetencijos tobulinimo principai, profesinės kompetencijos tobulinimo reikalavimai, profesinės kompetencijos tobulinimo poreikių vertinimo ir įsivertinimo tvarka ir kt.

Profesinės kompetencijos sąvoką galima rasti ne tik Lietuvos respublikos įsakymuose, bet ją aptaria mokslininkai bei tyrėjai. Tuo tarpu Ivanauskienė ir Varžinskienė (2003), pateikia kiek skirtingą apibrėžimą apie socialinio darbuotojo kompetenciją, kad socialinio darbuotojo kompetencija – „sugebėjimas atlikti darbą, įsipareigojimą“. Ji „apima edukacinius ir empirinius reikalavimus: gebėjimas atlikti darbo užduotis, laikantis vertybinių ir profesinių etikos kodekso, pasiekti socialinio darbo tikslus“. Autorės pažymi, kad O'Hagan (1997) siūlo 6 bendras socialinio darbuotojo užduotis, kurias būtų galima vadinti kompetencijos sritimi:

- 1) bendravimas ir įsipareigojimas;
  - 2) skatinimas ir galimybių suteikimas;
  - 3) įvertinimas ir planavimas;
  - 4) intervencija ir paslaugų pasiūla;
  - 5) darbas organizacijoje;
  - 6) profesinės kompetencijos ugdymas
- (Ivanauskienė ir Varžinskienė, 2003).

Vaicekauskienė (2007) kompetencijas, orientuotas į profesinių kompetencijų ugdymą, skirsto pagal socialinio darbo studijų tikslus ir turinį. Pirmiausia autorė išskiria konceptualią (moksline) kompetenciją - teorinių profesijos pagrindų įgijimą. Svarbus ir bazinių profesinių žinių įgijimas- tai instrumentinė kompetencija. Integracinei kompetencijai svarbus teorijos ir praktikos taikymo gebėjimas. Aplinkos kompetencijų apibūdina socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos supratimas. Adaptacinė–prognostinė kompetencija reiškia gebėjimą numatyti reikšmingus profesijai pokyčius ir tinkamai jiems pasiruošti. Sugebėjimas efektyviai ir veiksmingai naudotis visomis komunikacinėmis priemonėmis apibūdina tarpasmeninių santykių kompetenciją (Vaicekauskienė, 2007).

Įvairių autorių (Ivanauskienė ir Varžinskienė, (2003), Vaicekauskienė (2007), ir kt.), kompetencijos apibrėžimuose galima rasti įvairių sąvokų šiam terminui apibrėžti: nuo poreikio nustatymo iki sugebėjimo atlikti darbą, pasitelkiant žinias, įgūdžius, vertybes.

Autoriai Jovaiša (2005), Laužackas (2005), Gudžinskienė ir Norvaišaitė (2010) ir kt., teigia, kad vienas svarbiausių aspektų—žinios. Pasak Jovaišos (2005), „žinios — tikrovės pažinimo rezultatai, teikiantys žodinę ar simbolinę informaciją apie daiktus, reiškinius, jų

savitarpio ryšius“ (Jovaiša, 2005). Laužackas (2005) žinių sąvoką pateikia „Profesinio rengimo terminų aiškinamajame žodyne“ (2005) ir teigia, „kad žinios yra tam tikri faktai apie mus supantį pasaulį, kurias galima skirstyti į objektyvias (mokslines), subjektyvias (literatūrinės, estetiškes atskiro žmogaus mintis), moralines (bendras visuomenines normatyvines nuostatas ir laikysenas)“ (Laužackas, 2005).

Tuo tarpu Gudžinskienė ir Norvaišaitė (2010) teigia, kad žinios, suvokiamos kaip priemonė, padedanti pasiekti norimą rezultatą, moksliskai pagrįstos, apčiuopiamos ir praktiskai pritaikomos, yra viena sudedamąją kompetencijos dalių, tuo tarpu Miniutienė ir Žindžiuvienė (2006) žinias apibūdina kaip kolektyvinę sąvoką, taikomą tam tikros profesinės veiklos praktinėje veikloje arba apibūdina kaip bendrus duomenis, svarbius efektyviam darbui. Pasak autorių Compton ir Galaway (1999), kompetentingam socialiniam darbuotojui reikalingos 3 tipų žinios:

- asmeninis individo elgesys, adaptacijos būdai ir kas veikia adaptaciją;
- situacija: bendruomenė, jos institucijos ir įvairios išteklių struktūros;
- koncepcija, padedanti suprasti žinių ir aplinkos sąveiką: kuri skatina arba slopina žmogiškojo potencialo plėtotę ir raidą; skatina arba slopina aplinkos sugebėjimą paremti žmogiškojo potencialo įvairovę.

Johnson (2003) teigia, kad „žinios, kurios naudojamos kreipiant socialinio darbuotojo veiksmus dirbant su klientais, paprastai buvo plėtojamose pačių socialinių darbuotojų. Dauguma šių žinių nebuvo patikrinta moksliskai“ (Johnson, 2003, 54 psl.). Autoriaus teigimu, svarbiausia „praktikos išmintis – tai būtinas gebėjimas atsižvelgti į skirtingumus ir individualumus, pamatyti žmogaus ir jo aplinkos pranašumus. Socialiniai darbuotojai turi vertinti klientų gyvenimą ir mokytis iš jų patirties. Tokiu būdu jie išplečia ir sustiprina savo žinias ir kartu padeda klientams“ (Johnson, 2003, 54 psl.).

Pagal „Tuning“ (2009 – 2010) projektą, kompetencijos apibrėžiamos kaip dinamiška žinių, supratimo, gebėjimų ir požiūrių kombinacija ir skirstomos į dalykines ir bendrąsias. Rengiant socialinio darbo specialistus, mokymo programose didelis dėmesys skiriamas bendrosioms ir specialiosioms kompetencijoms. Bendrųjų kompetencijų sąrašas buvo suformuluotas ir išgrynintas per tyrimų procesą „Tuning“ (2009 – 2010) projekto metu. Bendrosios kompetencijos klasifikuojamos: (Socialinio darbuotojo rengimo standartas, 2008):

- „*instrumentinės kompetencijos*“ (atlieka instrumentinę funkciją);
- „*tarpasmeninės kompetencijos*“ (palengvina socialinio bendravimo ir bendradarbiavimo procesus);

- „sisteminės kompetencijos“ (leidžia suprasti visumos dalių tarpusavio ryšius ir sąveiką).

4 lentelė. Bendrosios kompetencijos pagal „Tuning“ projektą

Instrumentinės kompetencijos	Tarpasmeninės kompetencijos	Sisteminės kompetencijos
➤ Gebėjimas analizuoti ir sisteminti ➤ Gebėjimas organizuoti ir planuoti ➤ Pagrindinės bendrosios žinios ➤ Bendravimas žodžiu ir raštu gimtąja kalba ➤ Antrosios (užsienio) kalbos žinios ➤ Elementarūs darbo kompiuteriu gebėjimai (<i>informacinių ir komunikacinių technologijų naudojimo įgūdžiai</i>) ➤ Informacijos apdorojimo įgūdžiai (<i>gebėjimas ieškoti informacijos įvairiuose šaltiniuose, ją apdoroti ir analizuoti</i>) ➤ Gebėjimas spręsti problemas ➤ Gebėjimas priimti sprendimus	➤ Gebėjimas būti kritiškam ir savikritiškam (kritiškas ir savikritiškas mąstymas) ➤ Darbas grupėje / komandoje (gebėjimas dirbti grupėje) ➤ Tarpasmeniniai gebėjimai (tarpasmeniniai ir bendravimo įgūdžiai) ➤ Gebėjimas dirbti tarpdalykinėje grupėje ➤ Gebėjimas bendrauti su kitų sričių žinovais (vietoj dviejų pastarųjų - gebėjimas bendrauti su žmonėmis, kurie nėra darbuotojo profesinės srities ekspertai) ➤ Gebėjimas atsižvelgti į įvairovę ir daugiakultūriškumą ➤ Gebėjimas dirbti tarptautinėje aplinkoje ➤ Etiniai įsipareigojimai (gebėjimas veikti etiškai)	➤ Gebėjimas taikyti žinias praktikoje ➤ Gebėjimai atlikti mokslinius tyrimus ➤ Gebėjimas mokytis ➤ Gebėjimas prisitaikyti prie naujų situacijų ➤ Kūrybiškumas (gebėjimas kurti naujas idėjas) ➤ Lyderystė / vadovavimas (gebėjimas motyvuoti žmones siekti bendrų tikslų) ➤ Kitų kultūrų ir papročių supratimas ➤ Gebėjimas dirbti savarankiškai ➤ Projektų rengimas ir jų vadyba (gebėjimas rengti ir valdyti projektus) ➤ Iniciatyvumas ir verslumas ➤ Dėmesys kokybei (gebėjimas įvertinti ir palaikyti darbo kokybę) ➤ Užsispyrimas ir noras laimėti (atkaklumas ir ryžtingumas vykdant pavestas užduotis ir prisiimtus įsipareigojimus)

Šaltinis: Socialinio darbo studijų krypties kompetencijų plėtotės metodika, 2011

Iš pateiktos 4 lentelės matome, kiek socialinis darbuotojas turi turėti bendrųjų kompetencijų savo sėkmingai karjerai siekti ir vystyti. Instrumentinės kompetencijos apima pagrindines bendrąsias žinias, gebėjimą jas sisteminti ir analizuoti, ne tik bendravimą gimtąja kalba, bet šiais laikais svarbu ir užsienio kalbos žinojimas. Gyvename informacinių technologijų amžiuje, todėl socialinis darbuotojas turi ne tik minimaliai turėti informacinių ir komunikacinių technologijų naudojimo įgūdžių, bet ir gebėti ieškoti informacijos įvairiuose

šaltiniuose, ją apdoroti ir analizuoti. Socialiniam darbuotojui vienas iš pagrindinių keliamų uždavinių yra gebėjimas spręsti problemas ir priimti sprendimus, nuo kurių priklauso suteikimą socialinių paslaugų kokybė. Be instrumentinių kompetencijų, socialinis darbuotojas turi turėti ir tarpasmeninių kompetencijų, kurios apima kritinį ir savikritinį mąstymą, tarpasmeninius ir bendravimo įgūdžius, darbą komandoje ir tarpdalykinėje grupėje, savo darbe veikti etiškai. Socialiniam darbuotojui be šių paminėtų kompetencijų, reikalingos ir sisteminės kompetencijos, tai ir gebėjimas mokytis, įgytas žinias pritaikyti praktikoje ir atliekant mokslinius tyrimus, būti kūrybiškam, gebėti motyvuoti žmones siekti bendrų tikslų, rengti ir įgyvendinti projektus ir kt.

2009–2010 m. Lietuvos „Tuning“ projekto dalyvių atliktas tyrimas būsimiems socialinio darbo specialistams išskyrė 5 svarbias bendrąsias kompetencijas, tai:

- Tarpasmeniniai ir bendravimo įgūdžiai,
- Gebėjimas organizuoti ir planuoti,
- Gebėjimas spręsti problemas,
- Dalykinės srities žinios ir savo profesijos supratimas,
- Gebėjimas veikti etiškai (etiniai įsipareigojimai),

Be šių penkių pagrindinių kompetencijų darbdaviai paminėjo ir kitas kompetencijas:

- praktinis žinių pritaikymas,
- sprendimų priėmimas,
- gebėjimas dirbti savarankiškai,
- atkaklumas ir ryžtingumas, atliekant pavestas užduotis,
- prisitaikymas prie naujų situacijų,
- darbo kokybės įvertinimas.

(Gevorgianienė ir kt., Socialinio darbo studijų krypties kompetencijų plėtotės metodika, 2011)

Labai svarbus kriterijus yra socialinio darbuotojo gebėjimas dirbti įvairiose srityse. Socialinio darbuotojo kokybiškų funkcijų atlikimui labai svarbūs ir reikalingi šie socialinio darbuotojo gebėjimai (įgūdžiai):

- komunikaciniai,
- santykių palaikymo,
- grupinių procesų valdymo,
- darbo socialiniame tinkle,
- lyderystės.

Socialinio darbuotojo darbe, dirbant su socialinės rizikos šeimomis, be turimų žinių, gebėjimų jas pritaikyti praktikoje, labai svarbus aspektas yra vertybės. Tik praktinė veikla,

kuri grindžiama vertybėmis, kuri tinkamai atliekama ir paremta žiniomis, kritine analize ir refleksija, yra laikoma kompetentinga (O'Hagan, 1997).

„Sėkmingi socialinio darbuotojo darbai su socialinės rizikos šeimomis veiklos rezultatai bei teikiamų paslaugų kokybė didžiąja dalimi priklauso nuo socialinių darbuotojų kompetencijos, pasirengimo dirbti šį darbą, motyvacijos mokytis, tobulėti, kelti savo kvalifikaciją, taip pat ir nuo asmeninių kiekvieno darbuotojo savybių bei vertybinių nuostatų.

Ne mažiau svarbus ir socialinių darbuotojų profesionalumas, kuris įgalina socialinį darbuotoją atitinkamai bendrauti su socialinės rizikos šeimomis, gebėti atpažinti įvairias socialines grėsmes, išmanyti naudotinas priemones ir mokėti jas pritaikyti konkrečiu atveju“ (Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis, 2009, p.4).

Šiuo metu socialiniai darbuotojai savo profesinę kompetenciją tobulinti gali per superviziją. Supervizija – tai „profesinių santykių konsultavimas, skatinantis darbuotoją, grupę, komandą įsivertinti savo profesinę veiklą ir numatyti jos tobulinimo kryptis, siekiant plėtoti darbuotojų kompetenciją ir didinti organizacijos efektyvumą“ (Kiaunytė, 2008). Supervizija – paplitusi praktika daugelyje Vakarų Europos šalių. Lietuvoje 2004 metais buvo parengti pirmieji supervizoriai – profesinių santykių konsultantai, o jau 2005 metais supervizija buvo apibrėžta Lietuvos teisiniuose dokumentuose, reglamentuojančiuose kvalifikacijos kėlimą. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu (2006), supervizija pripažįstama kaip viena iš kvalifikacijos kėlimo formų ir pripažįstamas kaip rodiklis atestacijos metu. Galima teigti, kad supervizija palyginti nauja mokymo forma socialiniams darbuotojams. Supervizijos mokymus veda diplomuotas supervizorius. Supervizijos metu socialiniai darbuotojai konsultuojami profesinių santykių klausimais, mokoma spręsti įvairias susidariusias problemas, išvengti „perdegimo“ sindromo. Naujanienė (2007) išskiria keturias supervizijos formas:

- 1) individualios supervizijos metu orientuojamasi į asmens poreikius ir kreipiamas dėmesys individualiam darbuotojo augimui;
- 2) grupinėje supervizijoje mokoma spręsti tarpasmeninius konfliktus ir stiprinti bendradarbiavimo efektyvumą sprendžiant problemas;
- 3) komandos supervizija yra orientuota į komandos vystymąsi, siekiant geresnių darbo rezultatų;
- 4) organizacijos supervizijoje nustatytomos supervizijos formos (Naujanienė, 2007).

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniam darbuotojui, dirbančiam su socialinės rizikos šeima, norint atlikti darbą efektyviai ir kokybiškai, reikia turėti visą kompetencijų apylanką, kurį sudarytų bendrosios ir specialiosios kompetencijos. Be šių dalykų, socialinio

darbuotojo darbo sėkmė priklauso ir nuo jo asmeninių savybių, mokėjimo su socialinės rizikos šeima bendrauti ir bendradarbiauti, užmegzti ryšį su institucijomis ir t.t.

2.3. Socialinio darbuotojo rizika darbe

Socialinis darbas su socialinės rizikos šeima yra siejamas su žodžiu „rizika“. Siekiant identifikuoti rizikos veiksnius, pirmiausia būtina žinoti šio žodžio prasmę. Žodis „rizika“ kilęs iš italų kalbos ir senovės italų kalboje „riscare“ reikšmė – patirti pavojų, buriuoti tarp uolų, išdrįsti. Knight (1921), pateikia klasikinę rizikos apibrėžimą - „rizika yra situacija, kurioje sprendimus priimančiam asmuo turi tris pranašumus: jis žino problemas“ struktūrą; „jis supranta visą galimų pasekmių spektrą; jis gali objektyviai įvertinti kiekvienos pasekmės tikimybę“ (Knight, 1921). Rizikos galimybė yra nuolatinė bet kokios žmogaus veiklos dalis. „Lietuvos respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme“ (2003), randame tokį profesinės rizikos sąvoką, tai – „traumos ar kitokio darbuotojo sveikatos pakenkimo galimybė dėl kenksmingo ir (ar) pavojingo darbo aplinkos veiksnio (veiksnių) poveikio“. Tame pačiame įstatyme yra ir darbo aplinkos sąvoka, kad darbo aplinka – „darbo vietą supanti erdvė, kurioje gali būti darbuotojo sveikatai kenksmingų, pavojingų rizikos veiksnių“ (fizinį, fizikinių, cheminių, biologinių ir kitų). Remiantis „Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo nuostatomis“ (2003), galima teigti, kad darbo sąlygų samprata apima darbo aplinką, darbo pobūdį, darbo ir poilsio laiką ir kitas aplinkybes, turinčias tiesioginę įtaką darbuotojo savijautai, darbingumui, saugai ir sveikatai. „Profesinės rizikos vertinimo nuostatų“ (2003) paskirtis yra reglamentuoti profesinės rizikos vertinimo tvarką įmonėse. Vadovaujantis „Profesinės rizikos vertinimo nuostatais“, patvirtintais „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymu“ (2003) „Dėl Profesinės rizikos nuostatų patvirtinimo“, buvo išleistas įsakymas „Dėl Psichosocialinių rizikos veiksnių tyrimo metodinių nurodymų“ (2005). Remiantis šiais rizikos veiksnių tyrimo metodiniais nurodymais turi būti atliekamas darbo aplinkos psichosocialinių rizikos veiksnių keliamos rizikos vertinimas įmonėse, atkreipiamas didelis dėmesys į stresą darbe. Stresas darbe, tai - „darbuotojo reakcija į nepalankius darbo aplinkos sąlygų, darbo reikalavimų, darbo organizavimo, darbo turinio, darbuotojų tarpusavio santykių ir/ar santykių su darbdaviu psichosocialinius veiksnius“ (Dėl Psichosocialinių rizikos veiksnių tyrimo metodinių nurodymų patvirtinimo, 2005). Pasirodžius žiniasklaidoje nemažai pranešimų apie socialinių darbuotojų patiriamą smurtą ir riziką darbe, Lietuvos respublikos Vyriausybės priėmė nutarimą (2007), kuriama reiškiamą nuostata „socialinį darbą įtraukti į pavojingų darbų sąrašą. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, lankydamiesi didesnės rizikos šeimose, sprendami joje kylančius ginčus, socialiniai darbuotojai patiria psichologinę

įtampą, stresą, agresiją, kartais net smurtą.“ O Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atliktame tyrime (2007) pažymima, jog atstovaudami vaikų interesams nukentėję yra visų tarnybų darbuotojai (Socialinis darbas – grėsmingiausiųjų sąrašas, 2007). Mokslinėje literatūroje taip pat minima problema, kad socialiniai darbuotojai susiduria su klientų smurtu (Criss, 2010, Regehr ir Glancy, 2011, Savaya et al., 2011). Tokius teiginius galima rasti ir teorinėje literatūroje, kad socialiniai darbuotojai patiria grėsmę, smurtą ir agresiją. Regehr ir Glancy (2011) teigia, kad socialiniai darbuotojai dažnai patiria smurtą, agresiją ir žalą nuo savo klientų: žodinį priekabiavimą, fizinės žalos grėsmę, klientų užpuolimą. Autorių nuomone, socialiniai darbuotojai nuolat turi būti budrūs, kuo mažiau turi atskleisti informacijos apie save ir savo asmeninį gyvenimą, socialiniuose tinkluose turėti apsaugos parametrus ir apribotą prieigą. Respass ir Payne (2008) nuogąstauja, kad sunku įvertinti socialinių darbuotojų patirto smurto apimtį, nes socialiniai darbuotojai dažnai nepraneša apie smurtinius incidentus, manydami, kad tai neišvengiama jų darbo dalis. Tuo tarpu Bičkutė (2008) įvertindama padėtį Lietuvoje teigia, kad per savo profesinę karjerą yra buvę užpulta ne mažiau kaip 25 – 30 proc. socialinių darbuotojų. Šie skaičiai artėja prie psichiatrų ir psichologų statistikos, - jų praktikoje smurtinis agresyvus elgesys pasitaiko dar dažniau. Autorės Bičkutė ir Liobikienė (2011), analizuodamos socialinių darbuotojų patiriamą riziką darbe, kaip ir užsienio autoriai, pastebi, jog socialiniai darbuotojai dažnai susiduria su klientų įvairiomis agresyvaus elgesio formomis, tokiomis kaip rėkimas, priešiškumas, priekaištai, užgauliojimai, nepagrįsta kritika. Taip pat būdingas ir fizinis agresyvus klientų elgesys, pasireiškiantis daiktų gadinimu, darbuotojų stumdymu, trenkimu, įdrėskimais, spardymu. Stremauskienė ir Žibėnienė (2014) atliktame tyrime apie socialinių darbuotojų patiriamus sunkumus darbe pažymi, kad didžioji dauguma (17 iš 20) socialinių darbuotojų pažymėjo, kad su agresija savo darbe susiduria gana dažnai. Socialinės rizikos šeimų narių agresija pasireiškia, nes nepatinka, kad yra kišamasi į jų asmeninį gyvenimą, o lankymąsi šiose šeimose, klientas dažnai supranta, kaip asmeninės erdvės pažeidimą, todėl savo nepasitenkinimą išreiškia agresija. Taip pat autorės tyrime mini, kad agresija dažniau gali pasireikšti, kai šeimos nariai yra neblaivūs arba apsvaigę nuo alkoholio, kai nesupranta, koku tikslu pagalba jiems yra teikiama ir kodėl. Tuo tarpu Liobikienės ir Šinkūnienės (2010) nuomone, galima išskirti šiuos rizikos veiksnius, turinčius įtakos smurtiniam elgesiui:

- kliento lytis ir amžius;
- cheminė priklausomybė;
- agresyvus gyvenimo būdas;
- įvairūs psichologiniai sutrikimai, lydimi nerimo;
- laikas;

- sąveikaujančių asmenų buvimas.

Autorių Luobikienės ir Šinkūnienės (2010) teigimu, socialinės rizikos šeimos nariai agresyvūs gali būti dėl kelių priežasčių, tai dėl biologinių, psichologinių ir socialinių. Pavojaus ir nesaugumo jausmą sukelia ir tai, kad į socialinės rizikos šeimas dažniausiai vyksta vienas darbuotojas. Kiaunytės ir Ruškaus (2010) nuomone, socialinio darbo kompleksiskumas ir įvairios profesinės rizikos dėl santykio su klientu suponuoja socialinio darbuotojo neigiamas emocines reakcijas. Neigiamų emocijų išvengimui, socialinis darbuotojas turėtų gebėti atpažinti agresyvaus elgesio ženklus, suprasti kliento pykčio priežastis ir pasirinkti tinkamo elgesio su agresyviu klientu strategiją. „Socialinio darbo praktikoje vis dažniau pasireiškiantis smurtinis klientų elgesys verčia gilintis į agresyvaus elgesio priežastis. Tik išsiaiškinus agresyvaus elgesio priežastis, galima planuoti saugumo užtikrinimą ne tik visuomenėje, bet ir darbo aplinkoje, mokyti socialinius darbuotojus išvengti smurtinio elgesio įvykių“ (Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai, 2010, p.170). Pasak Bičkutės ir Liobikienės (2011), socialinis darbuotojas dirbdamas su socialinės rizikos šeimos nariais, pastebėję agresijos požymius, turi laikytis 3 elgesio strategijų:

- kantraus laukimo strategija;
- laikino atsitraukimo strategija;
- atviro prisipažinimo strategija.

Taip pat autorės Bičkutė ir Liobikienė (2011) teigia, kad reikia ieškoti agresyvaus elgesio prieš darbuotojus priežasčių ir svarbu numatyti priemones, užtikrinančias socialinių darbuotojų saugumą (Bičkutė ir Liobikienė, 2011). James ir Gilliland (2001), remdamiesi Piercy (1984), Blair (1991), Moran (1984), Leviton (1993) atliktais tyrimais, pateikia rekomendacijas socialiniam darbuotojui, kurios padėtų sumažinti agresijos pavojų ir išskiria 3 grupes:

- pirmoji grupė – nurodo veiksmus prieš susitikimą su klientu;
- antroji grupė – nurodo taisykles, privalomas tiesiogiai bendraujant su klientu;
- trečioji grupė – nurodo veiksmus, atliekamus prieš vykimą į kliento namus.

Pasak Dirgėlienės ir Kiaunytės (2005), socialiniai darbuotojai, bendraudami su klientais ir įvairių institucijų darbuotojais, patiria emocinę, fizinę ir psichologinę perkrovą. Aplinkoje patiriamas spaudimas ir vidinis diskomfortas iššaukia stresą ir nerimą. O tai įtakoja darbo kokybę. Patiriant nuolatinį stresą ir įtampą, būtina emocinė parama. Siekiant išvengti ar sumažinti galimas rizikas, organizuojami psichologų, psichoterapeutų, supervizorių mokymai, kursai ir seminarai. Darbuotojai mokomi valdyti stresą ir patirti vidinę ramybę, o jeigu darbuotojas negeba tai daryti, tuomet neveikia paramos sistema ir susiduriama su reakcija į stresą (Dirgėlienė ir Kiaunytė, 2005).

Pasak Dirgėlienės ir Večkienės (2009), streso įveikimo, savireguliacijos mechanizme didelį vaidmenį vaidina refleksija. Reflektavimas suprantamas kaip išgyvenimas, vertinimas, apmąstymas. Socialinių darbuotojų profesinėje veikloje reflektavimas turėtų būti gan dažnas reiškinys. Atsiradus tam tikrom abejonėms ir kilus kitiems nepageidaujamiems šalutiniams veiksniams būtų galimybė visa tai aptarti su bendradarbiais ir kitais specialistais. Tenkinant šį poreikį reikalingas toks socialinio darbo procesas ir tokia socialinio darbuotojo kompetencijos sistema, kuri apimtų reflektyvųjį modelį, skatinantį nuolat permąstyti savo profesinę patirtį.

Apibendrinant, galima teigti, kad rizika yra neišvengiamas reiškinys kiekvienoje mūsų gyvenimo arba veiklos srityje. Socialiniai darbuotojai, lankydami socialinės rizikos šeimose, sprendami joje kylančius ginčus, patiria psichologinę įtampą, stresą, grėsmę, o kartais net ir fizinį smurtą. Dirbant socialinį darbą su agresyviai nusiteikusia šeimomis, vienas svarbiausių įrankių yra pats žmogus, šiuo atveju jo paties, kaip profesionalaus specialisto, savimonė ir branda, todėl šiam įrankiui valdyti pirmiausia pažinti save, suprasti, kaip reikia veikti. Socialinių darbuotojų profesinė rizika, jos veiksniai ir žala yra aktuali tema, todėl labai svarbu atlikti daugiau mokslinių tyrimų ir analizių, nes tik taip galima rasti efektyvesnių pagalbos būdų socialiniams darbuotojams, kad jie galėtų saugiau ir veiksmingiau atlikti savo darbą.

2.4. Socialinio darbuotojo motyvacija veiklai

Socialines paslaugas Lietuvoje teikia biudžetinės, viešosios, nevyriausybines ir privačios įstaigos. Visų šių įstaigų socialinių paslaugų teikimo pagrindinis tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes spręsti iškilusias socialines problemas.

Anot Šinkūnienės ir Katkonienės (2010), darbuotojų motyvacija - vienas iš svarbiausių efektyvaus socialinio darbuotojo darbo motyvatorių. Nuo kvalifikacijos tobulinimo ir darbuotojų motyvacijos tiesiogiai priklauso teikiamų paslaugų kokybė. Todėl labai svarbu išsiaiškinti esminius veiksniai, kurie socialinius darbuotojus motyvuoja dirbti. Socialinis darbas Lietuvoje – gan jauna profesija, todėl mažai atlikta tyrimų darbuotojų motyvacijos problemų išsiaiškinimui. Socialinių darbuotojų motyvavimo veiksniai anksčiau pradėjo nagrinėti užsienio mokslininkai, tuo tarpu Lietuvoje bendrai darbuotojų motyvacijos ypatumais domėjosi ir juos išsamiau nagrinėjo Dubauskas (2006), Barvydienė ir Kasiulis (2005), Šavareikienė (2008), Lakis (2008), Žaptorius (2007), Grauslytė, (2008), Zakarevičius (2008), Bagdonienė ir Bagdonas (2010), Jančauskas (2011) ir kt. Socialinių darbuotojų motyvacijos aspektus plačiau nagrinėjo ir atliko tyrimus tik keletas autorių, tai Marcinkevičiūtė ir

Petrauskienė (2008), Šinkūnienė ir Katkonienė (2010) ir kt., todėl darbe daugiau bus pasiremta bendrais darbuotojų motyvavimo aspektais ir teorijomis. Pasak Marcinkevičiūtės ir Petrauskienės (2008), socialinio darbuotojo darbas su žmonėmis negali būti tapatinamas su darbu prie konvejerio. Smalsumas, dažnai kylantis klausimas „kodėl?“, vienija ir menininką, ir mokslininką, ir socialinį darbuotoją. Nepriklausomai nuo veiklos pobūdžio, siekiant kilnaus tikslo, motyvuotas darbas labiau efektyvus. Socialinis darbuotojas, sprendžiantis žmonių problemas ir turintis teigiamus profesinius motyvus, jaučiantis išorinę ir vidinę paskatą, darbą atliks rezultatyviau ir efektyviau (Marcinkevičiūtė ir Petrauskienė, 2008). Remiantis autorėmis, galima teigti, kad socialinių darbuotojų atliekamo darbo efektyvumui ir kokybei didelę reikšmę turi darbuotojų teigiami motyvai bei išorinės ir vidinės paskatos. Profesinės motyvacijos plėtotės išoriniai ir vidiniai veiksniai, pasak Marcinkevičiūtės ir Petrauskienės (2008), tiesiogiai susiję su vertybėmis ir yra ilgalaikiai nuolat kintantys dabarties aplinkybėms. Kalbant apie profesinės motyvacijos išorinius ir vidinius veiksnius, svarbu pastebėti, kad geriausia paskata darbuotojams yra siekti tikslų, kai juos iškeliant dalyvauja šiame procese ir jaučia atsakomybę juos įgyvendinti. Šiuo atveju galima iškelti vidinės motyvacijos aspektą — tai noras būti veiksmingam ir veikti dėl pačios veiklos. Kitas dalykas, tai darbuotojai, kuriems nesvarbus pats veiksmas, o džiaugiasi tik jo pasekmėmis, teikiančiomis pasitenkinimą. Tokiu atveju reikalinga išorinė motyvacija — išorinio atlygio siekis arba noras išvengti bausmės.

Šavareikienė (2008) pateikia kiek kitokią sąvoką, kad motyvacija – tai skatinimo procesas, kai, pasitelkiant vidinius ir išorinius veiksnius, darbuotojas skatinamas konkrečiai veiklai. Autorė išskiria tris motyvacijos tipus:

- normatyvinė motyvacija- atitinkamos darbuotojų elgsenos formavimas, taikant tokias socialines ir psichologines poveiko priemones, tokias, kaip įtikinėjimas, įtaiga, informavimas, psichologinis poveikis;
- motyvacija bausme – siekimas naudojantis valdžia ir grasinimais, apriboti darbuotojų poreikių tenkinimą, jeigu nebus vykdomi atitinkami reikalavimai;
- skatinimas – poveikis darbuotojui yra netiesioginis, bet per išorinę aplinką, naudojant motyvavimo priemones, kad būtų galima jį paskatinti tinkamai elgtis (Šavareikienė, 2008).

Apibendrinant anksčiau minėtas autorese, galima teigti, kad motyvacija priklauso nuo vidinių ir išorinių veiksnių, kurie susiję su vertybėmis ir skatinimu konkrečiai veiklai.

Darbuotojų motyvavimą Marcinkevičiūtė ir Žukovskis (2007), traktuoja ir kaip elgsenos, veiksmų, veiklos skatinimo procesą, kurį sukelia įvairūs motyvai arba motyvų visuma. (Marcinkevičiūtė ir Žukovskis, 2007). Pasak tų pačių autorių, motyvas, tai – veiksnys, skatinantis žmogų (organizacijos darbuotoją) veikti (dirbti) geriau ir to geresnio

veikimo (darbo) rezultatų pagrindu geriau tenkinti savo poreikius; tai materialūs arba individualūs individo tikslai, individo veiksmų ir poelgių pasirinkimo priežastys, kurias individas suvokia (Marcinkevičiūtė ir Žukovskis, 2007). Tuo tarpu Žaptorius (2007), plačiau ir išsamiau analizuoja motyvavimo aspektus ir teigia, kad motyvavimas - atsižvelgus į tai, kokiais būdais jis yra taikomas, – tai jėga, kuri veikia žmonių vidines ir išorines savybes, turi įtakos jų elgsenai. Žymima, kad yra daugybė motyvavimo priemonių bei skatinimo formų ir ne visais atvejais gali būti taikomos tos pačios paskatos, jų pasirinkimas priklauso nuo darbo specifikos, vidaus taisyklių, darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimo santykių ir kitų veiksnių (Žaptorius, 2007).

Siekiant pagerinti socialinių darbuotojų padėtį ir padidinti jų motyvaciją veiklai, Lietuvos vyriausybė priėmė „Ilgalaikę socialinį darbą dirbančiųjų darbo užmokesčio didinimo ir socialinių garantijų gerinimo 2008-2011 metų programą“ (2008). Pagrindinis šios programos tikslas – didinti socialinio darbuotojo specialybės patrauklumą, gerinti socialinių paslaugų kokybę ir socialinį darbą dirbančiųjų socialinę būklę užtikrinant ilgalaikį jų darbo užmokesčio didėjimą, skatinant juos tobulintis, mokant saugos ir sveikatos darbe, gerinant jų socialines garantijas. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu (2009) „Dėl Socialinių paslaugų srities darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 19 punktu, socialinių darbuotojų, teikiančių socialinę priežiūrą socialinės rizikos šeimoms, kurių pareigybės finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis, (t.y. iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams), yra nustatomas 13 tarnybinio atlyginimo koeficientas, atsižvelgiant į darbuotojo išsilavinimą, darbo stažą, atestacijos metu įgytą kvalifikacinę kategoriją, darbo krūvį. Šis ministro įsakymas tebegalioja iki dabar.

Praėjus daugiau nei 7 metams nuo „Ilgalaikės socialinį darbą dirbančiųjų darbo užmokesčio didinimo ir socialinių garantijų gerinimo 2008-2011 metų programos“, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2015) informuoja, kad Vyriausybei pateiktas siūlymas nuo 2016 metų sausio mėn. 1 d. didinti socialinių darbuotojų atlyginimus 15 proc. ir tikimasi, kad Seimas pritars (www.socmin.lt).

Svarbią vietą socialinių darbuotojų darbe užima skatinimo priemonės ir skatinimo būdai. Tam tikslui labai svarbu įstaigoje nustatyti motyvavimo prioritetus ir skatinimo būdus bei su jais supažindinanti socialinius darbuotojus. Kulvinskienė ir Šalčius (1994), analizuodami motyvacijos aspektus teigia, kad norėdami tinkamai valdyti personalą, vadovai turi žinoti motyvus, skatinančius personalo darbo veiklą, ir juos tinkamai panaudoti (Kulvinskienė ir Šalčius, 1994). Galima prielaida, kad tik gerai pažįstant darbuotojų asmenines savybes, galimas lengvesnis darbuotojų ir jų grupių valdymas. Užsienio autoriai

Everard ir Morris (1997), analizuodami motyvavimo aspektus teigia, kad vadybiniai santykiai ir bet kokios metodikos taikymas grindžiamas trimis pagrindinėmis taisyklėmis:

- įtraukti žmones į juos liečiančius sprendimus;
- psichologiniai poreikiai yra nevienodi, todėl būtina juos atpažinti ir numatyti;
- vadovavimo būdą reikėtų taikyti ir prie asmenybių, ir prie situacijos.

Socialinius darbuotojus galima skatinti įvairiais būdais:

- tobulinant darbo užmokesčio sistemą,
- didinant darbuotojų atsakomybę,
- savarankiškumą,
- sudarant galimybes kilti karjeros laiptais.

Dubauskas (2006) pateikia dvi skatinimo priemonių grupes:

- turinčias finansinę, materialinę išraišką: atlyginimas, premijos ir kt.;
- turinčias socialinę išraišką: pagyrimas, pripažinimas, pasitenkinimas darbu, laimėjimo pojūtis, savigarba, socialinis pripažinimas.

Šavareikienės ir Dubino (2003) teigimu, kad skatinimas motyvuoja tik tada, kai jis yra pelnytas, o neužtarnautas skatinimas neturi vertės. Tie patys autoriai, esant gana neapibrėžtai motyvavimo sistemai, rekomenduoja vadovui, kaip motyvacijos metodus, naudoti šiuos veiksnius:

- skatinimas pinigais;
- nuobaudų skyrimas;
- dalyvavimo jausmo ugdymas;
- motyvavimas darbu;
- laimėjimų pripažinimas ir atlyginimas;
- dalyvavimas valdyme;
- grupinio darbo skatinimas;
- darbuotojų bendradarbiavimo ugdymas;
- ribojančių veiksnių eliminavimas.

(Šavareikienė ir Dubinas, 2003)

Marcinkevičiūtė (2010) teigia, kad skatinimas gali būti susietas su kilimu karjeros laiptais bei kvalifikacijos kėlimo galimybėmis. Reikia pažymėti, kad nuolatinis kvalifikacijos kėlimas turėtų būti neformalus, remtis individualia, motyvuota darbuotojų iniciatyva, jų aktyvia pozicija ir atsakomybe (Marcinkevičiūtė, 2010).

Apibendrinant socialinio darbuotojo motyvaciją veiklai, galima teigti, kad vieniems individams svarbu jaustis saugiams, kiti, trokšta pripažinimo ir prestižo, kitus jaudina darbo užmokesčio dydis, ketvirti siekia savirealizacijos (Šavareikienė ir Dubinas, 2003).

Motyvacija – tai darbuotojų skatinimas veikti taip, kad būtų pasiekti išsikelti tikslai ir būtų patenkinti kiekvieno poreikiai. Motyvuotas socialinis darbuotojas - atsidavęs darbui, dirba efektyviai, didžiuojasi pasiektais rezultatais, jaučia pasitenkinimą savo darbu. Visi anksčiau minėti aspektai ne maža dalimi padėtų stiprinti socialinių darbuotojų motyvaciją veiklai, keltų socialinio darbo prestižą, gerinant ne tik socialinių paslaugų, bet ir pačių socialinių darbuotojų gyvenimo kokybę.

3. SOCIALINIO DARBUOTOJO PRAKTINĖ VEIKLA

3.1. Šiaulių rajono Vaiko teisių apsaugos skyriaus veikla, teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms

Šiaulių rajonas įkurtas 1950 m. birželio 20 d. Teritorija buvo sudaryta iš 36 buvusios Šiaulių apskrities apylinkių. Centras – Šiauliai. Per daugiau nei pusę šimto gyvavimo metų vyko ne viena teritorinė-administracinė reforma tiek rajono viduje, tiek santykyje su kitomis, greta esančiomis teritorijomis. 1995 m. balandžio 27 d. rajono tarybos sekretoriatas, rajono valdybos skyriai ir padaliniai buvo reorganizuoti į rajono Savivaldybės administraciją ir Šiaulių rajono teritorija buvo suskaidyta į 10 seniūnijų: Kuršėnų miesto, Bubių, Gruzdžių, Kairių, Kuršėnų kaimiškąją, Kužių, Meškuičių, Raudėnų, Šakynos ir Šiaulių kaimiškąją. 2001 m. gruodžio 20 d. įkurta vienuoliktoji Ginkūnų seniūnija, Šiaulių kaimiškąją seniūniją padalinus į dvi dalis. Nuo 2001 metų pabaigos iki šių dienų gyvuoja 11 seniūnijų, kuriose dirba 11 socialinių darbuotojų darbui su socialinės rizikos šeimomis. Seniūnijų socialiniai darbuotojai darbui su socialinės rizikos šeimomis glaudžiai bendradarbiauja su Šiaulių rajono vaiko teisių apsaugos skyriumi. Šiaulių rajono vaiko teisių apsaugos skyriaus paskirtis - pagal kompetenciją įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ir vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams ir ginti juos teisės aktų nustatyta tvarka. Skyriaus funkcijas, uždavinius numato Lietuvos Respublikos įstatymai, norminiai aktai (Jungtinių tautų organizacijos Vaiko teisių konvencija, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių pagrindų įstatymas, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Vaiko gerovės valstybės politikos strategija), Bendrieji Vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai bei Šiaulių rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriaus nuostatai.

Pagrindinės Skyriaus veiklos kryptys yra šios:

- organizuoti pagal kompetenciją teisės aktų nustatyta tvarka likusių be tėvų globos vaikų teisių ir interesų apsaugą;
- teikti metodinę paramą, konsultacijas, spręsti kitas vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos problemas;
- užtikrinti pagal kompetenciją įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka visų savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

Skyrius su vaiko interesais susijusius veiksmus ir sprendimus priima vadovaudamasis bendrosiomis vertybėmis, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatomis ir vaiko interesų prioritetiškumo principu – pirmiausia atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui.

Kai sprendžiamas kiekvienas su vaiku susijęs klausimas, skyrius privalo užtikrinti, kad vaikas, gebantis reikšti savo pažiūras, būtų išklausytas tiesiogiai, o jeigu to padaryti neįmanoma, - per atstovą ir priimant sprendimą į jo norus būtų atsižvelgta, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Vadovaujantis Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriuje tvarkos aprašu, socialinės rizikos šeimų apskaitą vykdo Vaiko teisių apsaugos skyrius. Šeima įrašoma į socialinės rizikos apskaitą savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu, Vaiko teisių apsaugos skyriaus teikimu. Vaiko teisių apsaugos skyrius, gavęs rašytinį pranešimą iš seniūnijų, švietimo ir ugdymo įstaigų, socialinių darbuotojų, privačių asmenų ir kt. institucijų apie šeimas, kuriose nesirūpinama vaikais, tėvai vartoja alkoholį, socialinę paramą naudoja ne šeimos ir vaikų poreikių tenkinimui, pasireiškiantys smurto atvejai prieš vaikus, šias šeimas įtraukia į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Įgyvendinant Socialinių paslaugų įstatymą (2006), darbui su socialinės rizikos šeimomis, nuo 2007 m. sausio 1 d. kiekvienos savivaldybės administracijoje pradėjo veikti padalinys, planuojantis socialines paslaugas, administruojantis socialinių paslaugų organizavimą ir bendrųjų socialinių paslaugų bei socialinės priežiūros kokybės kontrolę.

Šiaulių rajono savivaldybės administracijoje šios funkcijos buvo priskirtos Socialinės paramos skyriui. Tačiau teikiant socialinę paslaugą šeimai, ji buvo derinama ir su socialine pagalba vaikui, vaiko teisių apsauga, švietimu ir ugdymu, užimtumu, sveikatos priežiūra ir kt. Nuo 2007 metų pradžios seniūnijose pradėjo dirbti socialiniai darbuotojai darbui su socialinės rizikos šeimomis ir vaikais. Siekiant mažinti tokių šeimų ir jų vaikų socialinę atskirtį, labai svarbus socialinio darbuotojo darbas seniūnijoje. Skyriaus ir seniūnijų socialinių darbuotojų tikslas – nustatyti socialinių paslaugų poreikį ir suteikti socialines paslaugas šeimai, kad ji gebėtų, išmoktų tinkamai pasirūpinti savo vaikais, jų auklėjimu ir priežiūra. Seniūnijų socialinių darbuotojų teikimu, Skyriaus sprendimu siūloma savivaldybės Socialinės paramos skyriui, nesitvarkančioms, girtaujančioms šeimoms gaunamas pašalpas, suderinus su šeima, būtų išmokamos seniūno (ar jo įgalioto asmens) dalimis pinigais ar talonais maistui. Skyrius kartu su Socialinės paramos skyriumi socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, tėvams siūlo pasinaudoti Priklausomybės ligų centro paslauga, t.y. nemokamą gydymą nuo priklausomybės alkoholiui. Šiaulių rajono Vaiko teisių apsaugos skyriaus ataskaitoje pažymima, kad per 2014 metus šia paslauga pasinaudojo 4 rajono gyventojai, 2013 m. - 4, 2012 m. - 2, socialinės rizikos šeimos asmenų, auginančių vaikus.

Vaiko teisių apsaugos Skyriaus specialistai teikia metodinę pagalbą, kartu su Socialinės paramos skyriaus specialistais organizuojami pasitarimai, kurių metu aptariama socialinių paslaugų teikimo formos ir būdai, socialinio darbo metodų veiksmingumas ir efektyvumas dirbant su socialinės rizikos šeima.

Šiaulių rajono Socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius

Šeimos įrašomos į socialinės rizikos šeimų apskaitą, vadovaujantis Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės VTAS tvarkos aprašu, patvirtintu Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. liepos 28 d. įsakymu Nr. A1-212, Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu.

5 lentelė. Šiaulių rajono Socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius

	2010	2011	2012	2013	2014
Socialinės rizikos šeimos	165	177	171	170	168
Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų skaičius	393	403	374	369	350

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Šiaulių rajono Vaiko teisių skyriaus veiklos ataskaitomis

Kaip matome iš pateiktų duomenų 5 lentelėje, 2014 m. pabaigoje rajone buvo 168 socialinės rizikos šeimos, auginančios 350 vaikų. Socialinės rizikos šeimų skaičius 2014 metais, lyginant su 2013, 2012 ir 2011 metais sumažėjo, tuo pačiu sumažėjo ir vaikų skaičius rizikos šeimose. 2010 m. socialinės rizikos sąrašuose buvo 165 šeimos, tačiau vaikų skaičius 393 buvo didžiausias, lyginant su paskutiniaisiais ketveriais metais. Apžvelgus 6 lentelės duomenis, galima teigti, kad Šiaulių rajone matome socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų mažėjimo tendenciją.

Šiaulių rajono šeimų skaičius, išbrauktų iš socialinės rizikos šeimų apskaitos

Šiaulių rajono socialinių darbuotojų patirtis rodo, kad pastaraisiais metais ne mažėja socialinės rizikos šeimų skaičius, bet mažėja ir išbraukiamų iš socialinės rizikos apskaitos šeimų skaičius.

6 lentelė. Šiaulių rajono šeimų skaičius, išbrauktos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos

Metai	2010	2011	2012	2013	2014
Šeimų skaičius	30	29	22	36	41

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijų socialinių darbuotojų pateikta informacija

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų galime matyti, kad iš socialinės rizikos šeimų apskaitos išbraukimas mažiausias buvo 2012 metais, o paskutinius du metais didėjo ir jis buvo didžiausias 2014 metais.

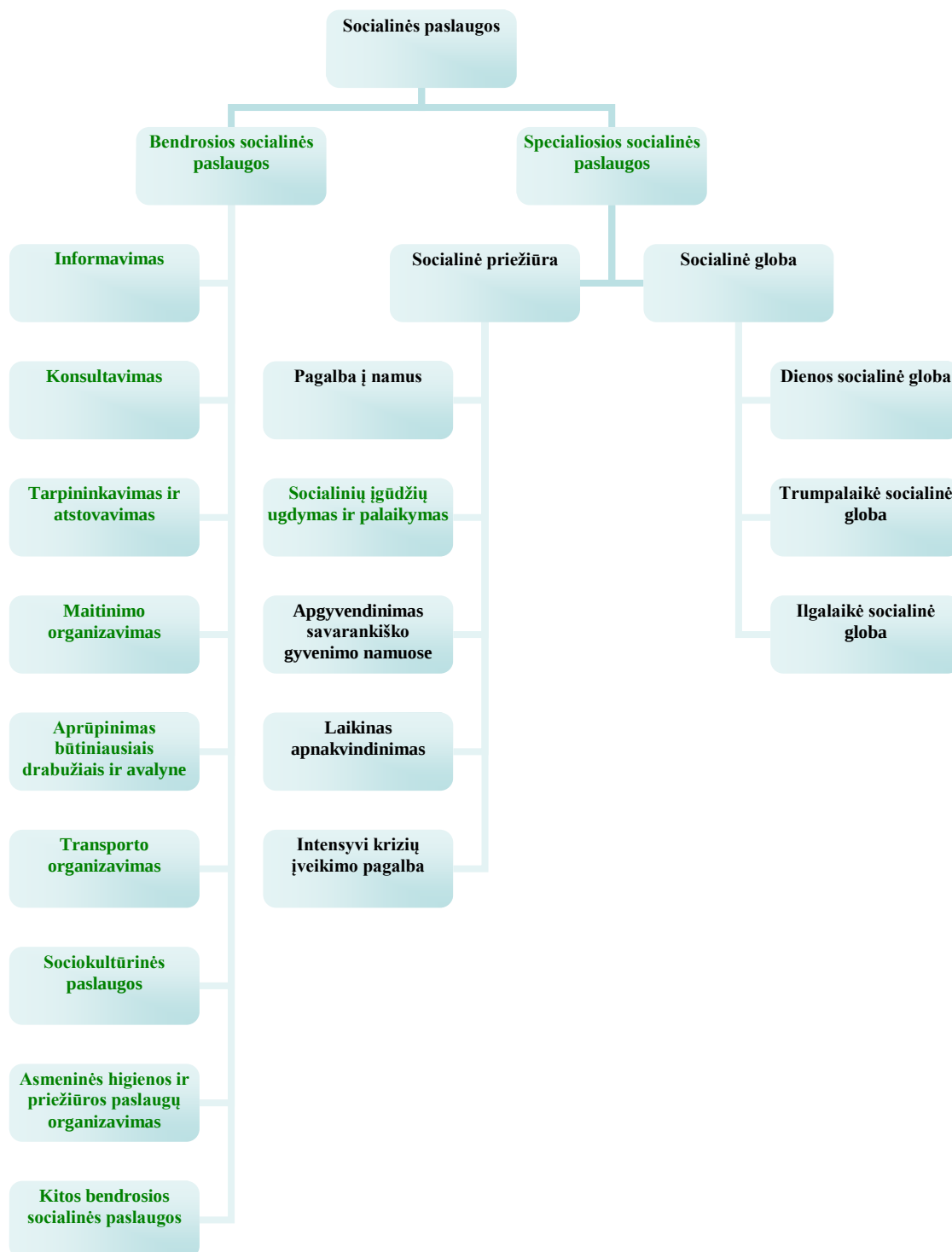
Apibendrinant galima teigti, kad Vaiko teisių apsaugos skyriaus, Socialinės paramos skyriaus specialistus ir seniūnijų socialinius darbuotojus sieja bendras tikslas – socialinės rizikos šeimai veiksmingų ir efektyvių socialinių paslaugų teikimas ir laukiamas teigiamas rezultatas – socialinės rizikos šeimų sugrąžinimas pilnavertiškam gyvenimui.

3.2. Socialinio darbuotojo veikla Šiaulių rajono seniūnijose

Pagal Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo pataisą (2013), seniūnija yra savivaldybės administracijos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje. Seniūnijos veiklą reglamentuoja Šiaulių savivaldybės administracijos direktoriaus patvirtinti seniūnijos veiklos nuostatai. Veikla seniūnijose organizuojama pagal seniūnijos metinį veiklos planą, kurį tvirtina administracijos direktorius ir finansuojama iš savivaldybės biudžeto. Seniūnijos ir seniūno funkcijoms įgyvendinti reikalingos lėšos gali būti skiriamos ir iš kitų finansavimo šaltinių. Seniūnija, prireikus įvertina atskirų šeimų (asmenų) gyvenimo sąlygas bei poreikius ir pateikia savivaldybės administracijai siūlymus dėl socialinės paramos toms šeimoms (asmenims) reikalingumo ir paramos būdų, pagal kompetenciją organizuoja vaiko teisių apsaugą ir darbą su probleminėmis šeimomis, kuriose auga vaikai arba kurioms apribotos tėvų teisės į vaikus. Įvertinus socialinių paslaugų poreikį, socialinis darbuotojas darbui su socialinės rizikos šeima, rengia ir įgyvendina metinį veiklos planą, numatydamas socialinių paslaugų teikimą. Socialinis darbuotojas socialinės rizikos šeimoms teikia bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas. Bendrosios socialinės paslaugos yra atskiros, be nuolatinės specialistų priežiūros teikiamos paslaugos, kurių tikslas – ugdyti ar kompensuoti asmens (šėimos) gebėjimus savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Bendrosios socialinės paslaugos teikiamos socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose. Specialiosios socialinės paslaugos yra visuma paslaugų, teikiamų asmeniui (šeimai), kurio gebėjimams savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ugdyti ar kompensuoti bendrųjų socialinių paslaugų nepakanka. Specialiųjų socialinių paslaugų tikslas – grąžinti asmens (šėimos) gebėjimus pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę ar tenkinti asmens gyvybinius poreikius teikiant kompleksinę pagalbą. Specialiosios socialinės paslaugos teikiamos socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose. Paslaugų teikimo trukmė/ dažnumas

priklauso nuo asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio (Socialinių paslaugų katalogas, 2006).

Šiaulių rajono seniūnijose dirba vienuolika socialinių darbuotojų su socialinės rizikos šeimomis, kurie teikia bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas. Iš specialiųjų socialinių paslaugų, socialiniai darbuotojai darbui su socialinės rizikos šeima teikia tik socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas (žr. 1 paveikslą).

1 pav. Socialinių darbuotojų teikiamos paslaugos socialinės rizikos šeimoms

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Socialinių paslaugų katalogą (2006)

Iš 1 paveikslo matome, kad socialiniai darbuotojai socialinės rizikos šeimoms teikia informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, maitinimo organizavimo, aprūpinimo būtiniausiais drabužiais ir avalyne, transporto organizavimo, sociokultūrinių paslaugų, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimo, kitų bendrųjų socialinių paslaugų teikimo paslaugas, tuo tarpu iš specialiųjų socialinių paslaugų teikia tik socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas socialinės rizikos šeimoms.

Socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius

7 lentelė. Šiaulių rajono seniūnijose socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius

Seniūnijos	Socialinės rizikos šeimų skaičius					Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų skaičius				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Bubių	14	13	14	14	10	28	36	33	21	21
Kairių	12	11	12	15	20	26	24	27	35	56
Kužių	10	11	10	9	11	22	23	21	18	16
Ginkūnų	10	11	9	9	8	23	25	19	17	12
Gruzdžių	18	19	19	22	18	55	49	53	61	44
Šakynos	11	12	12	12	12	40	46	46	45	43
Meškuičių	11	12	9	9	9	23	31	18	18	18
Raudėnų	11	13	12	10	11	20	26	17	21	17
Kuršėnų miesto seniūnija	23	31	30	27	32	53	58	52	46	46
Kuršėnų kaimiškoji seniūnija	23	29	28	23	15	51	49	46	39	31
Šiaulių kaimiškoji seniūnija	22	15	16	20	22	52	36	42	48	46
Iš viso:	165	177	171	170	168	393	403	374	369	350

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijų socialinių darbuotojų informacija (2015)

Iš Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijų socialinių darbuotojų pateiktos informacijos matome, kad seniūnijose socialinės rizikos skaičius kiekvienais metais keičiasi. Mažiausiai šeimų įrašytų į socialinės rizikos apskaitą buvo 2010 metais, sekančiais metais skaičius didėja ir tik 2014 metais jis sumažėja, bet nepasiekia 2010 m. lygio. Kalbant apie vaikų skaičių šeimose, tai 2014 metais šeimose vaikų skaičius mažesnis, lyginant su 2010 m., nors šeimų 2010 metais skaičius didesnis.

Seniūnijose socialinės rizikos šeimų skaičiaus kitimą lemia įvairios priežastys: šeimos pakeičia gyvenamąją vietą, nepilnamečiai vaikai sulaukia 18 metų; vaikams nustatoma nuolatinė ar laikina globa, tėvai pasitaiso ir išbraukiami iš socialinės rizikos apskaitos (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Priežastys dėl kurių šeimos išbrauktos iš socialinės rizikos šeimų apskaitos

Išbraukimo iš socialinės rizikos apskaitos priežastys	2010	2011	2012	2013	2014	Iš viso:
Išnyko įrašymo į socialinės rizikos apskaitą priežastys, šeimos „pasitaisė“	11	10	9	11	19	60
Vaikas tapo pilnametis	5	8	4	1	5	23
Pakeitė gyvenamąją vietą	4	5	8	17	13	47
Teismo sprendimu apribotos tėvystės teisės, nustatyta nuolatinė globa	4	2	1	5	4	16
Teismo sprendimu apribotos tėvystės teisės, nustatyta laikinoji globa	6	3	0	1	0	10
Kitos priežastys	0	1	0	1	0	2
Iš viso:	30	29	22	36	41	158

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijų socialinių darbuotojų informacija (2015)

Išanalizavus 8 lentelės pateiktus duomenis, matome, kad socialinės rizikos šeimų skaičius lyginant 2001 – 2014 metus kito įvairiai. Iš socialinės rizikos šeimų apskaitos išbraukimo mažiausias rodiklis matomas 2012 metais, o paskutiniaisiais metais skaičius išaugo iki 41 šeimos. Seniūnijų socialinių darbuotojų patirtis rodo, kad efektyvus socialinis darbas su šeima duoda teigiamų rezultatų ir jos yra išbraukiamos iš rizikos apskaitos, kaip „susitvarkiusios“, toliau galinčios gyventi savarankiškai.

Nemaža dalis šeimų išbraukiamos iš socialinės rizikos apskaitos sąrašų, šeimoms pakeičiant gyvenamąją vietą, tai galima matyti iš 8 lentelės duomenų. Dėl kokių priežasčių šeimos keičia gyvenamąją vietą, socialiniams darbuotojams nėra žinoma, galima tik spėlioti.

Kita socialinis rizikos išbraukimo iš socialinės rizikos šeimų priežastis yra šeimose nepilnamečiai vaikai sulaukę pilnametystės, tuomet jie tampa atskira šeima ir nebėra pagrindo šeimą laikyti socialinės rizikos šeima.

Teismo sprendimu nuolatinai apribojus tėvystės teises ir nustačius nuolatinę ar laikiną globą, šeimos taip pat išbraukiamos iš apskaitos.

Apibendrinat galima teigti, kad socialiniai darbuotojai vertina socialinės rizikos šeimų gyvenimo sąlygas bei nustato socialinių paslaugų poreikius, teikia siūlymus Šiaulių rajono administracijos direktoriui dėl šeimų įtraukimo į socialinės rizikos šeimų apskaitą, informuoja Vaiko teisių apsaugos skyrių apie problemines stebimas šeimas, kuriose auga nepilnamečiai vaikai. Įvertinus socialinių paslaugų poreikį, socialiniai darbuotojai darbui su socialinės rizikos šeima, rengia ir įgyvendina metinį veiklos planą, numatydami bendrųjų ir

specialiųjų socialinių paslaugų teikimą. Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų išbraukimą iš socialinės rizikos šeimų apskaitos lemia tokios priežastys, kaip, šeimos „pasitaiso“, išnyksta įrašymo į apskaitą priežastys, šeimos pakeičia gyvenamąją vietą ir išvyksta gyventi į kitą rajoną, nepilnamečiai vaikai sulaukia 18 metų ir išbraukiami iš socialinės rizikos šeimos sąrašų, tėvams teismo sprendimu nuolatinai ar laikinai apribojama tėvų valdžia.

4. SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLOS TYRIMAS SENIŪNIJOSE

4.1. Empirinio tyrimo metodologija ir metodika

Kiekvienas mokslas siekia objektyviai aprašyti ir paaiškinti vieną ar kitą realybės aspektą. Todėl bendriausias mokslinės veiklos rezultatas – pagal tam tikrus principus sutvarkytos žinios apie tikrovę ir atskiras šios tikrovės sritis. Vadinasi, mokslinio pažinimo paskirtis – pateikti žmonijai patikimų ir tuo pat metu naujų, iki tol niekam nežinomų teiginių apie nagrinėjamą realybę (Bitinas ir kt., 2008).

Tyrimo tikslas: išanalizuoti socialinių darbuotojų profesinės veiklos ypatumus, dirbant su socialinės rizikos šeima, išsiaiškinti prieštaravimą tarp socialinio darbuotojo atliekamo darbo su socialinės rizikos šeimomis ir laukiamo rezultato. Šiam tikslui pasiekti buvo iškelti tokie klausimai:

- Kaip Šiaulių rajone organizuojamas socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, darbas?
- Kokius socialinio darbo metodus naudoja socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis?
- Su kokiomis problemomis susiduria socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinės rizikos šeimomis?
- Ką reikėtų keisti socialinio darbuotojo veikloje, dirbant su socialinės rizikos šeimomis, siekiant kad ta veikla būtų efektyvesnė?

Empirinio tyrimo uždaviniams pasiekti buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Pasak Kardelio (2002), kokybiniai tyrimai apibūdinami kaip sistemingi situacijos ar individų grupės tyrimai natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį jų paaiškinimą (Kardelis, 2002). Libermanaitė (2013) teigia, kad kokybinis tyrimas rekomenduojamas rinktis, kai norima sužinoti žmonių nuostatas/įsitikinimus, atskleisti respondentų vertybinį poveikslą, išsiaiškinti poreikius (Libermanaitė, 2013). Tyrėjui svarbus gebėjimas išklausti, išsiteirauti, išgauti iš respondentų kuo išsamesnę informaciją (Bitinas ir kt., 2008), todėl empirinio tyrimo tikslui ir uždaviniams pasiekti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto individualaus interviu duomenų rinkimo metodas. Individualaus pusiau struktūruoto interviu pagrindinis privalumas tas, kad gaunama išsamesnių, susistemintų duomenų, lyginant su formalioju interviu, o pats interviu lieka neformalus, vyksta pokalbio forma. Interviu eigoje, pastebint, jog numatytieji klausimai neatspindi tyrimui svarbių temų, nepilnai atsako į pateiktuosius klausimus, tuomet tyrėjas gali tyrimo dalyviui gali užduoti papildomų klausimų tyrimo temai atskleisti.

Empirinio tyrimo instrumentas

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti socialinių darbuotojų teikiamas paslaugas, jų veiksmingumą socialinės rizikos šeimoms. Individualių interviu metu visoms tyrimo dalyvėms buvo pateikiami tie patys 21 klausimas, kurie buvo paruošti remiantis teorinėje darbo dalyje atlikta analize.

Tyrimo klausimyną sudaro 6 blokai:

- Informacija apie darbuotojo patirtį ir darbo apimtį, pobūdį.
- Informacija apie šeimų problemų pobūdį ir taikomus metodus, veiksmingumo vertinimas.
- Tarpinstitucinis bendradarbiavimas, darbuotojo gaunama pagalba iš šalies.
- Socialinio darbuotojo profesinės veiklos tobulinimas ir plėtotė. Darbuotojo kompetencija, žinios ir gebėjimai.
- Rizika socialiniame darbe.
- Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui.

(Tyrimo klausimyną žiūrėti 1 priede).

Tyrimo organizavimas

Šiam individualiam interviu atlikti iš anksto buvo numatytos temos, probleminiai klausimai, į kuriuos atsakoma pokalbio metu. Interviu atlikimui su tyrimo dalyvėmis buvo tartasi elektroniniu paštu, nurodant tyrimo tikslą, uždavinius, tyrimo klausimus, interviu datą ir prašant nurodyti patogų laiką. Pasitikslinimui ar tyrimo dalyvių darbotvarkėje niekas nepasikeitė, iš vakaro buvo perskambinta telefonu ir galutinai suderintos interviu detalės.

Interviu metu pokalbiai su tyrimo dalyvėmis buvo įrašomi į diktofoną, po to transkribuojami (interviu įrašų transkribuotus tekstus žr. 4 priede).

Iš viso buvo atlikti 7 pusiau struktūruoti interviu su socialiniais darbuotojais seniūnijose, jų darbo vietose. Vidutiniška vieno interviu trukmė buvo apie 15 - 20 min. Duomenys rinkti 2015 m. spalio mėn.

Tyrimo vieta ir imtis

Tyrimo vieta: Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijos. *Tyrimo imtis:* 7 socialinės darbuotojos dirbančios Šiaulių rajono seniūnijų su socialinės rizikos šeimomis. Pasak Bitino ir kt. (2008), kokybinio tyrimo imties dydžio nustatymui aiškių taisyklių nėra ir jis priklauso nuo reiškinių tyrimo detalumo, tyrimo strategijos, duomenų rinkimo metodo ir renkamų duomenų informatyvumo. Šiame tyrime pasirinkta taikyti *tikslinės atrankos* metodą. Tyrimo dalyvės yra kvalifikuoti specialistai, kurie tiesiogiai dirba socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis ir geriausiai gali atskleisti savo vykdomą veiklą, nes jie turi reikalingiausios informacijos mano magistrinio darbo tema, be to, su Šiaulių rajono seniūnijomis yra užmegztas glaudus bendradarbiavimas, todėl tai leido tikėtis palengvinti kontaktų užmezgimą ir užtikrinti pasitikėjimą tyrėju bei iš to sekantį atsakymų nuoširdumą ir atvirumą.

Duomenų analizės metodai

Empirinėje dalyje kokybinio tyrimo duomenys analizuojami kokybinės *content* (turinio) analizės metodu. Anot Mayring (2014), content analizė yra pagrįsta teksto interpretacija, kurios metu reflektuojama teksto prasmė. Kaip teigia Bitinas ir kt. (2007), content analizės privalumas- galimybė analizuoti didelės apimties tekstus. Content analizės metu informacija klasifikuojama ir grupuojama į kategorijas. Magistrinio darbo tyrime duomenų analizė atlikta laikantis tradicinių kokybinės content analizės žingsnių (Mayring, 2014): 1) daugkartinio teksto skaitymo; 2) kategorijų išskyrimo; 3) kategorijų turinio skaidymo į subkategorijas, 4) subkategorijų interpretavimo bei patvirtinimo teiginiais iš tyrimo dalyvių atsakymų (žr. 2 priedą, P1-P19 lenteles). Analizės rezultatai interpretuojami, siejant, lyginant su kitų autorių tyrimų rezultatais, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomendacijomis ir ataskaitomis bei remiantis teorinėje dalyje pateiktomis įžvalgomis.

Tyrimo apribojimai

Empirinio tyrimo dalyviai atrinkti, taikant netikimybinės atrankos strategiją - tikslinę atranką. Todėl tyrimo rezultatai atspindi situaciją Šiaulių rajono savivaldybės 7 seniūnijose, kuriose atliktas tyrimas. Tikėtina, kad tyrimo rezultatai kituose Lietuvos rajonuose būtų skirtingi.

Tyrimo etika

Atliekant tyrimą buvo užtikrinti etikos principai: konfidencialumas, laisvanoriškumas, geranoriškumas, teisingumas ir teisė gauti tikslią informaciją. Atrenkant tyrimo dalyves nebuvo remtasi naudos, patiklumo arba kompromiso veiksniais. Buvo laikomasi laisvanoriškumo principo – asmuo galėjo pasirinkti ir pats nuspręsti, ar jis sutinka dalyvauti tyrime (Bitinas ir kt., 2008). Tyrimo dalyvės buvo informuotos, kad interviu duomenys niekur nebus viešinami. Atliekant tyrimą, dalyvių nebuvo prašoma pasakyti savo vardo, pavardės, seniūnijos, tyrimo duomenys skelbiami tik apibendrinti, tokiu būdu siekiant užtikrinti jų anonimiškumą (Valackienė ir Mikėnė, 2008). Buvo užtikrintas gautų duomenų konfidencialumas. Tiriamųjų dalyvių atsakymai bei su tuo susijusi informacija buvo prieinama tik pačiai darbo autorei, kuri jos neplatino, neleido su ja susipažinti kitiems asmenims, neturintiems nieko bendro su atliekamu tyrimu.

4.2. Empirinio tyrimo rezultatų analizė

Igyvendinant Socialinių paslaugų įstatymo (2006) nuostatas, nuo 2007 m. Šiaulių rajono savivaldybės 11 seniūnijų buvo įsteigta socialinių darbuotojų etatai darbui su socialinės rizikos šeimomis. Socialiniai darbuotojai teikia bendrąsias bei socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams. Šioje darbo dalyje pateikiami tyrimo, kurio metu buvo analizuojama socialinių darbuotojų, dirbančių su rizikos grupių šeimomis, veikla. Užtikrinant konfidencialumą, tyrimo dalyviams suteikti kodai T1, T2, T3 ir t.t. Pažymėtina, jog socialinis darbuotojas – tai profesionalas, kuris nuo 2011 m. liepos 1 d. socialinio darbuotojo pareigose gali dirbti tik įgijęs aukštąjį socialinio darbo ar jam prilygintą išsilavinimą.

Interviu temos, siekiant išsiaiškinti socialinių darbuotojų teikiamas paslaugas ir jų veiksmingumą socialinės rizikos šeimoms, apėmė tokias temas:

- Informacija apie darbuotojo patirtį ir darbo apimtį, pobūdį.
- Informacija apie šeimų problemų pobūdį ir taikomus metodus, veiksmingumo vertinimas.
- Tarpinstitucinis bendradarbiavimas, darbuotojo gaunama pagalba iš šalies.
- Socialinio darbuotojo profesinės veiklos tobulinimas ir plėtotė. Darbuotojo kompetencija, žinios ir gebėjimai.
- Rizika socialiniame darbe.
- Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui.

Bendroji tyrimo dalyvių charakteristika

Interviu pradžioje tyrimo dalyvėms buvo užduodami klausimai apie darbo stažą ir aptarnaujamų šeimų skaičių. Po interviu neformaliai bendraujant su tyrimo dalyvėmis, sužinota jų išsilavinimas ir amžius (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Bendroji tyrimo dalyvių charakteristika

Socialinė darbuotoja	Darbo stažas	Aptarnaujamų socialinės rizikos šeimų skaičius	Išsilavinimas	Lytis	Amžius
T1	14	12	Aukštasis neuniversitetinis	Moteris	43
T2	8	12	Aukštasis universitetinis, bakalauras	Moteris	49
T3	3	8	Aukštasis universitetinis	Moteris	37
T4	8	19	Aukštasis universitetinis	Moteris	44
T5	8	20	Aukštasis universitetinis	Moteris	54
T6	7	19	Aukštasis universitetinis	Moteris	36
T7	5	7	Aukštasis universitetinis, magistras	Moteris	31

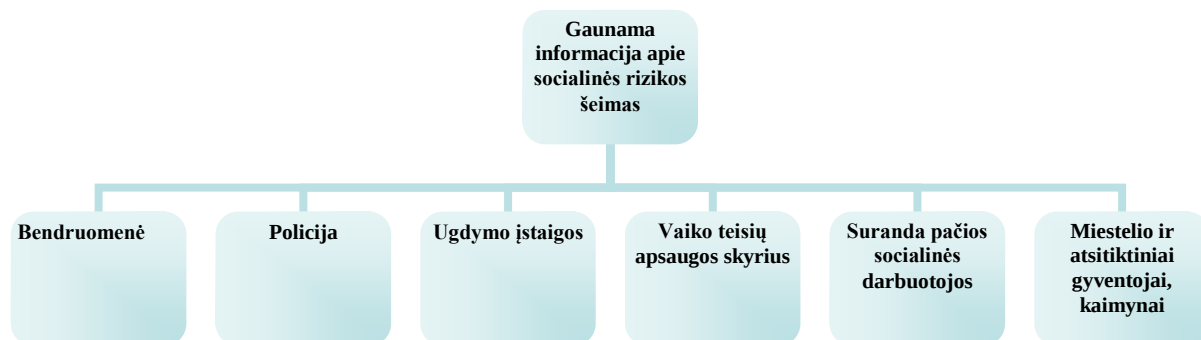
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis tyrimo dalyvių atsakymais į klausimus

Kaip matome, visos tyrimo dalyvės socialinį darbą dirba nuo 3 iki 14 metų, išsilavinusios, turi bakalauro ar magistro laipsnį. Pagal lytį - visos moterys, kurių amžius nuo 31 iki 54 metų. Apžvelgiant socialinės rizikos šeimų skaičių seniūnijose, galime pastebėti, kad dalyvės turi nevienodą aptarnaujamų socialinės rizikos šeimų skaičių, nuo 7 iki 20 šeimų. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 metų gegužės 6 d. kreipimesi į savivaldybių merus „Dėl socialinio darbo su šeimomis stiprinimo“ rašoma, kad siekiant didesnės socialinio darbo kokybės, didinami socialinių darbuotojų etatai, 2007 m.- 556, 2013 m. – 634,5, 2014 m. – 717,5 pareigybės ir vienai socialinio darbuotojo pareigybei turi tekti ne daugiau 17 socialinės rizikos šeimų. Kaip matome iš pateiktos lentelės duomenų, visgi, kai kuriose seniūnijoje socialinės rizikos šeimų skaičius vienam socialiniam darbuotojui viršija Socialinės ir darbo apsaugos ministerijos nustatytą maksimalų skaičių.

Informacija apie socialinės rizikos šeimas

Tyrimo metu aktualu buvo sužinoti, kaip tyrimo dalyvės sužino apie socialinės rizikos šeimos seniūnijoje atsiradimą. Tyrimo dalyvėms buvo užduotas klausimas: „*Kaip sužinote, kad Jūsų seniūnijoje atsirado šeima, kurią reikėtų įtraukti į socialinės rizikos šeimų apskaitą?*“ Išanalizuoti tyrimo dalyvių atsakymai, nustatyta kategorija „*Gaunama informacija*

apie socialinės rizikos šeimas“ ir išskirtos 6 subkategorijos: bendruomenė; policija; ugdymo įstaigos; suranda pačios socialinės darbuotojos; vaiko teisių apsaugos skyrius; miestelio ir atsitiktiniai gyventojai, kaimynai (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Informacija apie socialinės rizikos šeimas

Galima teigti, kad didžiąją dalį informacijos apie socialinės rizikos šeimas socialinės darbuotojos gauna iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus [*<...>gaunam pranešimus iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus <...>(T2), <...> Vaiko teisių apsauga<...>(T3), <...> kartais informuoja Vaiko teisės <...>(T4), <...> iš Vaikų teisių apsaugos skyriaus <...>(T5), <...>o būna, kad gauname pranešimą, tarnybinį pranešimą, kad yra įtraukta šeima <...>(T6), <...> dažniausiai sužinom iš Vaiko teisių apsaugos tarnybos <...>(T7).*

Apie šeimas, kuriose kažkas vyksta ne taip, kurias galbūt reikia įtraukti į socialinės rizikos šeimų apskaitą, praneša bendruomenės nariai [*<...> bendruomenės narių dažniausiai<...>(T1), <...>iš bendruomenės<...>(T2), <...>gaunam informaciją iš bendruomenės<...>(T3), <...>pirmiausia gaunam informaciją iš bendruomenės narių <...>(T5).*

Ugdymo įstaigos taip pat pateikia informaciją apie šeimas, kurios turi vienokių ar kitokių problemų [*<...>Dažniausiai sužinom iš mokyklos<...>(T1), <...> dažniausiai gaunam pranešimus iš mokyklos <...>(T2), <...> mokyklų...darželių <...>(T3), <...> arba iš mokyklos...iš socialinės pedagogės <...>(T7).*

Neabejingi iškylančioms šeimų problemoms miestelio ir atsitiktiniai gyventojai, kaimynai, kurie praneša socialinėms darbuotojoms, kas darosi aplink juos: [*<...> iš atsitiktinių žmonių<...>(T2), <...> daugiausia informacijos gauname iš gyventojų, kurie informuoja apie šeimas, esančias šalia<...>(T3), <...> kaimynų <...>(T5), <...> iš miestelio gyventojų įvairių pastebėjimų <...>(T7).*

Tyrimo dalyvės pažymėjo, kad šeimas suranda pačios: [*<...> o mes iš aplinkinių <...>(T4), <...> ir pačios kartais sužinom <...>(T5), <...> dažniau būna, kad mes pačios <...>(T6).*

Mažiausiai informacijos apie socialinės rizikos įtraukimą į rizikos šeimų apskaitą tyrimo dalyvės gauna iš policijos pareigūnų: [*<...> policija <...>*](T3), [*<...> galim gauti iš policijos <...>*](T5).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės savo seniūnijoje apie atsiradusias socialinės rizikos šeimoms informaciją gauna gana įvairiai, pradedant pateikiama Vaiko teisių apsaugos skyrių informacija ir baigiant pačių tyrimo dalyvių problemų pastebėjimu.

Socialinės rizikos šeimų problemos

Išanalizavus atsakymus į klausimą *“Kokias dažniausiai socialinės rizikos šeimų problemas Jums tenka padėti išspręsti?”* nustatyta kategorija „Socialinės rizikos šeimų problemos“ ir išskirtos 5 subkategorijos: alkoholis ir priklausomybės; socialinių įgūdžių stoka; materialinė padėtis, finansai, biudžetas ir socialinės išmokos; smurtas šeimoje, saugumo nebuvimas, nedarbas ir socialinė atskirtis; nereguliuojamas vaikų skaičius šeimose (žr. 3 paveikslą).

3 pav. Socialinės rizikos šeimų problemos

Vieną didžiausių ir pagrindinių socialinės rizikos šeimose problemų tyrimo dalyvės įvardija alkoholio vartojimą: [*<...> nu, dažniausiai socialinė rizikos pas mus yra girtavimo <...>*](T1), [*<...> girtauja <...>*](T2), [*<...> paskui viena aktualiausių problemų yra alkoholio vartojimas, priklausomybės <...>*](T3), [*<...> pagrindinės, tai turbūt, šeimose yra girtavimas<...>*](T5), [*<...>pagrindiniai tos pačios problemos, kad šeimos į socialinės rizikos apskaitą įtraukiamos dažniausiai dėl girtavimo <...>*](T6).

Česnuitytė (2007) teigia, kad socialinės rizikos šeimos nenori keisti savo „įprasto“ gyvenimo, nenori jokios intervencijos, nepripažįsta ydingo gyvenimo būdo. Ypač tai aktualu kaimuose, šeimose, kuriose tėvai vartoja alkoholį. Šią tendenciją galima išvelgti ir šeimose, su kuriomis dirba tyrimo dalyvės: [*<...> pati didžiausia socialinės rizikos šeimų problema, tai alkoholio vartojimas...dažnai šeimos narius tenka įtikinti, kad reikia gydytis, tačiau jie nepripažįsta ir labai retai kuris tai padaro.<...>*](T7).

Šeimose, kuriose vartojamas alkoholis, pasak Česnuitytės (2007), šeimose dažnai naudojamas smurtas prieš vaikus, tokius pastebėjimus išreiškia ir tyrimo dalyvės

[<...>smurtauja <...>](T2). Brazienės ir Guščinskienės (2004) teiginius, apie šeimose vyraujančias problemas, tokias, kaip skurdas, nedarbas, socialinė atskirtis, pažymi ir tyrimo dalyvės: [<...> neužtikrina tinkamų sąlygų vaikam augti, saugumo, neturi darbo, atskirtis didelė šeimos <...>] (T6).

Kaip yra pastebėjusi Blebienė (2008), socialinės rizikos šeimoms būdinga socialinių įgūdžių stoka: nemoka tinkamai prižiūrėti vaikų, nesugeba ar neturi noro tvarkyti dokumentus socialinėms pašalpoms ar į kitas institucijas, ir pan. Tuos pačius socialinės rizikos šeimų ypatumus nurodė ir mano tyrimo dalyvės: [<...> netvarkos <...>](T1), [<...> šeimos aptarnaujamos visiškai neturi supratimo, socialinių įgūdžių...nemoka ir negali tinkamai prižiūrėti vaikų<...>, <vaikai neina į mokyklą<...>](T2), [<...> nes nuolat turim priminti kada reikia pradėti tvarkyti, kokių reikia prašymų ir dokumentų<...>](T3), [<...veda netinkamą gyvenimo būdą,..., kad tėvai neatlieka tinkamų funkcijų, motyvuoti šeimą keisti ydingą gyvenimo būdą <...>...<...> padėti sutvarkyti įvairius dokumentus, susijusius su šeima <...>](T4), [<...>vaikų nepriežiūra...ir socialinio ugdymo ir palaikymo...tėvystės nustatymo padėti tvarkyti dokumentus, į pirminę teisinę pagalbą nukreipti, vaikų išlaikymo padėti sutvarkyti dokumentus, į vaikų išmokų fondą irgi padedam <...>](T5), [<...> ir dėl socialinių įgūdžių stokos <...> nu, savarankiškumo nėra <...>](T6), [<...> dažniausiai reikia nuolat priminti, kad reikia tvarkyti dokumentus dėl pašalpų <...> dažnai tenka būti tarpininkais ir tarp šeimų ir kitų institucijų, ruošti raštus <...>](T7).

Nemažiau svarbios ir socialinės problemos, tai sunki materialinė padėtis, nemokėjimas tvarkyti finansų ir šeimos biudžeto, skolos, socialinės išmokos, neturėjimas pinigų transporto paslaugoms: [<...>pačios didžiausios problemos yra susijusios su finansais, socialinės išmokos <...>](T3), [<...>ar biudžeto tvarkymas šeimoje, skolų turėjimas <...>](T5), [<...> materialinė padėtis sunki<...>](T6), [<...> kitos problemos susijusios su finansais, tai socialinės išmokos<...> tenka organizuoti transporto paslaugas, kad šeima galėtų nuvykti pas gydytojus ar į vaikų teisės apsaugos skyrių ar kitas institucijas <...>](T7).

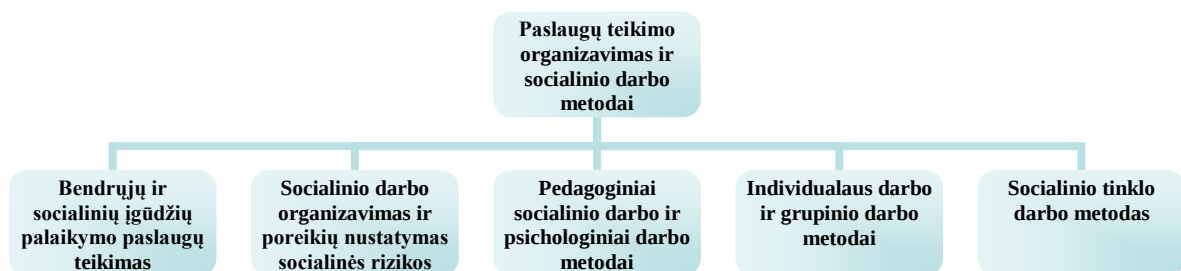
Viena iš problemų, kurią sudėtinga spręsti, tai nereguliuojamas vaikų skaičius šeimoje: [<...>ir gimstančių vaikų skaičius šeimose, kuris šiuo metu yra nereguliuojamas, bet rajono taryba turi svarstyti klausimą dėl nemokamos kontracepcijos, konkrečiai apie spiralę eina kalba <...>](T3).

Apibendrinant galima teigti, kad dažniausiai socialinės rizikos šeimų problemas tenka spręsti susijusias su žalingais įpročiais, socialinių įgūdžių stoka, materialine padėtimi, pagalba tvarkant šeimos biudžetą, socialines išmokas, smurtu šeimoje, saugumo nebuvimu, nedarbu ir socialine atskirtimi.

Paslaugų teikimo organizavimas ir socialinio darbo metodai

Socialinių paslaugų teikimo pagrindinis tikslas - sudaryti sąlygas asmeniui ar šeimos nariams ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes stengtis savarankiškai spręsti iškilusias problemas. Socialinis darbuotojas nesprendžia socialinės rizikos šeimos problemų, bet kartu su šeima bando tai daryti, mokyti juos susidoroti su iškilusiais sunkumais, savarankiškai ieškoti problemos sprendimo būdų.

Tyrimo dalyvėms buvo užduoti klausimai: „*Pasakykite prašau, kaip organizuojate paslaugų teikimą socialinės rizikos šeimai? Kokius darbo metodus dažniausiai naudojate dirbdami su rizikos grupės šeimomis?*“ Išanalizavus dalyvių atsakymus, nustatyta kategorija „*Paslaugų teikimo organizavimas ir darbo metodai dirbant su socialinės rizikos šeima*“. Šiai kategorijai išskirtos 5 subkategorijos: bendrųjų ir socialinių įgūdžių palaikymo socialinių paslaugų teikimas; socialinio darbo organizavimas ir poreikių nustatymas socialinės rizikos šeimai; pedagoginiai socialinio darbo ir psichologiniai pedagoginiai darbo metodai; individualaus darbo ir grupinio darbo metodai; socialinio tinklo darbo metodai (žr. 4 paveikslą).

4 pav. Paslaugų teikimo organizavimas ir socialinio darbo metodai

Socialinių paslaugų kataloge (2006) bendrosios socialinės paslaugos apibūdinamos kaip atskiros, be nuolatinės specialistų priežiūros teikiamos paslaugos, kurių tikslas – ugdyti ar kompensuoti šeimos gebėjimus savarankiškai rūpintis šeimos gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime, apie šias teikiamas paslaugas pažymėjo ir tyrimo dalyvės: [*<...>šeimoms yra teikiamos bendrosios ir socialinių įgūdžių palaikymo socialinės paslaugos<...>*](T3), [*<...>šeimoms dažniausiai yra teikiamos bendrosios ir socialinių įgūdžių palaikymo socialinės paslaugos <...>*](T7).

Apie socialinio darbo organizavimą tyrimo dalyvės pateikė įvairius atsakymus. Kai kurios dalyvės informaciją apie šeimas perduoda Vaiko teisių apsaugos skyriui: [*<...>dažniausiai visa informacija yra perduodama vaiko teisių apsaugos tarnybai <...>*](T1), [*<...>rašome rekomendacijas į vaikų skyrių, kad jie šeimą įtrauktų į socialinės rizikos šeimų apskaitą<...>*](T5). Turint informaciją apie šeimos įtraukimą į socialinės rizikos šeimų apskaitą, pradedant darbą su ja, reikalinga įvertinti socialinių paslaugų poreikius: [

<...>nuvažiuosiu į šitą šeimą ir sustatysiu buities tyrimo aktą, bendrausiu su šeima ir bandysiu nusistatyti poreikius tos šeimos...visas tas mano darbas dabar prasidės nuo bendravimo...ir rinkimo informacijos apie tą šeimą<...>](T2), [<...> gauname iš socialinės paramos skyriaus, paslaugų skyriaus ir vaikų teisių tarnybinius pranešimus...tada mes nustatome poreikius ir pradedame lankyti tą šeimą <...>](T5), [<...>tiesiog individualių pokalbių metu, surenkama informacija ir vertiname socialinių paslaugų poreikį<...>](T6).

Dirbant su socialinės rizikos šeima tyrimo dalyvės dažniausiai naudoja pedagoginius socialinio darbo ir psichologinius darbo metodus. Dauguma socialinių darbuotojų paminėjo konsultacijas, tiek kliento namuose, tiek kabinete: *[<...> metodai – dažniausiai pokalbis su šeima, konsultavimas, informavimas <...>](T1), [<...>mano darbo metodai, tai konsultavimas kabinete<...>](T3), [<...> dažniausiai būna konsultavimas, mokymas, įgalinti veikti šeimą, ką jie privalo daryti, psichologinis konsultavimas, aiškinimas, patarimai, dažniausiai mūsų toks patariamasis darbas ir būna...instruktavimas <...>](T4), [<...>konsultavimo metodas būna<...>](T5), [<...>aš dažniausiai naudoju, kaip tokius metodus: konsultavimą...stengiuosi ne tik konsultuoti, bet ir informuoti žmones <...>](T7).*

Tyrimo dalyvės darbui su klientu ir su šeima įvardijo tokius darbo metodus, kaip individualaus darbo ir grupinio darbo metodus: *[<...> lankymasis šeimose<...>](T3), [<...>socialinio darbo su klientu<...>](T5), [<...>individualius darbo metodus<...>](T6), [<...>lankymasis šeimoje<...>](T7).*

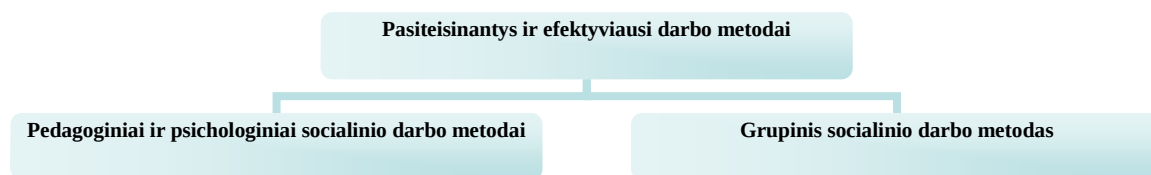
Veiksmingam ir efektyviam darbui su socialinės rizikos šeimomis tyrimo dalyvės savo darbe gana dažnai naudoja socialinio tinklo darbo metodą: *[<...> ryšių palaikymas su bendruomene, institucijom, kurios yra susijusios su konkrečia šeima<...>](T3), [<...>socialinio darbo tinklo metodas<...>](T5), [<...>ryšių palaikymą su bendruomene, institucijomis <...>](T7).*

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės teikia bendrąsias ir socialinių įgūdžių palaikymo paslaugas. Socialinį darbą organizuoja gavusios tarnybinių pranešimą iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus, socialines paslaugas socialinės rizikos šeimai pradeda teikti nustačiusios socialinių paslaugų poreikį. Darbe dažniausiai naudoja pedagoginius socialinio darbo ir psichologinius pedagoginius, individualius ir grupinio, socialinio tinklo darbo metodus.

Pasiteisinantys ir efektyviausi darbo metodai

Tyrimo dalyvėms buvo užduotas klausimas „Kokie Jums asmeniškai darbo metodai labiausiai pasiteisinantys, efektyviausi? Prašau pakomentuoti.“ Išanalizavus atsakymus,

nustatyta kategorija „Pasiteisinantys ir efektyviausi darbo metodai“ ir išskirtos 2 subkategorijos: pedagoginiai ir psichologiniai socialinio darbo metodai; grupinis socialinio darbo metodas (žr. 5 paveikslą).

5 pav. Pasiteisinantys ir efektyviausi darbo metodai

Tyrimo dalyvės pažymėjo, kad jų darbe dažniausiai ir labiausiai pasiteisinantys yra grupinis socialinio darbo metodas, kai dirbama ne su vienu klientu, bet su visa šeima. Taikydamos šį darbo metodą, socialinės darbuotojos į pagalbą kviečiasi kitų sričių specialistus, tai palengvina šeimos problemų sprendimą. Šiuo metodu su šeima dirbama kaip su sistema, vieningu vienetu, neišskiriant kurio nors šeimos nario: [*<...> bandoma draugiškai kalbėtis su šeimos nariais, dar labiau taip... įtinama<...>*](T1), [*<...> tie darbo metodai tokie labiausiai ir pasiteisina, kai tu nueini į namus, su jais, su šeima kalbi kaip lygus su lygiu, jokių būdu nekeliant balso, išklausanč juos, tai dar kažką gali pasiekti<...>*](T2), [*<...> bendradarbiavimas su klientu sprendžiant problemines situacijas, ar jas palengvinant šeimai<...>*](T4), [*<...> dirbame ne tik su tuo vienu klientu, dirbame su grupe, su šeima<...>*](T5), [*<...> o kitai labiau efektinga būna, kai su šeima dirba daugiau specialistų, sakykim labiau priimtina, tada lengviau sprendžiama problema <...>*](T6).

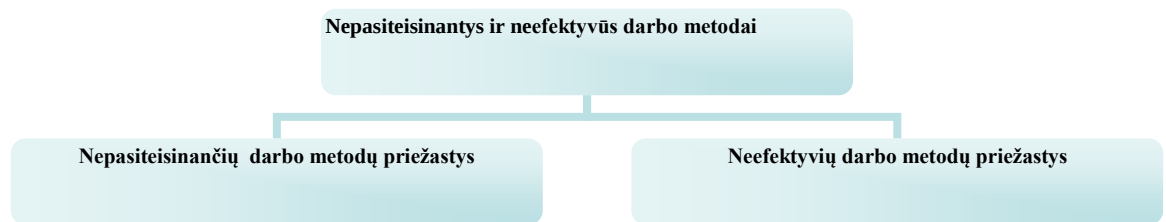
Lygiaverčiai tyrimo dalyvės kaip pasiteisinančius ir efektyviausius darbo metodus įvardija pedagoginius socialinio darbo metodus, iš kurių dažniausiai naudoja konsultavimo metodą: [*<...> dažniausiai labiausiai pasiteisinantys – konsultavimas<...>*](T1), [*<...> man labiausiai patinka, būtent, konsultacijos kabinete, nes yra ramesnė aplinka... lengviau yra bendrauti, kai niekas netrukdo iš išorės<...>*](T3), [*<...> konsultavimas, nes pagrįste konsultuojame savo klientą<...>*](T5), [*<...> labiausiai... pasiteisinantys metodas, tai bus konsultacijos... galima labiau išsikalbėti su klientu, niekas netrukdo, ramiai bendraujant atsiskleidžia kokios yra problemos<...>*](T7). Tyrimo dalyvių naudojamas psichologinis pedagoginis metodas taip pat duoda efektyvius darbo rezultatus: [*<...> lankymasis šeimoje, nes matai realią būtiną, realų gyvenimą, gali išsakyti pastabas arba pamokyti socialinių įgūdžių, tokių, kaip prausti vaikus, gaminti valgyti ar kitas<...>*](T7).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės labiausiai pasiteisinančius ir efektyviausius socialinio darbo metodus įvardijo pedagoginius ir psichologinius socialinio darbo metodus bei grupinio socialinio darbo su šeima metodus.

Nepasiteisinantys ir neefektyvūs darbo metodai

Išanalizavus dalyvių atsakymus į klausimą „Kokie socialinio darbo metodai dažniausiai nepasiteisina, neefektyvūs Jūsų darbe? Prašau pakomentuoti.“ nustatyta kategorija „Nepasiteisinantys ir neefektyvūs darbo metodai“ ir išskirtos 2 subkategorijos: nepasiteisinančių darbo metodų priežastys ir neefektyvių darbo metodų priežastys (žr. 6 paveikslą).

6 pav. Nepasiteisinantys ir neefektyvūs darbo metodai

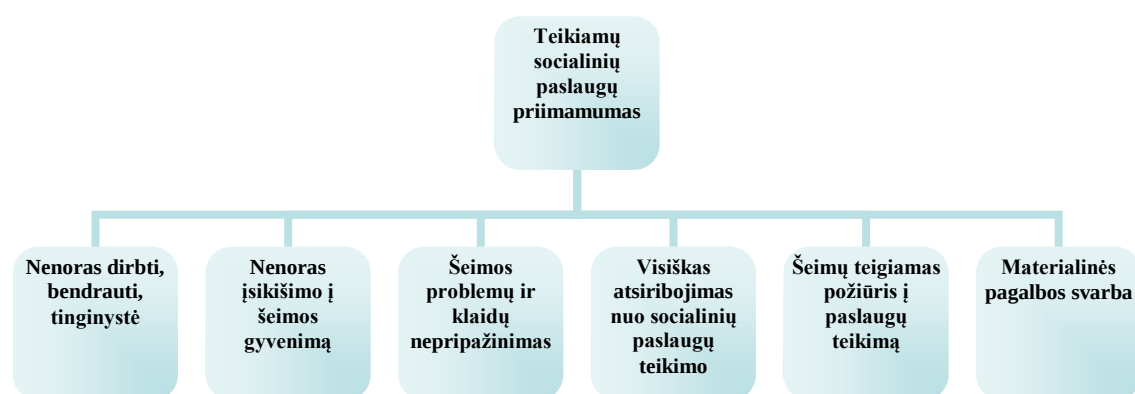
Tyrimo dalyvės įvardija priežastis, dėl kurių, jų nuomone nepasiteisina kai kurie darbo metodai, tai [*<...>labiausiai, nu, yra klientų nenoras bendrauti<...>*](T1). Nepasiteisinančius savo darbe naudojamus metodus keičia kitais ir ieško problemos sprendimo: [*<...>jeigu nepasiteisina vienas, tai ieškau kito, kad problema būtų išspręsta, mūsų pagrindinis, kaip socialinio darbuotojo tikslas<...>*](T7).

Analizuojant atsakymus apie neefektyvius darbo metodus, tyrimo dalyvės išskyrė šias priežastis, tai per didelė šeimos kontrolė, netikslingi dokumentai, socialinis darbas bendruomenėje ir socialinio tinklo metodas [*<...> neefektyvūs, tai...nuolat kontroliuosiu tą šeimą, įsakysiu, tai jie piktybiškai nieko nedarys ir pradės nebeįsileisti į tą šeimą <...>*](T2), [*<...> mūsų darbe daug popierizmo, ataskaitų, kurios šiek tiek nėra tikslingos <...>*](T3), [*<...>socialinis darbas bendruomenėje...socialinius tinklus, įsitraukiant kaimynus, pardavėjus, paštininkus <...>*](T4), [*<...> tai socialinio darbo tinklo metodas, nes ne visos įstaigos yra suinteresuotos bendradarbiauti, informacija kažkaip nepersiduoda vienas kitam, būna nesusipratimų labai daug <...>*](T5). Tyrimo dalyvės, turėdamos nemažą darbo patirtį, neefektyvius darbo metodus keičia kitais, šeimoje darbo metodus pritaiko pagal esamą situaciją [*<...> o neefektyvu, tiesiog, renkamės kitą, jeigu vieną keičiame, su viena šeima išeis vienaip, su kita šeima ši problema išeis kitaip <...>*](T6), [*<...> o tas efektyvumas priklauso nuo tuo metu esamos situacijos <...>*](T7).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis nepasiteisinančius ir neefektyvius darbo metodus, atsižvelgdamos į šeimoje esančias problemas, keičia kitais metodais, pasiteisinančiais ir duodančiais efektyvių rezultatų.

Teikiamų socialinių paslaugų priimamumas

Tyrimo dalyvėms buvo užduoti klausimai *“Kaip noriai socialinės rizikos šeimos priima teikiamas socialines paslaugas? Jei nepriima, gal žinote priežastis?”* Išanalizavus dalyvių pasisakymus, nustatyta kategorija „Teikiamų socialinių paslaugų priimamumas ir priežastys dėl kurių nenori jų priimti“ ir išskirtos 6 subkategorijos: nenoras dirbti, bendrauti, tinginystė; nenoras įsikišimo į šeimos gyvenimą; šeimos problemų ir klaidų nepripažinimas; visiškas atsiribojimas nuo socialinių paslaugų teikimo; šeimų teigiamas požiūris į paslaugų teikimą; materialinės pagalbos svarba (žr. 7 paveikslą).

7 pav. Teikiamų socialinių paslaugų priimamumas

Tyrimo dalyvės paminėjo nenoro priimti socialinės pagalbos teikimo priežastis, tai nenoras bendrauti, dirbti, tinginystė [*<...>priima labai nenoriai...priežastys – nenoras dirbti, bendrauti, tinginystė<...>*](T1).

Kitos šeimos nenori įsikišimo į jų privatų gyvenimą [*<...>būna šeimų, kurias, tiesiog, nervina mano apsilankymas, mano tos teikiamos paslaugos, paklausimas, ar jūs turit maisto, ar jūs susitvarkėt, ar jūsų vaikai išėjo į mokyklą...tai tėvas vaikų pasakė, ... kad jūs niekada daugiau nepravertumėt tų durų<...>*](T2), [*<...>niekas nenori, kad pašalinis asmuo lankytųsi šeimoj<...>*](T3).

Jei šeimai laikinai apribojamos tėvystės teisės, paskiriama globa, dar kitos šeimos tiesiog atsiriboja ir nepriima teikiamų socialinių paslaugų [*<...>yra šeimų, kur iš viso atsiriboja ir jiems atrodo nereikalinga ta paslauga<...>*](T5), [*<...>jeigu šeimoje neauga vaikas, būna laikina globa, tai tokios šeimos labai dažnai nebenori priimti jokios pagalbos ir bendrauti su socialiniu darbuotoju<...>*](T6).

Viena iš svarbesnių nenoro priimti socialines paslaugas priežasčių yra šeimos problemų ir klaidų nepripažinimas: [*<...>būna, kad dažniausiai klientas nepripažįsta, kad egzistuoja problema, pvz., yra pagrindinė problema, kad priklausymas nuo alkoholio, tačiau nepripažįsta<...>*](T4), [*<...>jie tiesiog nepripažįsta savo klaidų ir galvoja, kad jiems jokios*

paslaugos nereikalingos ir jie puikiai moka tvarkytis patys su savo buitimi, finansais ar vaikų priežiūra<...>](T7).

Panašias priežastis paminėjo ir tyrimo dalyvės, kad teigiamai priimtų jų teikiamas socialines paslaugas, reikia su šeima susibendrauti, rasti būdų, kad „viskas stotų į savo vėžes“: *[<...> po kurio laiko, kai susibendrauji su šeima, žinoma, stoja viskas į savo vėžes ir problemų dėl to nebekyla<...>] (T3).* Kavaliauskienė (2014) teigia, kad norint, jog socialinis darbas būtų efektyvus, labai svarbu užmegzti kontaktą su šeima, o tam būtini efektyvūs bendravimo įgūdžiai: nuoširdumas, empatiškumas, kliento priėmimas koks jis bebūtų, nesmerkimas, aktyvus klausymas ir kt. (Kavaliauskienė, 2014).

Bet yra šeimų, kurios teigiamai priima paslaugų teikimą, mielai bendrauja ir bendradarbiauja su socialiniais darbuotojais, noriai naudojasi teikiama socialine pagalba: *[<...>yra šeima, kad išėjo į darbą, tai ji man ir paskambino „aš išėjau... į darbą“, <...> yra šeima...išvažiavo apsipirkti...ji jau...skambina „aš išvažiavau apsipirkti“<...>](T2), [<...>jeigu jam tikrai tos pagalbos reikia, labai gražiai bendradarbiaujam ir dirbam, susirašom šeimos planus<...>](T5), [<...>bet paskutiniu metu, atvejais, pastebėjau, kad krizinės situacijos metu, noriai priima pagalbą ir klauso, ir stengiasi, ir įsipareigojimus vykdo, ir pačios kreipiasi pagalbos<...>](T6).*

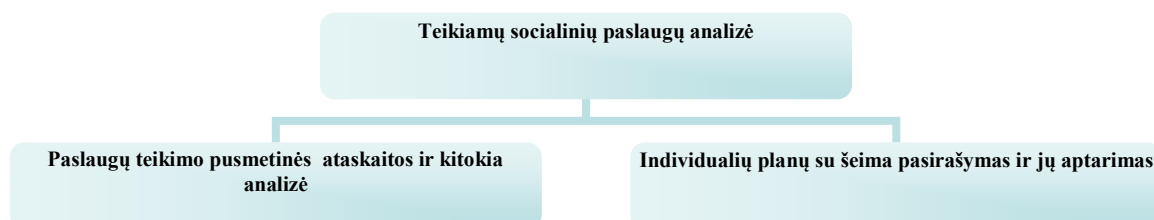
Vertindamos paskutinio pusmečio tendencijas, tyrimo dalyvės pažymėjo, kad socialinės rizikos šeimos pastaruoju metu labai noriai priima materialinę pagalbą: *[<...>materialinė pagalba priimama labai noriai...paskutiniu metu pastebėjau, kad krizinės situacijos metu, noriai priima pagalbą...čia paskutinio gero pusmečio darbo rezultatai, pastebėjimai<...>](T6).*

Siekiant interpretuoti tyrimu nustatytus socialinės rizikos šeimų požiūrius į socialinės pagalbos teikimą, pasitelktas palyginimas su kitų autorių tyrimais. Stremauskienė ir Žibėnienė (2014) tyrimu atskleidė, kad dalis socialinės rizikos šeimų nemano, kad jie turi socialinių sunkumų, todėl tai apsunkina teikiamos socialinės pagalbos efektyvumą ir pirmojo kontakto užmezgimą, taip pat ne visada supranta socialinio darbuotojo veiklos tikslą, nes jiems trūksta informacijos apie tai, kas yra socialinis darbuotojas, todėl kartais socialiniu darbuotoju nepasitiki (Stremauskienė ir Žibėnienė (2014).

Apibendrinant galima teigti, kad socialinių paslaugų teikimą šeimos priima įvairiai: vienos šeimos vengia bendrauti, laiko tai kišimusi į jų asmeninį gyvenimą, ar visiškai atsisako; kitos šeimos bendrauja ir bendradarbiauja noriai, priimdamos ne vien materialinę, bet ir kitokią socialinių darbuotojų teikiamą profesionalią pagalbą. Šeimos narių pasipriešinimas sunkina šeimos ir socialinio darbuotojo bendravimą.

Teikiamų socialinių paslaugų analizė

Išanalizavus tyrimo dalyvių atsakymus į klausimą „Ar analizuojate teiktas socialines paslaugas? Pasakykite, kaip tai darote?“ nustatyta kategorija „Teikiamų socialinių paslaugų analizė“ ir išskirtos 2 subkategorijos: paslaugų teikimo pusmetinės ataskaitos ir kitokia analizė bei individualių planų su šeima pasirašymas ir jų aptarimas (žr. 8 paveikslą).

8 pav. Teikiamų socialinių paslaugų analizė

Analizuojant teikiamas socialines paslaugas visos tyrimo dalyvės vienokiais ar kitokiais būdais analizuoja teiktas paslaugas: [*<...>dažniausiai dirbant su šeima kažkaip tai vis vien analizuoji ką suteikė tai šeimai<...>*](T1), [*<...> pas mus yra pridudamas kas pusmetį su šeima planai, pasirašom kas buvo įvykdyta, kas nebuvo ir toliau tęsiam <...>*](T4), [*<...>taip, žinoma analizuoju... kas pusmetį teikiame ataskaitas vaiko teisės apsaugos skyriui ir tuomet žiūriu, kas nuveikta teigiama linkme, ką reikėtų tobulinti <...>*](T7), [*<...>teiktas paslaugas mes analizuojam, lyginam...padarau kartais testus, apklausas, pokalbių metu...dažnai kalbamės individualiai...apsilanko tarkim, mama, ar tėvas, po vieną seniūnijoje...dažnai kalbamės su vaikais. <...>*](T2), [*<...>socialinių paslaugų efektyvumas arba neefektyvumas analizuojamas kas pusmetį<...>*](T3), [*<...>mūsų darbas analizuoti<...>*](T5), [*<...>vertiname tiesiog<...>*](T6). Kas pusmetį vertinamos socialinės rizikos šeimoms teikiamos socialinės paslaugos ir atsiskaitoma Vaiko teisių apsaugos skyriui.

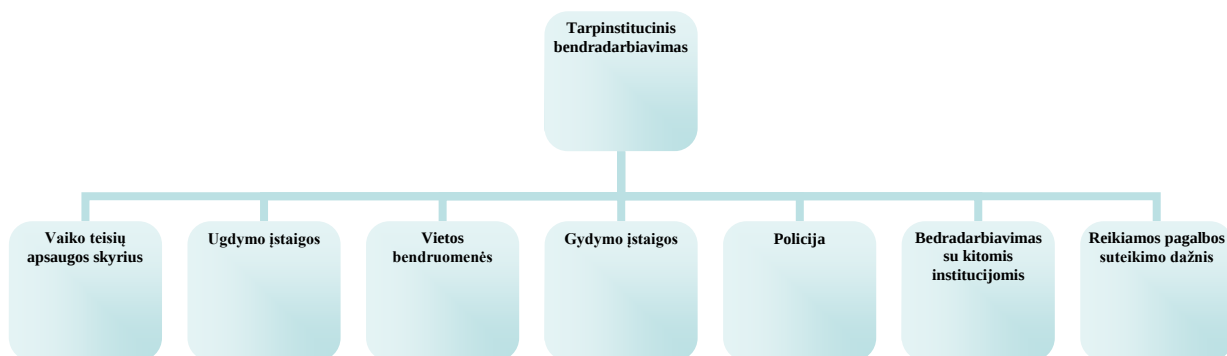
Šeimą įtraukus į socialinės rizikos šeimų apskaitą, nustačius paslaugų teikimo poreikius, socialiniai darbuotojai rengia individualus planus, kuriuos su šeima pasirašo ir metuose du kartus aptaria, apžvelgia kas pavyko, o ką reikėtų pasistengti įgyvendinti: [*<...>su šeima pasirašo individualaus su šeima darbo planą <...>*](T3), [*<...>pirmiausia tai susirašom su šeima planą įgyvendinimo, įsipareigojimo ir mes per pusmetį peržiūrimė tuos planus ir matome, ką šeima padariusi, ko nepadariusi<...>*](T5), [*<...>yra individualus darbo planas, susidarom, aptariam su šeima, ką pasiekėm, ko nepasiekėm, kas buvo naudinga, kas ne <...>*](T6).

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai darbuotojai darbui su socialinės rizikos šeima sudaro individualius veiklos planus, du kartus metuose kartu su šeima aptaria socialinių paslaugų teikimą, vertina jų veiksmingumą ir efektyvumą. Socialiniai darbuotojai, kaip

reikalauja Šiaulių rajono savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrius, pagal patvirtintas formas pateikia pusmetines ataskaitas.

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Išanalizavus klausimą *“Su kokiomis institucijomis dažniausiai bendradarbiaujate sprendžiant šeimai iškylančias problemas? Kaip dažnai jos suteikia pagalbą?”* nustatyta kategorija *“Tarpinstitucinis bendradarbiavimas”* ir išskirtos 7 subkategorijos: Vaiko teisių apsaugos skyrius; ugdymo įstaigos; vietos bendruomenės; gydymo įstaigos; policija; bendradarbiavimas su kitomis institucijomis; reikiamos pagalbos suteikimo dažnis (žr. 9 paveikslą).

9 pav. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Gvaldaitė (2005), gilindamasi į socialinės rizikos šeimos problemas teigia, kad socialinės rizikos šeimoje kylanti problema dažniausiai būna kompleksinė, reikalauja koordinuoti įvairių sričių specialistų ir vietinių bendruomenių organizacijų pastangas (Gvaldaitė, 2005). Jasaitės (2008) nuomone, teigiamiems pokyčiams socialinės rizikos šeimoje pasiekti reikia ir kitų institucijų pagalbos bei nuolatinio tarpinstitucinio bendradarbiavimo (Jasaitė, 2008). Anot Petrauskienės (2011), siekiant įgyvendinti įvairių socialinės rizikos grupių poreikius ir pagalbą, svarbus yra interdisciplininis bendradarbiavimas, taip pat pabrėžiama kompleksinės pagalbos svarba (Petrauskienė, 2011). Anksčiau minėtų autorių teiginius ir nuomones, patvirtina ir tyrimo dalyvės. Kaip matome iš dalyvių atsakymų, vyksta glaudus bendradarbiavimas su įvairiomis įstaigomis ir institucijomis.

Gladius bendradarbiavimas vyksta ir problemas kartu sprendžia su Vaiko teisių apsaugos skyriumi: [*<...>vaiko teisių tarnyba<...>*](T1), [*<...>toliau – vaiko teisių apsaugos skyrius, visada įspėju apie problemą ir tariamės kaip ką daryti<...>*](T2), [*<...>su vaikų teisėm pirmiausia iš karto <...>*](T4), [*<...>vaiko teisių skyriumi<...>*](T5), [*<...>vaiko teisių apsaugos skyriumi <...>*](T7).

Ne mažiau svarbus ir glaudus bendradarbiavimas vyksta su ugdymo įstaigomis (mokyklomis, darželiais), kurios yra arčiausiai seniūnijų ir socialinių darbuotojų: [*<...>dažniausiai su mokykla <...>*](T1), [*<...>visų pirma, prasideda mano žvilgsniai į mokyklą<...>*](T2), [*<...>su ugdymo įstaigom<...>*](T4), [*<...>pagrindė su ugdymo institucijom: darželiais, mokyklomis <...>*](T5), [*<...>daugiausia bendraujam su ugdymo institucijomis, mokykla, darželiu<...>*](T6), [*<...>labai glaudžiai bendradarbiaujam su darželiais, mokyklomis<...>*](T7).

Vietos bendruomenės noriai įsitraukia į bendradarbiavimą su seniūnijomis, socialiniais darbuotojais, į susirinkimus kviečiasi socialinės rizikos šeimas ar šeimos narius, padeda spręsti iškilusius klausimus: [*<...>turim bendruomenę...kviečiamės į bendruomenės susirinkimus šeimą, šeimos asmenį, jeigu reikalinga <...>*](T2), [*<...>bendruomene bendraujam irgi<...>*](T5), [*<...>vietos bendruomene <...>*](T7).

Pagrindinis pagalbininkas darbe tyrimo dalyvėms yra policija, kuri niekada neatsisako padėti: [*<...>policija <...>*](T1), [*<...>yra policija... policijos pagalba irgi mums reikalinga <...>*](T2), [*<...>su policija<...>*](T4), [*<...>su policija bendradarbiaujam<...>*](T5), [*<...>su policija<...>*](T6).

Informaciją, susijusią su vaikų ligomis, profilaktika, tyrimo dalyvės gauna iš gydymo įstaigų, šeimos gydytojų: [*<...>medicina<...>*](T5), [*<...>šeimos gydytojais <...>*](T7). Nors yra ir priešinga nuomonė, kad gydytojai nelabai noriai nori bendradarbiauti ir keistis informacija: [*<...>su gydytojais yra jau sudėtinga, ne visi gydytojai pateikia informaciją <...>*](T4).

Be anksčiau paminėtų įstaigų ir institucijų, tyrimo dalyvės bendradarbiauja ir keičiasi informacija su kitomis institucijomis, tokiomis, kaip Caritas, Pedagoginė psichologinė tarnyba, antstoliai, socialinės paramos ir paslaugų skyriais, specializuotos pagalbos centras, asociacijos: [*<...>neseniai pradėjau bendradarbiauti ir su specializuotos pagalbos centru, esančiu Šiauliuose...ten dirba psichologė<...>*](T2), [*<...>su socialinės paramos skyriumi<...>*](T4), [*<...>socialinės paramos paslaugų skyriais, asociacijom visokiom...pagal poreikį<...>*](T5), [*<...>su PPT tarnyba<...>*](T6), [*<...>antstoliais, Caritu<...>*](T7).

Tyrimo dalyvės, sprendžiant socialinės rizikos šeimų problemas, paminėjo, kad bendradarbiauja su daug įvairių įstaigų ir institucijų: [*<...>dažniausiai su visais, tačiau, jei vienas ar kitas specialistas nežino ką konkrečiu atveju daryti, nukreipia pas kitą specialistą, kuris turi daugiau kompetencijos konkrečiu klausimu<...>*](T3).

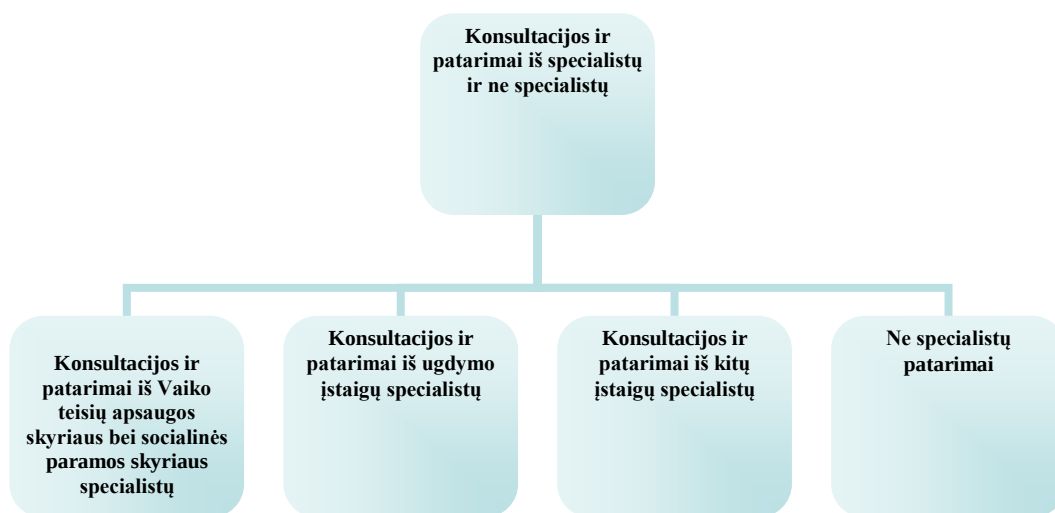
Kalbant apie reikiamos pagalbos suteikimo dažnį, dalyvės teigia, kad niekada niekas nėra atsakę suteikti pagalbą, turi pagalbininkų, problemos sprendime nelieka vienos, pagal situaciją gali kreiptis į specialistus ar kitus asmenis: [*<...>kai kreipiamės, visados kažką tai*

<...>](T1), [*<...>tokių pagalbininkų turim, ir jie visada suteikia pagalbą, esant reikalui, neliukam vienos<...>](T2), [*<...>dar nėra buvę nei vieno karto, kad nesuteiktų pagalbos ar informacijos atskira institucija<...>](T3), [*<...> pagal situaciją, kai kreipiamės, tada ir sprendi<...>](T4), [*<...>dažnai kreipiamės pagalbos laisvai, informacija pasikeičiam, derinam kažkokius bendrai tai veiksmus <...>](T6), [*<...>dar nėra buvę nei vieno karto, kad nesuteiktų pagalbos ar informacijos atskira institucija <...>](T7).*****

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės pažymėjo, jog darbu su socialinės rizikos šeimomis vyksta glaudus bendradarbiavimas su įvairiomis institucijomis ir įstaigomis, keičiamasi informacija, pagal poreikį vienokiu ar kitokiu problemos sprendimo klausimu teikiama kompleksinė pagalba.

Konsultacijos ir patarimai iš specialistų ir ne specialistų

Išanalizavus klausimo “Su kokiais specialistais ir ne specialistais galite pasikonsultuoti? Gauti patarimų?” tyrimo dalyvių pasisakymus buvo išskirta kategorija “Konsultacijos ir patarimai iš specialistų ir ne specialistų” ir suformuotos 4 subkategorijos: konsultacijos ir patarimai iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus bei socialinės paramos skyriaus specialistų; konsultacijos ir patarimai iš ugdymo įstaigų specialistų; konsultacijos ir patarimai iš kitų įstaigų specialistų; ne specialistų patarimai (žr. 10 paveikslą).

10 pav. Konsultacijos ir patarimai iš specialistų ir ne specialistų

Kaip matome iš dalyvių pasisakymų, konsultacijų ir patarimų gauna iš tiesioginių savo konsultantų, tai Vaiko teisių apsaugos skyriaus ir socialinės paramos skyriaus specialistų: [*<...>vaikų teisių apsaugos skyriuje...specialistė <...>](T2), [*<...>visada patarimų galima gauti iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus <...>](T3), [*<...>su vaikų teisėm apsaugos darbuotojais, su socialinės paramos skyriais <...>](T4), [*<...>tai su vaiko teisių specialistais,****

tada su socialinės paramos skyriumi konsultuojamės ir gauname informacijos <...>](T6), [<...>visada patarimų galima gauti iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus <...>](T7).

Tyrimo dalyvės, sprendamos socialinės rizikos šeimų problemas, iškilusius klausimus kartu dirba ir sulaukia konsultacijų bei patarimų iš artimiausiai esančios aplinkos, tai iš ugdymo įstaigų specialistų: mokyklos socialinės pedagogės, darželio direktorės: *[<...>mokykloje socialinė pedagogė<...>](T2), [<...>su mokyklos socialine pedagoge mes labai daug dirbame bendrai...mūsų miestelio darželio direktore aptariam ką planuojam daryti, ko reikia vaikui<...>](T6).*

Apžvelgus tyrimo dalyvių pasisakymus, konsultacijų ir patarimų gauna iš kitų įstaigų specialistų: *[<...>dažniausiai su šeimos gydytoja <...>](T1), [<...>specialistai, tai yra Šiaulių rajono savivaldybėje dirba psichologas, jis konsultuoja mūsų šeimas...su gydytoja daug kalbamės<...>](T2), [<...>šeimos gydytojos, policijos <...>](T3), [<...>tai daugiausia, tom institucijom, kuriom bendradarbiaujam<...>](T5), [<...>su bendruomenės slaugytoja dėl sveikatos informacijos<...>](T6), [<...>šeimos gydytojos, policijos<...>](T7). Gauti patarimai ir konsultacijos su kitais specialistais tyrimo dalyvėms suteikia galimybę efektyvesnei profesinei veiklai.*

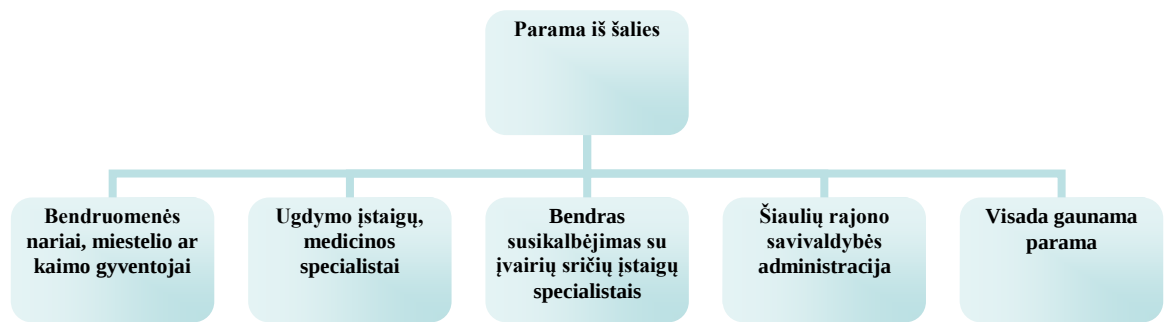
Ne specialistų patarimų sulaukia daugiausia iš bendruomenės narių, kurie gerai pažįsta savo aplinkoje gyvenančias socialinės rizikos šeimas ir padeda išspręsti vienokį ar kitokį iškilusį klausimą ar susidariusią situaciją: *[<...>o ne iš specialistų patarimų sulaukiu iš bendruomenės atstovų<...>](T3), [<...>o ne specialistais, tai daugiausia yra žmonių su patirtimi, labai iš prigimties žmonės mokantys dirbti socialinį darbą...nes jie iš tikrųjų žmonės visuomenininkai yra... nuoširdesni ir mokantys dirbti...jie visas situacijas išnagrinėja<...>](T5), [<...>o ne iš specialistų patarimų sulaukiu iš bendruomenės atstovų<...>](T7).*

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės konsultacijų ir patarimų visais klausimais, susijusiais su socialinės rizikos šeimomis, gali kreiptis pradedant Šiaulių rajono savivaldybės Vaiko teisių apsaugos tarnybos, socialinės paramos skyrių specialistais ir baigiant visuomeninių organizacijų miestelio ar kaimo bendruomenės nariais.

Parama iš šalies

Iš tyrimo dalyvių pasisakymų į užduotą klausimą *“Kokios paramos norėtumėte gauti iš šalies?”* išskirta kategorija *“Parama iš šalies”* ir sudarytos 5 subkategorijos: bendruomenės nariai, miestelio ar kaimo gyventojai; ugdymo įstaigų, medicinos specialistai; bendras susikalbėjimas su įvairių sričių įstaigų specialistais; Šiaulių rajono savivaldybės administracija; visada gaunama parama (žr. 11 paveikslą).

11 pav. Parama iš šalies

Tyrimo dalyvės iš šalies norėtų gauti paramos iš miestelyje ar kaime esančių kaimo bendruomenės narių, paprastų eilinių gyventojų: [*<...>paramos norėtume gauti iš gyventojų, iš eilinių gyventojų <...>(T2), <...>gal daugiau žmonių supratimo, iš bendruomenės, iš mūsų miestelio bendruomenės žmonių<...>(T6)*]. Dalyvių teigimu, bendruomenės nariai praneša apie pastebėtas šeimas, kuriose įtariamai blogi dalykai, tačiau jie atsisako įforminti raštu, kad būtų pagrindas tyrimo dalyvėms apsilankyti šiose šeimose ir pasižiūrėti esamą situaciją.

Analizuojant tyrimo dalyvių pasisakymus, daugiau paramos norėtų iš ugdymo įstaigų, konkrečiai iš mokyklos mokytojų: [*<...>paramos norėtume...iš mokyklos mokytojų <...>], kurie nenori raštu informuoti apie pastebėtas iškilusias problemas*]. Dalyvės pasigenda paramos ir iš medikų: [*<...>gauti daugiausia iš medikų informacijos...ne visi noriai bendradarbiauja<...>(T4)*].

Sklandžiam darbui su šeima dalyvės norėtų daugiau susikalbėjimo su įvairių sričių specialistais: [*<...>Daugiausia susikalbėjimo, kad viskas vyktų sklandžiai darbui su šeima<...>(T1)*].

Didesnio dėmesio tyrimo dalyvės pageidautų iš Šiaulių rajono savivaldybės administracijos, kuri pasirūpintų geresnėmis darbo sąlygomis, pakeistų požiūrį į socialinį darbą, socialiniai darbuotojai būtų labiau vertinami: [*<...>pagerinti, aišku darbo sąlygas...mes neturim transporto...čia yra mūsų pagrindinis įrankis, be kurio mes negalim dirbti. Ir požiūris į socialinį darbą, į darbuotojo darbą, nes tikrai nesam vertinami ir įvertinti<...>(T5)*].

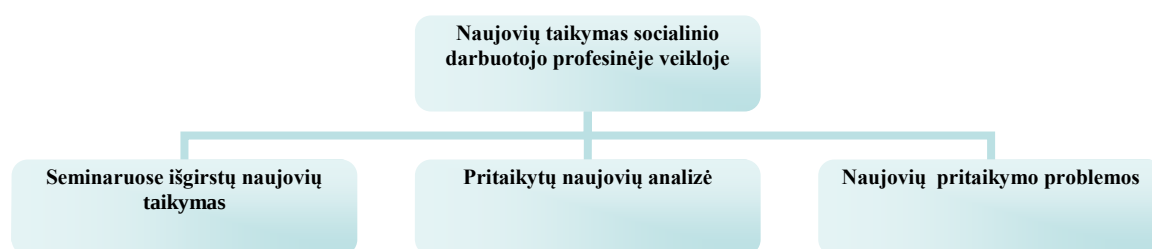
Kai kurios tyrimo dalyvės pažymėjo, kad visą paramą iš šalies, kokios tik joms prisireikia, gauna: [*<...>atrodo viską gaunu, ko reikia <...>(T3), <...>visą paramą, kokios tik reikia, visada gaunu <...>(T7)*].

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės paramos norėtų sulaukti iš miestelio ar kaimo bendruomenės narių, eilinių gyventojų, mokytojų ir medikų, įvairių sričių

specialistų, savivaldybės administracijos, tačiau yra tyrimo dalyvių, kurioms ir šiuo metu turimos paramos iš šalies pakanka.

Naujovių taikymas socialinio darbuotojo profesinėje veikloje

Išanalizavus atsakymus į klausimą “Kaip taikote naujoves socialinio darbuotojo profesinėje veikloje?” iš gautų tyrimo dalyvių atsakymų nustatyta kategorija “Naujovių taikymas socialinio darbuotojo profesinėje veikloje” ir išskirtos 3 subkategorijos: seminaruose išgirstų naujovių taikymas; pritaikytų naujovių analizė; naujovių pritaikymo problemos (žr. 12 paveikslą).

12 pav. Naujovių taikymas socialinio darbuotojo profesinėje veikloje

Kalbant apie naujovių taikymą dirbant su socialinės rizikos šeimomis, dalyvės pažymėjo, kad seminaruose ar kursuose išgirstas naujoves stengiasi išbandyti, pritaikyti savo darbe: [*<...>jeigu iš kažkokio tai seminaro...parsivežu kokių tai naujovių, tai visada stengiuosi kažką tai išbandyti, pabandyti<...>*](T2), [*<...>pritaikom pagalbą šeimai, kaip pagerinti jų socialinę savijautą, buitį, jei jau konkrečiai ko reikia<...>*](T4), [*<...>ką išgirstame, tą ir taikom, ką išgirstame seminarų metu, tą ir bandom, tiesiog<...>*](T6), [*<...>visas išgirstas naujoves stengiuosi išbandyti ir pritaikyti savo darbe <...>*](T7).

Išgirstas naujoves tyrimo dalyvės taiko socialinio darbo su šeima veikloje, jas analizuoja ir vertina jų naudingumą, tikslingumą, o nepasitvirtinus daro pakeitimus, pritaiko savo darbui [*<...>būna atvejų, kai tenka pildyti naujus dokumentus, po kiek laiko vertinti ar tau jie naudingi, ar ne...jei naudingi, tikslingi – toliau pildai, o jei ne, tuomet darai kažkokius pakeitimus <...>*](T3).

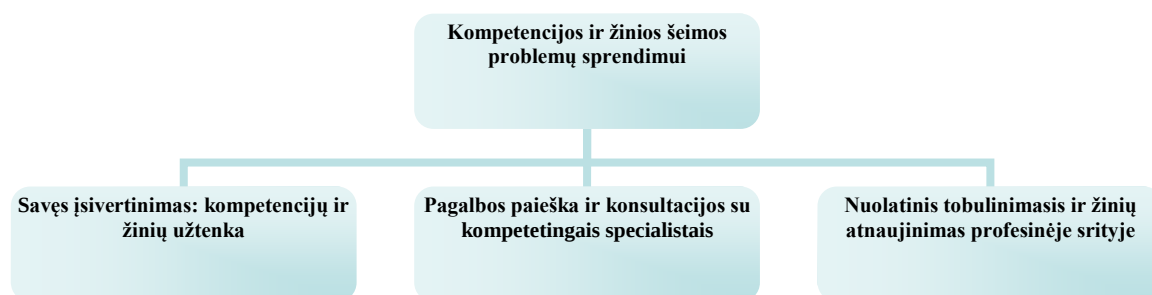
Tyrimo dalyvės pažymi, kad išgirstas naujoves kitą kartą sunku pritaikyti, nes teoriją sudėtinga pritaikyti praktikoje, tarpusavyje kertasi, tuo pačiu pažymi, kad nelabai yra naujovių: [*<...>sunku kažką pritaikyti...dalyvaujame kursuose, kažką tai išgirsti naują... iš tikrųjų, sunku pritaikyti kažką <...>*](T1), [*<...>yra sunku, žinokit...realybė teorija su praktika, kaip pasakyti, kertasi...kur teorija būna, o kur praktika, netgi dokumentaciją be galo yra sunku atitaikyti čia...taikai, reiškią, pagal tavo kompetenciją, kaip sugebi <...>*](T5),

[<...> tas mūsų darbas, dirbam kas reikalinga ir stengiamės dirbti taip, kaip ir taip nepadarom visko...su tom naujovėm nėra taip paprasta <...>](T2), [<...>nors nelabai tų naujovių ir yra<...>](T7).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės savo praktiniame darbe taiko seminaruose išgirtas naujoves, analizuoja naujovių vertingumą ir tikslingumą, įžvelgia naujovių pritaikymo problemas.

Kompetencijos, žinios ir gebėjimai šeimos problemų sprendimui

Išanalizavus tyrimo dalyvių atsakymus į klausimą *“Kaip manote, ar Jums užtenka kompetencijų, padedančių spręsti šeimos problemas? O gal jaučiate, kad trūksta tam tikrų žinių ar gebėjimų? Jei taip, gal galite įvardinti, kokių?”* suformuota kategorija *“Kompetencijos ir žinios šeimos problemų sprendimui”* ir išskirtos 3 subkategorijos: savęs įsivertinimas: kompetencijų ir žinių užtenka; pagalbos paieška ir konsultacijos su kompetetingais specialistais; nuolatinis tobulinimasis ir žinių atnaujinimas profesinėje srityje (žr. 13 paveikslą).

13 pav. Kompetencijos, žinios ir gebėjimai šeimos problemų sprendimui

Anot Vilkauskaitės (2007), socialinis darbuotojas, savo darbe bendraudamas ir įsipareigodamas kuriam nors klientui, turinčiam konkrečią problemą, privalo remtis moksline literatūra ir tyrimais, problemos sprendimui ieškoti naujų papildomų žinių apie šeimą ir problemos pobūdį (Vilkauskaitė, 2007).

Apžvelgus tyrimo dalyvių pasisakymus apie kompetencijas ir žinias, matome, kad dalyvės, turinčios ilgą profesinę patirtį, kompetencijų ir žinių nestokoja, stengiasi, kad jų užtektų: [<...> tiek metų išdirbus, atrodo, kaip ir netrūksta kompetencijų <...>](T1), [<...> manau, kad jau per tiek metų...kompetencijų...užtenka...jau ne pirmi metai dirbu, tai netrūksta žinių, ne<...>](T4), [<...>manau, kad turiu kompetencijų iškylančioms problemoms spręsti<...>](T7), [<...>žinoma, kad jų niekada nėra per daug, bet stengiamės<...>](T2), [<...>stengiuosi, kad užtektų tų kompetencijų<...>](T6).

Tyrimo dalyvėms pritrūkus kompetencijų, pagalbos kreipiasi į specialistus, turinčius toje srityje daugiau kompetencijų, kad laiku ir efektyviai buvo išspręstos esamos situacijos ir problemos: [*<...>jeigu jau pačioms trūksta, tai kviečiamės į pagalbą kažką tai... susiduriame su įvairiom situacijom ir jų, tų žinių tikrai labai daug reikia, bet bandom aiškintis, bandom kažkaip tai spręsti<...>*](T2), [*<...>visokių būna situacijų...atrodo kompetencijų turiu užtektinai, tačiau kitą kartą nežinau ką konkrečiu atveju turi daryti, kaip elgtis... būna neretai, kad šeimose situacija nevienoda, bet problemos būdai reikalingi skirtingi<...>*](T3), [*<...>o jeigu jei kaip ir pritrūksta, visada tariusi su tuom, kokios, sakykim, to nežinau, nesuprantu, to srities specialisto kreipiuos patarimo<...>*](T6).

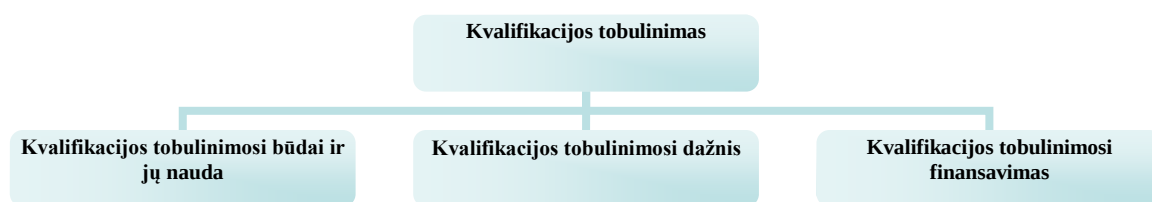
Kintant žmonių poreikiams ir problemoms, tyrimo dalyvės nuolat atnaušina žinias ir tobulina kompetenciją: [*<...>o žinių niekada nebūna per daug, jas nuolat atnaujinu <...>*](T7), [*<...> nesam tokie moksluikai viską žinantys, manau, kad kiekvieną dieną reikėtų skaityti ir tą kompetenciją tobulinti, nes iš tikrųjų su klientu kiekvieną dieną mes jaučiamės vis atsilikę, nes gyvenimas į priekį eina, žmonių poreikiai ir problemos kinta<...>*](T5).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės turinčios ilgą profesinio darbo patirtį kompetencijų ir žinių užtenka, jų neužtenkant socialinės rizikos šeimų problemų sprendimui, pagalbos ieško ir tariausi su specialistais toje srityje turinčiais daugiau kompetencijų, nuolat atnaušina žinias ir tobulina bei kelia kompetencijas.

Kvalifikacijos tobulinimas

Sėkmingi socialinio darbuotojo darbai su socialinės rizikos šeimomis veiklos rezultatai bei teikiamų paslaugų kokybė didžiaja dalimi priklauso nuo socialinių darbuotojų kompetencijos, pasirengimo dirbti šį darbą, motyvacijos mokytis, tobulėti, kelti savo kvalifikaciją. Socialinio darbo etikos kodekse (1998) teigiama, kad socialinis darbuotojas nuolat kelia savo kvalifikaciją, atnaušina žinias, profesiniškai tobulėja.

Išanalizavus klausimo *“Papasakokite, kokiais būdais ir kaip dažnai tobulinate kvalifikaciją? Kokios kvalifikacijos formos teikia daugiausiai naudos?”* tyrimo dalyvių atsakymus išskirta kategorija *“Kvalifikacijos tobulinimas”* ir suformuotos 3 subkategorijos: kvalifikacijos tobulinimosi būdai ir jų nauda; kvalifikacijos tobulinimosi dažnis; kvalifikacijos tobulinimosi finansavimas (žr. 14 paveikslą).

14 pav. Kvalifikacijos tobulinimas

Kalbant apie tyrimo dalyvių kvalifikacijos tobulinimosi būdus ir jų naudą, galima pastebėti, kad dažniausiai dalyvauja seminaruose ir konferencijose, retkarčiais konferencijose, o didžiausią naudą teikia atvejo analizės pavyzdžiai, gvildenamos aktualios ir konkrečios problemos, praktiniai užsiėmimai: [*<...>apie socialinę darbą...seminarai, konferencijos...konferencijoj dalyvavau Plungėj<...>*](T1), [*<...>turėjom į kvalifikacijos kažkokių tai mokymus išvykus visados naudos yra ir stengiamės ją susirinkti kiek galima daugiau...kiekvieni kvalifikacijos kėlimo kursai ar tai seminarai tikrai duoda tos naudos <...>*](T2), [*<...>dalyvauju konferencijose<...>*](T3), [*<...>kvalifikacijos kėlimo kursai įvairūs, susiję su ta profesija...dažniausiai naudingiausios tai praktinės formos<...>*](T4), [*<...>skaitom iš interneto, skaitom knygas, kažkaip tai vis vien forma patys ieškom tobulinimo...kai sprendžia atvejo analizes, tai būtų patys geriausi seminarai<...>*](T5), [*<...>dalyvauju organizuojamuose seminaruose ar kursuose...tiesiog daugiausia naudos tai teikia, ten, kur gvildenam konkrečias problemas ir praktiniai užsiėmimai<...>*](T6), [*<...>daugiausia naudos teikia...seminarai su praktine dalimi<...>*](T7).

Kvalifikacijos tobulinimosi dažnis, pasak tyrimo dalyvių, yra ribotas: [*<...>kvalifikaciją mes tobulinam nesakyčiau, kad dažnai...per šiuos metus...turėjom porą seminarų tikrai<...>*](T2), [*<...>per metus mažiausiai 3-4 kartus dalyvauju konferencijose <...>*](T3), [*<...>kasmet pasiūlo, būna kvalifikacijos kėlimo kursai įvairūs, susiję su ta profesija. Kai gaunam ir važiuojam<...>*](T4), [*<...>labai apgailestauju, bet pas mūsų tų seminarų per metus, jeigu vieną kartą gauname, tai čia labai labai gerai<...>*](T5), [*<...>kvalifikaciją tobulinu du – tris kartus per metus<...>*](T7). Iš dalyvių pasisakymų galima pastebėti, kad Šiaulių rajono savivaldybės administracija socialiniams darbuotojams organizuoja kursus ir seminarus 1- 4 kartus per metus.

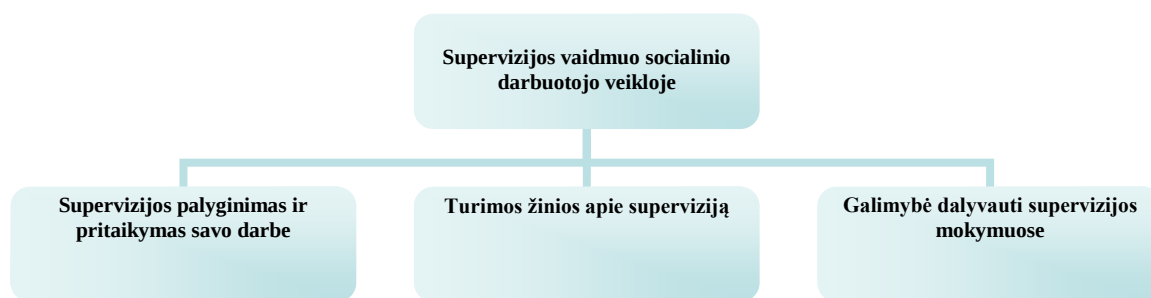
Tyrimo dalyvės, kalbėdamos apie kvalifikacijos tobulinimosi kursų finansavimą, teigia, kad dalyvauja renginiuose, kurie finansuojami iš ES lėšų, todėl dalyvėms mokymai nekainuoja: [*<...>dažniausiai dalyvauju kursuose, kurie finansuojami Europos Sąjungos lėšomis, nes šiaip kursai yra labai brangūs<...>*](T1), [*<...>savivaldybė dažniausiai neskiria jokio finansavimo kvalifikacijai tobulinti, nebent būna iš Europos Sąjungos finansavimo<...>*](T7), [*<...>o taip savo reiktų pinigėliais...o mes tiek neuždirbam, kad galėtumėm<...>*](T5). Keletas dalyvių pamini, kad kvalifikaciją kelia ne tik nemokamuose mokymuose, bet, radusios naudingą seminarą, dalyvauja ir už savo lėšas: [*<...>dalyvauju organizuojamuose seminaruose ar kursuose...kuriuos kompensuoja ir savo lėšom<...>*](T6), [*<...>dalyvauju ir tokiose, kur tenka pačiai susimokėti<...>*](T3), [*<...>retkarčiais, kai randu labai naudingą seminarą, važiuoju už savo lėšas<...>*](T7).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės kvalifikaciją kelia seminaruose ir konferencijose, kvalifikacijos kėlimo naudą įžvelgia per praktines užduotis, atvejo analizės pavyzdžius. Kvalifikacijos kėlimo dažnumas priklauso nuo rajono savivaldybės administracijos pasiūlos arba nuo pačių dalyvių skiriamų asmeninių lėšų.

Supervizija darbe

Anot Januškevičiaus (2015), supervizija – tai tarsi pauzė, padedanti susitvarkyti savo profesinės kelionės lagaminą - tai, kaip padėti sau, kai padedi kitiems (Januškevičius, 2015), tuo tarpu Kėžaitė-Jakniūnienė (2015) teigia, kad supervizija – tai profesinių santykių konsultavimas. Šiame apibūdinime yra du kertiniai akcentai: profesiniai santykiai ir konsultavimas. Konsultavimas yra dialogo forma vykstantis procesas, kuriuo siekiama padėti į keblumus patekusiam asmeniui ieškoti galimų išeičių. Tai visada į asmenį ir jo išgyvenamus sunkumus orientuota pagalba, tad nėra iš anksto sutartų temų ar atsakymų. Besikonsultuojantis asmuo supervizoriaus yra lydimas, kad pats geriau suprastų situaciją ir atrastų tai, kas padėtų jam dirbti (Kėžaitė-Jakniūnienė, 2015). Taigi, suvokiant supervizijos reikšmę socialiniame darbe, siekta išsiaiškinti, kokį vaidmenį ji atlieka tyrimo dalyvių veikloje.

Išanalizavus atsakymus į klausimą *“Kokį vaidmenį supervizija atlieka Jūsų darbe?”* nustatyta kategorija *“Supervizijos vaidmuo socialinio darbuotojo veikloje”* ir išskirtos 3 subkategorijos: supervizijos palyginimas ir pritaikymas savo darbe; turimos žinios apie superviziją; galimybė dalyvauti supervizijos mokymuose (žr. 15 paveikslą).

15 pav. Supervizija darbe

Apžvelgus tyrimo dalyvių pasisakymus, matome, jog jų darbe profesionalių supervizių nėra, supervizijos, kaip jos įvardija, vyksta tik tarp kolegijų: [*<...>šiuo metu supervizių darbe nėra<...>*](T3), [*<...>mes jų neturime...supervizijos...nėra<...>*](T5), [*<...>čia tarp mūsų kolegijų būna tikrai...mes nelabai gaunam profesionalios...mes pačios susirinkusios kažką darom tikrai <...>*](T6), [*<...>šiuo metu supervizių mūsų darbe tiesiog*

nėra<...>](T7). Kitu atveju, tyrimo dalyvės savo darbą prilygina supervizijai: [<...>aš manau, kad mes toje supervizijoje ir dirbam, nors aš supervizijoje nesu dalyvavus, bet aš tą superviziją palyginu taip, kaip savo darbą <...>](T2).**

Kas tai yra supervizija, kokias apie tai turi žinias, iš atsakymų galima matyti, kad tyrimo dalyvės žino supervizijos naudą ir reikalingumą jų profesinėje veikloje: [*<...>supervizija neišvengiamai moko atsigręsti į save visuose darbiniuose santykiuose ir situacijose...supervizija - nėra iš anksto numatytų temų, teorijų, standartinių programų ar metodų <...>](T2), [*<...>tai labai geras ir reikalingas dalykas<...>](T3), [*<...>darbuotojas turi visą eilę žinių, įgūdžių, supratimų, kaip įveikti įvairiose situacijose, gebėti padėti spręsti klientui problemą...gebėjimas suvokti profesines situacijas<...>](T4), [*<...>kiek žinau, tai labai geras ir reikalingas dalykas<...>](T7).****

Tyrimo dalyvės apie supervizijų kursus yra girdėjusios, iki šiol nei viena dalyvė nėra dalyvavusi supervizijos mokymuose, nes savivaldybė nėra nupirkusi, o savo lėšų skirti kursams neturi: [*<...>supervizijos...esu girdėjus kursus, o šiaip pačiai nėra netekę dalyvauti <...>](T1), [*<...>tokių dalykų dar, nei seminarų...visi mokami, o ypač supervizijos...o neturim lėšų, nei asmeninių, nei mums kas skiria<...>](T5), [*<...> savivaldybės nenuperka mokymų<...>](T7).***

Apibendrinant galima teigti, kad socialinių paslaugų įstaigose labai trūksta mokymų apie supervizijos taikymo poveikį, tyrimo dalyvės supervizijų naudą socialiniame darbe žino, tačiau nei viena nėra dalyvavusi mokymuose, nes tam savivaldybė neskiria lėšų.

Motyvuojantys veiksniai dirbti socialinį darbą

Išanalizavus tyrimo dalyvių atsakymus į klausimus “*Kas Jus motyvuoja dirbti socialiniu darbuotoju? Ar jaučiatės įvertintas savo vadovo? Kokios papildomos motyvavimo priemonės Jums teiktų pasitenkinimą?*” nustatyta kategorija “*Motyvuojantys veiksniai dirbti socialinį darbą*” ir suformuotos 4 subkategorijos: darbo svarba, noras padėti klientui, gyvenimo pašaukimas; įdomus ir prasmingas darbas, pasiekiami rezultatai; pašaukimas iš prigimties; darbo įvertinimas; papildomos motyvavimo priemonės (žr. 16 paveikslą).

16 pav. Motyvuojuojantys veiksniai dirbti socialinį darbą

Tyrimo dalyvės kalbėdamos apie motyvaciją darbui, pamini tokius motyvacijos veiksnius: [*<...>iš pradžių buvo labai įdomus tas darbas<...>*](T2), [*<...>motyvuoja tai, kad yra prasmingas darbas <...>*](T3), [*<...>net nežinau kaip, darbas, pasiekiami rezultatai<...>*](T6), [*<...>socialine darbuotoja mane motyvuoja dirbti tai, kad esu neabejinga žmonių problemoms... tiesiog malonu jiems padėti, o kai dar yra teigiamas rezultatas, tai iš vis širdį paglosto<...>*](T7).

Kiti motyvacijos veiksniai, tai darbo svarba ir noras padėti klientui, gyvenimo pašaukimas: [*<...>svarbu turėti darbą, gali padėti klientui <...>*](T1), [*<...>socialine darbuotoja mane motyvuoja dirbti tai, kad esu neabejinga žmonių problemoms... tiesiog malonu jiems padėti, o kai dar yra teigiamas rezultatas, tai iš vis širdį paglosto<...>*](T7), [*<...>nebuvo didelio pasirinkimo mano amžiuje...pradėjau dirbti, galbūt, iš prigimties mane metė į tą sferą gyvenims...pirmiausia globos namuos dirbau, o paskui čia, kažko nepabėgu nuo to darbo<...>*](T5), nors kai kurios tyrimo dalyvės savo pasisakymuose, kalbėdamos apie motyvaciją būti socialiniu darbuotoju, įžvelgia negatyvių veiksmų: [*<...> dirbant ir matant, kad pakeisti kažką tai yra labia sunku...''rankelės truputį žemyn nukrito''<...>*](T2), [*<...>motyvuoja? kaip ir nėra, žinokit, kokių motyvų...nieks nemotyvuoja...atlyginimas mažas, iš aplinkinių supratima irgi mažai<...>*](T4).

Kalbant apie darbo įvertinimą, iš dalyvių pasakytų minčių, galime teigti, kad visgi jų darbas yra teigiamai vertinamas: [*<...>kaip ir jaučiuosi<...>*](T1), [*<...>savo vadovo įvertinta tikrai jaučiuos, visada pagiria, visada užjaučia, nes supranta mano darbą, tikrai dėl to skystis negaliu <...>*](T2), [*<...>nesakyčiau, kad nesu vertinama...vertinama esu...ypatingai kolektyve<...>*](T5), [*<...>visada...jei man tik reikalinga pagalba, patarimų gaunu ir, ta prasme, palaikymą sprendžiant problemas<...>*](T6), [*<...>savo vadovo esu įvertinta, giriama<...>*](T7), nors ne visos norėjo kalbėti šia tema: [*<...>gal neatsakysiu į tą klausimą<...>*](T4).

Tyrimo metu atskleista, kad tyrimo dalyvėms viena iš efektyvesnių priemonių motyvacijai pakelti, tai didesnis atlygis už darbą: [*<...>papildomos motyvavimo priemonės būtų, aišku, didesnis atlyginimas<...>*](T1), [*<...>atlyginimo padidėjimas būtų puiki motyvavimo priemonė<...>*](T3), [*<...>darbo užmokesčio socialiniam darbuotojui padidėjimas<...>*](T6).

Be didesnio atlygio už sunkų darbą, tyrimo dalyvės paminėjo ir kitas skatinimo priemones: [*<...>galėtų būti didesnis atlygis už labai sunkų darbą...galėtų paskatinama tiesiog koncertais, teatru, išvykomis<...>*](T7), [*<...>aišku seminarai, išvykos kažkokios, supervizijos galbūt, susiėjimai su bendradarbiais, kolegomis...labai būtų malonu tokie dalykai<...>*](T5), be visų šių dalykų, motyvaciją efektyviam ir veiksmingam darbui teikia ir

pasiekti darbo rezultatai: [*<...>suprantu, kad artimiausiu metu tų motyvavimo priemonių jokių nebus, taigi, kas nors pasako ačiū, kai kuriam skyriui pasidžiaugia, kad va, toji seniūnijoje padaryta tas ir tas ir, ir tie vaikai sugrįžo į šeimą, tos šeimos tėvai užsikodavo, tai yra didžiausia motyvacija dirbti toliau <...>*](T2).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės dirbti socialinėmis darbuotojomis motyvuoja įdomus ir prasmingas darbas, noras padėti klientui spręsti susidariusias problemas ir sunkumus, teigiamų darbo rezultatų pasiekimas bei vadovų ir kolegų pagyrimai. Skatinimo ir motyvavimo priemonės tyrimo dalyvės įvardija atlygio didinimą, mokymų ir pramogų organizavimą.

Rizika darbe

Žalimienė ir Šumskienė (2015), apibendrindamos Lietuvoje atliktus socialinių darbuotojų darbo sąlygų, profesinės gerovės tyrimų rezultatus, pastebi, jog esminės problemos, kurias reikia skubiai spręsti, yra *fizinio saugumo didinimas*, psichologinių, materialinių sąlygų gerinimas, socialinio darbo specialistų atsakomybės, funkcijų išgryninimas teisės aktuose ir organizaciniu lygmeniu (Žalimienė ir Šumskienė, 2015).

Tyrimu dalyvių buvo teiraujama apie rizikos atvejus socialiniame darbe. Išanalizavus tyrimo dalyvių pasisakymus į pateiktą klausimą “*Kaip dažnai susiduriate su rizika, dirbdama(s) su socialinės rizikos šeimomis?*” nustatyta kategorija „*Rizika darbe*“ ir išskirtos 2 subkategorijos: rizikos dažnis darbe; riziką sukeltantys veiksniai (žr. 17 paveikslą).

17 pav. Rizika darbe

Tyrimo dalyvių pasisakymuose galime matyti, kad dauguma dalyvių su rizika darbe susiduria labai dažnai: [*<...>rizikos tikrai daug yra<...>*](T2), [*<...>su rizika tenka susidurti labai dažnai <...>*](T3), [*<...>galima sakyti, beveik kiekvieną dieną <...>*](T5), [*<...>su rizika tenka susidurti labai dažnai<...>*](T7), bet keletas dalyvių pažymėjo, kad joms taip pat tenka susidurti, tik rečiau arba stengiasi, kad kuo mažiau būtų sudėtingų situacijų, bet nežino kada gali padidėti rizikos dažnis: [*<...>susiduriu retai, bet tenka, per kelis metus gal kartą teko <...>*](T1), [*<...>įvairiai būna...kažkaip bendradarbiaujam su tom šeimom, neiškyla tokių dabar rizika, aišku bet kada gali<...>*](T4), [*<...>stengiamės, šiaip iš tikrųjų gi, žinom su kokiom šeimom dirbam, ir stengiamės...ir aš pati stengiuos, kad kuo mažiau tų sudėtingų situacijų būtų <...>*](T6).

Stremauskienė ir Žibėnienė (2014) atliktame tyrime apie socialinių darbuotojų patiriamus sunkumus darbe teigia, kad su grėsme darbe susiduriama gana dažnai. Socialinės rizikos šeimų narių agresija pasireiškia tuo, kad yra kišamasi į jų asmeninį gyvenimą, o socialinių darbuotojų lankymasis šeimose dažnai suprantamas, kaip asmeninės erdvės pažeidimas. Taip pat autorės tyrime mini, kad grėsmė dažniau gali pasireikšti, kai šeimos nariai yra neblaivūs, apsvaigę, šeimose yra pašalinių žmonių. Stremauskienės ir Žibėnienės (2014) tyrimo teiginius patvirtina ir dalyvės: [*<...>tai ypač šeimose, jaunose šeimose...šėimos, kur vyresni sutuoktiniai, galbūt, jie yra ramesni būna, bet dabartinės kartos šeimos ypač būna probleminės...ir visaip būna ir yra buvę, kad ir su peiliu moteris palakstė, pasisuko aplink galvą...paskutiniu metu ir moteris, ir sugyventinis ir su kumščiais sukiojosi aplink galvą<...>*](T2), [*<...> nuvykus į šeimą, nežinai ką ten gali rasti... kokių pašalinių žmonių, ar jie bus blaivūs, neagresyvūs<...>*](T3), [*<...>nuvykus į šeimą, nežinai ką ten rasi, kokių pašalinių žmonių bus...ar jie bus blaivūs, ar ne, agresyvūs, ar ne ir taip toliau... daugybė visokių agresijų tiesiog iš pašalinių žmonių <...>*](T7).

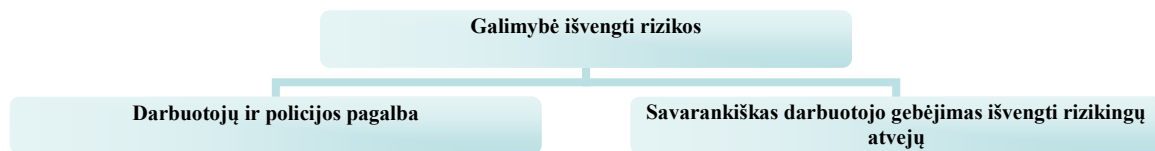
Mano tyrime išryškėjo ir papildomų rizikos veiksnių, neužfiksuotų kitų autorių tyrimuose - kaip riziką tyrimo dalyvės įvardijo ir naminius gyvūnus bei parazitus: [*<...>lankantis šeimoje...vienokia ar kitokia rizika, netgi juokingai gali jums atrodys, šuo ir tas riziką sudaro, visokie parazitai, netgi irgi riziką mums sudaro, bet sunkiausia, kai žmonės<...>*](T5).

Jeigu yra įtarimų, kad gali kilti grėsmė, tyrimo dalyvės į šeimą vienos nevažiuoja:[*<...>jeigu matau, kad gali kilti grėsmė, nevažiuoju į šeimą viena <...>*](T6).

Apibendrinant galima pasakyti, kad tyrimo dalyvės darbe su socialinės rizikos šeimomis riziką įvardijo kaip labai dažną reiškinį, kurią lydi įvairūs sukeliantys veiksniai. Įtardamos, kad gali kilti grėsmė jų saugumui, tyrimo dalyvės socialinės rizikos šeimas lanko lydimos kitų darbuotojų ar specialistų.

Galimybė išvengti rizikos

Išanalizavus tyrimo dalyvių atsakymus į klausimą “*Kas padeda išvengti rizikos darbe?*” nustatyta kategorija “*Galimybė išvengti rizikos*“ ir išskirtos 2 subkategorijos: darbuotojų ir policijos pagalba; savarankiškas darbuotojo gebėjimas išvengti rizikingų atvejų (žr. 18 paveikslą).

18 pav. Galimybė išvengti rizikos

Rizikos darbe tyrimo dalyvėms padeda išvengti kartu dirbantys darbuotojai ir policijos pareigūnai: [*<...>dažniausiai policiją kviečiamės, jei rimtesnis reikalas<...>*](T1), [*<...>geriausia į šeimas eiti ne vienam, tai važiuoja kartu seniūnas, tai ir kažkaip nežinau seniūnijose seniūnas, nežinau ar visose seniūnijose, bet pas mus turi kažkokį autoritetą, galbūt visur, gal, kaip vyras, kaip seniūnas yra seniūnas<...>*](T2), [*<...>padėtų išvengti rizikos, jei į šeimą važiuotų ne vienas, o keli <...>*](T3), [*<...>man padėtų išvengti rizikos, jei į šeimas važiuotų ne vienas darbuotojas, o keli...tiesiog koks nors lydintis darbuotojas <...>*](T7).

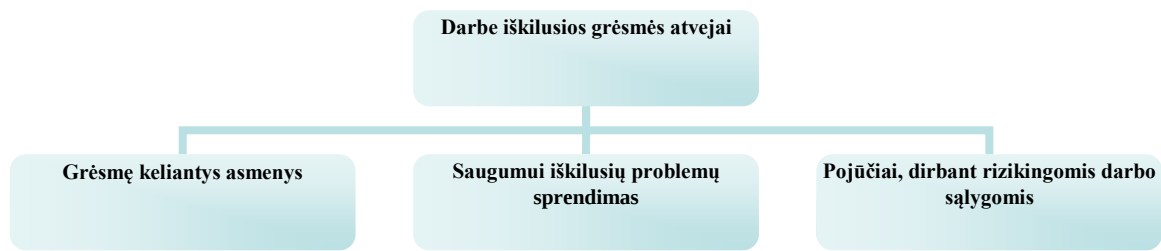
Tyrimo dalyvės savo pasisakymuose pateikia savo patirtį, kaip jos išvengia rizikingų atvejų: [*<...> čia reikia mokėti valdyti emocijas...neįsivelti su klientais į ginčus, pagal jų tą stilių jau...nori išprovokuoti<...>*](T4), [*<...>pats turi suktis <...>*](T5), [*<...>situacijos vertinimas, reikia žiūrėti...kartais būna išskirtinė situacija, kad tu turi pasišalinti iš tos vietos, reikalinga, sakau tikslinga įvertinti kokioj kas vyksta aplinkoj<...>*](T6).

Ferguson (2009, 2010) tvirtina, kad kuo daugiau dėmesio reikėtų skirti socialinio darbo aplinkybėms, minimas automobilis, kuris yra labai svarbi darbo priemonė. Automobilis taip pat suteikia ir saugumo jausmą lankantys klientų namuose, suteikdamas galimybę greitai atsitraukti kilus pavojingai situacijai (Ferguson, 2009, 2010).

Taigi, galima teigti, kad rizikos darbe tyrimo dalyvėms padeda išvengti kartu dirbantys darbuotojai, policijos pareigūnai bei pačių tyrimo dalyvių gebėjimas išsisukti iš esamos situacijos. Socialinių darbuotojų saugumui užtikrinti reikia ieškoti priemonių, padedančių sumažinti riziką darbe.

Iškilusios grėsmės darbe atvejai

Tyrimo dalyvių buvo prašoma prisiminti grėsmės atvejus darbe. Pateiktiems klausimams “*Gal galite prisiminti ir papasakoti atvejį, kai buvo iškilusi grėsmė Jūsų saugumui? Kaip sprendžiate Jūsų saugumui iškilusias problemas? Kaip jaučiatės, kai tenka dirbti rizikingomis darbo sąlygomis?*” atlikus analizę, nustatyta kategorija “*Darbe iškilusios grėsmės atvejai*” ir išskirtos 3 subkategorijos: grėsmę keliantys asmenys; saugumui iškilusių problemų sprendimas; pojūčiai, dirbant rizikingomis darbo sąlygomis (žr. 19 paveikslą).

19 pav. Iškilusios grėsmės darbe atvejai

Tyrimo dalyvės, dirbant su socialinės rizikos šeimomis, susiduria su grėsme ir pavojumi darbuotojo sveikatai. Iš dalyvių pasisakymų galime matyti, kad grėsmės galima sulaukti ne tik iš tos šeimos narių, bet ir iš pas juos atėjusių asmenų, tai : [*<...>buvo vienas toks rimtesnis atvejis šeimoje...su mama kalbėjom, parėjo gerokai išgėręs sūnus, tiesiog neleido išeiti iš namų, teko griebtis telefono, bet mama jį nukalbino<...>*](T1), [*<...>nuvažiavom į šeimyną...moteris yra tikrai nevartojanti alkoholio, bet labai pikta...ir tik paklausus, kodėl jūsų dukra nebuvo mokykloje, tuo metu jinai rankose laikė peilį ir su tuo peiliu puolė ant manęs <...>*](T2), [*<...>buvo net keli tokie atvejai, bet sunkiausia, labiausiai, kai lankiau šeimą, kurioje buvo vienas asmuo grįžęs iš įkalinimo įstaigos ir tą dieną pas jį buvo girtaujama, ir buvo būtent tokie trys iš įkalinimo įstaigos narkomanai, alkoholikai<...>*](T5), [*<...>yra buvę taip, kad nuo laiptų, nuo aukštai vos nenustūmė<...>*](T6.)

Kai kurios dalyvės nėra turėjusios sudėtingų situacijų, nors eidamos į šeimą visada galvoja, ką toje šeimoje ras ir kas jų gali laukti: [*<...>pas mane kažkaip nebuvo sudėtingų situacijų...kiekvieną kartą eini, galvoji, ką ten rasi šeimoj nežinai<...>*](T4).

Savo saugumui užtikrinti, tyrimo dalyvės, esant galimybei, į šeimą vienos nevyksta, į pagalbą kviečiasi policijos pareigūnus ar darbuotojus iš seniūnijos. Jeigu tenka lankyti šeimas vienai tyrimo dalyvei, kad išvengtų nemalonių situacijų, jos pasitelia savo asmenines, charakterio bruožas: [*<...>pranešame policijai<...>*](T1), [*<...>seniūnas stovėjo už nugaros, galbūt būtų spėjęs nusukti tą peilį, nu, bet kažkaip išsisukom...įsirašėm dabar į apskaitą šeimą, kurioje lankėmės su Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialiste ir ten tėvai abu buvo be proto pikti ir nusitaikę į mus abi...tada išsikvietėm policiją<...>*](T2), [*<...>iš pradžių įėjus buvo, aišku, be galo bangu, bet aš, sakyčiau, man padėjo išvengti mano charakterio bruožai...esu aš rami...turiu humoro jausmą, bet reikia gal subtiliai, kadangi ne visi supranta humorą...ir išsisukau, bet visa šlapia išėjau <...>*](T5), [*<...>riziką stengiamės iki minimumo mažinti<...>*](T6), [*<...>jei iškiltų situacija, tai sukčiausi pagal esamą situaciją, kad išvengti nemalonių dalykų, tokių, kaip sužalojimas ar panašiai...saugumui užtikrinti nekalbėčiau pakeltu tonu, stengčiausi juos nuraminti <...>*](T7).

Bičkutė ir Liobikienė (2011), teigia, kad socialinis darbuotojas dirbdamas su socialinės rizikos šeimos nariais, pastebėję grėsmės požymius, turi laikytis 3 elgesio strategijų: kantraus laukimo strategija; laikino atsitraukimo strategija; atviro prisipažinimo strategija. Tik apgalvoti socialinio darbuotojo veiksmai padės išvengti iškylančios grėsmės jo saugumui ir sveikatai.

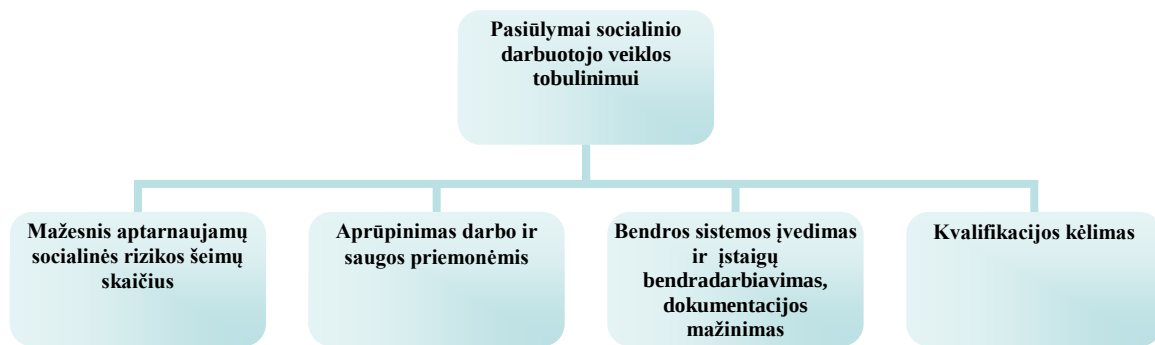
Dirgėlienė ir Kiaunytė (2005) teigia, kad socialiniai darbuotojai intensyviuose interakciniuose santykiuose su klientais, jų aplinka ir kitomis institucijomis patiria emocinę, fizinę ir psichologinę perkrovą. Patiriamas aplinkos spaudimas ir vidinis diskomfortas kelia stresą, nerimą (Dirgėlienė ir Kiaunytė, 2005).

Autorių teiginius patvirtina ir tyrimo dalyvės. Kalbant su tyrimo dalyvėmis apie pojūčius, dirbant rizikingomis darbo sąlygomis, jų pasisakymuose galima įžvelgti, kad daugiausia jos patiria stresą: [*<...>nelabai kokia savijauta...patiriame stresą...kartais po darbo reikia atsigauti<...>*](T1), [*<...>aš paprasčiausiai apie tai visai negalvoju...jeigu galvočiau, tai turbūt nedirbčiau...reikia ir dirbam <...>*](T2), [*<...>kaip jaučiuosi dirbdama rizikingomis darbo sąlygom – retkarčiais patiriu stresą<...>*] (T3), [*<...>aišku nejauku būna<...>*](T4), [*<...>išsisukau, bet visa šlapia išėjau...grįžtame, aišku, stresuodami, išsunkti, kaip citrinos...atvirai pasakius, kai grįžtu iš tokių šeimų, aš miego labai noriu<...>*](T5), [*<...>aišku... pavojų jaučiame<...>*](T6), [*<...>retkarčiais patiriu stresą<...>*](T7).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvėms, dirbant su socialinės rizikos šeimomis, grėsmę kelia ne tik šeimos nariai, bet ir pas juos besilankantys asmenys. Savo saugumui užtikrinti į pagalbą kviečiasi seniūnijos seniūnus ar kitus darbuotojus, policijos pareigūnus. Kasdieninį darbą lydi nerimas ir stresas.

Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui

Išanalizavus tyrimo dalyvių pasisakymus į klausimą “*Gal turėtumėte pasiūlymų, ką reiktų tobulinti, keisti socialinio darbuotojo veikloje, siekiant teigiamų pokyčių darbe su socialinės rizikos šeimomis?*” nustatyta kategorija “*Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui*” ir išskirtos 4 subkategorijos: mažesnis aptarnaujamų socialinės rizikos šeimų skaičius; aprūpinimas darbo ir saugos priemonėmis; bendros sistemos įvedimas ir įstaigų bendradarbiavimas, dokumentacijos mažinimas; kvalifikacijos kėlimas (žr. 20 paveikslą).

20 pav. Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui

Tyrimo dalyvės, teikdamos pasiūlymus socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui, didelį dėmesį skyrė aptarnaujamų šeimų skaičiaus mažinimui. Jų nuomone, kad socialinis darbuotojas, turėdamas iki 10 šeimų, galės kokybiškiau ir veiksmingiau dirbti su ta šeima, dažniau bendrauti, ugdyti bei palaikyti socialinius įgūdžius: [*<...>kiekvienas darbuotojas turėtų turėti po mažiau šeimų, nes kuo mažiau šeimų, tuo kokybiškiau gali atlikti darbą, gali dažniau su jomis bendrauti, mokyti, ugdyti socialinius ir gyvenimiškuosius įgūdžius<...>*](T3), [*<...>kaip darbo krūvį turėtumėm normalų...dabar rekomenduojama septyniolika šeimų, o mes turim, pavyzdžiui, kaip aš, dvidešimt...turiu dvi stebimas, o dar neįsitraukus esu, kurias reikia aplankyti<...>*](T5), [*<...>socialinis darbuotojas turėtų...ne daugiau kaip dešimt šeimų<...>*](T7).

Didelę reikšmę tyrimo dalyvės teikia aprūpinimui darbo ir saugos priemonėmis, nes, vėlgi, atliekamo darbo kokybei ir veiksmingumui turi darbo priemonės: [*<...>reikėtų transporto, reikėtų telefono <...>*](T1), [*<...>socialinis darbuotojas turėtų turėti mašiną, tada jis galėtų, esant reikalui nuvažiuoti ir dirbti su ta šeima...mes transportu dalinamės su seniūnija ir tas seniūnas, esant reikalui, dažniausiai būna išvykęs savo darbiniais reikalais, tai apie kokią darbą galim kalbėt<...>*](T2), [*<...>darbinį telefoną, kuris labai reikalingas<...>*](T7). Be darbo priemonių, pažymėjo ir darbuotojų saugumo būtinybę, būtų apdausti, nes darbuotojai kasdien susiduria su gresiančia rizika. [*<...>kaip minėjau, kad būtų darbuotojai būtų aprūpinti transportu, saugos priemonėmis – būtų apdrausti socialiniai darbuotojai, nes mes nedrausti esam, tik savo draudimu<...>*](T5).

Kitą aspektą įvardijo tarpinstitucinį darbą, bendros sistemos sukūrimą, kuri leistų greičiau sužinoti informaciją apie šeimoje esančią situaciją: [*<...>tarpinstitucinio darbo, sakykim bendravimo...kažkokios bendros sistemos, gal būt netgi galėtų pamatyti kas socialinės rizikos šeimose vyko ar ne, tokia labai bendra sistema įvedama, tai labai palengvintų, padėtų <...>*](T6).

Kalbėdamos apie dokumentaciją, išvelgia, kad jos galėtų būti mažiau, kuri daug maž nereikalinga: [*<...>turėtų būti mažiau popierizmo, kuris daug maž nereikalingas <...>*](T3).

Tyrimo dalyvės pageidautų daugiau kvalifikacijos kėlimo priemonių, nes jų teigimu tam yra per mažai skiriama dėmesio: [*<...>kvalifikacijos tobulinimo priemonių<...>*](T7).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvių siūlymai užtikrintų kokybiškesnį ir veiksmingesnį darbą su socialinės rizikos šeimomis, jeigu būtų mažesnis aptarnaujamų šeimų skaičius, turėtų visas reikalingas darbo priemones, glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, būtų sukurta vieninga sistema, leidžianti greitai gauti informaciją apie rizikos šeimose esančią padėtį ir nuolat keltų bei tobulintų profesinę kvalifikaciją.

Tyrimo duomenų apibendrinimas

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad:

- Socialinių darbuotojų dirbančių Šiaulių rajono seniūnijose kvalifikacija yra labai aukšta, 99 proc. socialinių darbuotojų išsilavinimas yra aukštasis universitetinis ir tik 1 proc. aukštasis neuniversitetinis socialinio darbo krypties, darbo patirtis nuo 3 iki 14 metų.
- Apie socialinės rizikos šeimas socialiniai darbuotojai dažniausiai sužino iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus, ugdymo įstaigų, miestelio ar kaimo bendruomenės bei suranda pačios socialinės darbuotojos.
- Socialiniai darbuotojai dažniausiai šeimose sprendžia socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo, žalingų įpročių bei socialinių išmokų tvarkymosi problemas.
- Dažniausiai naudoja pedagoginius socialinio darbo ir psichologinius, individualaus ir grupinio bei tarptinklinio darbo metodus. Socialinio darbo metodų veiksmingumas ir efektyvumas dirbant su socialinės rizikos šeima vertinamas du kartus metuose.
- Socialinių darbuotojų teikiamas paslaugas šeimos priima skirtingai: nuo vengimo bendrauti, laikant tai kišimusi į jų asmeninį gyvenimą ir visiško atsisirbojimo iki bendravimo ir bendradarbiavimo noriai, priimant ne vien materialinę, bet ir kitokią socialinių darbuotojų teikiamą profesionalią pagalbą. Šeimos narių pasipriešinimas sunkina šeimos ir socialinio darbuotojo bendravimą.
- Vyksta glaudus bendradarbiavimas su Vaiko teisių apsaugos skyriumi, ugdymo įstaigomis, bendruomenėmis. Su įstaigomis galima pasikonsultuoti, gauti patarimų, suteikia reikiama pagalba.
- Socialinio darbo naujoves, turimas kompetencijas ir žinias socialiniai darbuotojai sėkmingai taiko sprendžiant socialinės rizikų šeimų problemas. Kita vertus, kaip teigia tyrimo dalyviai, kvalifikacijos kėlimas ir tobulinimas nepakankamas, per mažai

organizuojama kvalifikacijos kėlimo kursų, supervizija netaikoma socialinio darbuotojo veikloje.

- Svarbiausi motyvuojantys veiksniai dirbti socialinį darbą yra teigiami darbo rezultatai, noras padėti spręsti šeimų problemas, palankus socialinių darbuotojų atliekamo darbo vertinimas Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijos seniūnų bei kitų įstaigų specialistų.
- Socialiniai darbuotojai darbe su socialinės rizikos šeimomis nuolat jaučia grėsmių galimybę, kas sąlygoja stresą. Rizikos darbe padeda išvengti kartu dirbantys darbuotojai, policijos pareigūnai, bei pačių socialinių darbuotojų gebėjimai suvaldyti situaciją.
- Veiksmingam ir efektyviam darbui užtikrinti, teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms, reikėtų sumažinti vieno socialinio darbuotojo aptarnaujamų šeimų skaičių, aprūpinti socialinius darbuotojus reikalingomis darbo priemonėmis (transportas, telefonas), palaikyti glaudų tarpinstitucinį bendradarbiavimą, sukurti vieningą sistemą, leidžiančią greitai surinkti informaciją apie rizikos šeimose esančią padėtį; nuolat kelti profesinę kvalifikaciją.

IŠVADOS

1. Moksliniu teoriniu požiūriu bei įstatyminiuose aktuose socialinės rizikos šeima apibūdinama remiantis įvairiais kriterijais: šeimos, priklausomos nuo žalingų įpročių (alkoholio, narkotikų, toksinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas), ištiktos krizių, skurdo ir bedarbystės, neturinčios socialinių įgūdžių ir nesugebančios spręsti šeimai iškilusių problemų.
2. Socialinės rizikos šeimos formavimąsi gali sąlygoti daug įvairių priežasčių: socialiniai, demografiniai, medicininiai sanitariniai, psichologiniai pedagoginiai, kriminaliniai bei šeimos struktūros ypatumai, iškreiptas šeimos narių tarpusavio sąveikų pobūdis, socialinė atskirtis, alkoholizmas, skurdas, nedarbas, nepakankamas išsilavinimas bei kt.
3. Socialinės rizikos šeimoms socialinių paslaugų teikimas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos Seimo įstatymais, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ministro įsakymais, nutarimais bei potvarkiais.
4. Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis turi žinoti socialinio darbo organizavimo ypatumus, socialinio darbo metodus socialinei ir psichologinei paramai suteikti.
5. Socialinės rizikos šeimai socialinių paslaugų veiksmingumas ir efektyvumas priklauso nuo socialinio darbuotojo turimų bendrųjų ir specialiųjų kompetencijų bei žinių, socialinio darbuotojo motyvacijos darbui, rizikos lygio.
6. Vaiko teisių apsaugos skyriaus, Socialinės paramos skyriaus specialistus ir seniūnijų socialinius darbuotojus sieja bendras tikslas – socialinės rizikos šeimai veiksmingų ir efektyvių socialinių paslaugų teikimas ir laukiamas teigiamas rezultatas – socialinės rizikos šeimų sugrąžinimas pilnavertiškam gyvenimui.
7. Šiaulių rajono socialiniai darbuotojai teikia siūlymus Šiaulių rajono administracijos direktoriui dėl šeimų įtraukimo į socialinės rizikos šeimų apskaitą, informuoja Vaiko teisių apsaugos skyrių apie problemines stebimas šeimas, vertina ir nustato socialinių paslaugų poreikius bei rengia ir įgyvendina metinį veiklos planą, numatydami bendrųjų ir specialiųjų socialinių paslaugų teikimą.
8. Atlikus Šiaulių rajono savivaldybės seniūnijų socialinių darbuotojų darbo su socialinės rizikos šeimomis tyrimą ir išanalizavus rezultatus galima daryti šias išvadas:
  - Socialinių darbuotojų profesinis išsilavinimas siekia aukštą lygį, socialinio darbo patirtis nuo 3 iki 14 metų.
  - Socialinis darbuotojas, siekiant veiksmingo ir efektyvaus rezultato, dirbant su socialinės rizikos šeima, nustatęs socialinių paslaugų poreikį, pagal problemos pobūdį teikia socialinę pagalbą, bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis bei institucijomis.

➤ Šaulių rajono seniūnijų socialiniai darbuotojai yra kompetentingi savo srities specialistai, socialinės rizikos šeimoms tinkamai parinkti darbo metodai ir teikiama pagalba duoda teigiamų rezultatų – nelikus įrašymo į apskaitą priežasčių, kasmet didėja išbraukiamų iš socialinės rizikos šeimų apskaitos sąrašas.

9. Empirinio tyrimo duomenų analizė leido nustatyti šias problemas, kliudančias veiksmingam ir efektyviam darbui su socialinės rizikos šeimomis:

➤ Nepakankamai dėmesio skiriama kvalifikacijos kėlimui ir tobulinimui; per mažai organizuojama kvalifikacijos kėlimo kursų, supervizija netaikoma socialinio darbuotojo veikloje.

➤ Socialinių paslaugų teikimą socialinės rizikos šeimoms apsunkina šeimų pasipriešinimas siūlomai pagalbai.

➤ Per didelis darbo krūvis, tenkantis vienam socialiniam darbuotojui bei darbui reikalingų priemonių stoka neleidžia teikti visapusiškai efektyvios pagalbos kiekvienai socialinės rizikos šeimai, kuriai reikalinga pagalba.

REKOMENDACIJOS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai:

1. Siekiant savivaldybėse užtikrinti socialinių paslaugų teikimą socialinės rizikos šeimoms, skirti papildomą finansavimą naujiems socialinių darbuotojų etatams steigti.

Šiaulių rajono savivaldybės administracijai:

1. Siekiant sudaryti palankias sąlygas kokybiškai ir efektyviai teikti socialines paslaugas bei laiku spręsti kylančias problemas, rekomenduojama seniūnijose padidinti socialinių darbuotojų etatų skaičių, kad darbui su socialinės rizikos šeima vienam socialiniam darbuotojui tektų ne daugiau kaip dešimt šeimų.
2. Siekiant socialinių darbuotojų profesinės veiklos tobulinimo, organizuoti daugiau seminarų, mokymų, kursų, rengti susirinkimus, supervizijas, kuriuose socialiniai darbuotojai galėtų pasidalinti savo patirtimi.
3. Siekiant kokybiško ir veiksmingo socialinių paslaugų organizavimo, atkreipti dėmesį į socialinių darbuotojų patiriamus sunkumus ir ieškoti galimybių socialinius darbuotojus aprūpinti darbui reikalingomis priemonėmis: transportu bei telefono aparatais (šios priemonės minėtos tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų pasiūlymuose).

Šiaulių rajono seniūnijoms:

1. Seniūnijoms inicijuoti visuomenines organizacijas (kaimo ar miestelio bendruomenes) dalyvauti konkurse dėl vaikų dienos centrų steigimo. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gruodžio 3 d. įsakymu Nr. A1-547 „Dėl Vaiko gerovės 2013–2018 m. programos patvirtinimo“, įgyvendinimo priemonių plano 1.2 priemonę „Plėsti vaikų dienos centrus savivaldybėse, teikiant nestacionarias dienos socialinės priežiūros paslaugas vaikams ir šeimoms“).

Socialiniams darbuotojams:

1. Socialinės rizikos šeimas ir jų vaikus įtraukti į seniūnijoje organizuojamus sociokultūrinius bei įvairius bendruomenės renginius.
2. Siekiant užtikrinti veiksmingą ir efektyvų problemų sprendimą skatinti socialinės rizikos šeimas ir vietos gyventojus teikti idėjas ir pasiūlymus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aperavičienė, G. (2009). *Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis*. Vilnius: Kronta.
2. Arnlaug, L. (2006). *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė*. Eugrimas
3. Bagdonienė L., Bagdonas E., *Organizacijų vadyba*. (2010). Prieiga per Internetą: http://www.vadk.ktu.lt/informacija_bakalaurams/II_kursas/organizaciju_vadyba/vadovavimas_2010.pdf
4. Bagdonaitė, M. (2007). *Solidarumas prieš „lygesnius tarp lygiųjų“*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-06-milda-bagdonaitė-solidarumas-pries-lygesnius-tarp-lygiuju/4763>
5. Blebienė, A. (2006). Lietuvos gyventojai ir šeima per 15 atkurtos nepriklausomybės metų (1990-2004). Kaunas
6. Bičkutė, A.; Liobikienė, T. N. (2011). Socialinio darbuotojo ir agresyviai besielgiančio kliento sąveika socialiniame darbe. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 7 (1), 89–109.
7. Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda.
8. Brazienė, R.; Guščinskienė, J. (2004). Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje // *Filosofija. Sociologija*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. Nr. 4, p. 50-56.
9. Bagdonavičius, J.; Senkus, V. (2008). *Šeimos sociologija*. Testų klausimai ir atsakymai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
10. Corliss B.A.; Lawrence E.C.; Nelson M.A. (2008). *Families of Children with Serious Emotional Disturbances: Parent Perceptions of Family Resources and Stressors*. Prieiga per internetą: <http://www.springerlink.com/content/q376kq2253442w5x/fulltext.pdf?page=1>
11. Compton, B.R.; Galaway, B. (1999). *Social Work Processes*.
12. Criss, P. (2010). Effects on client violence on social work students: a national study. *Journal of social work education*, 48 (3), 371–390.
13. Česnaitytė, V. (2007). *Kas padės socialinės rizikos vaikams?* Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vcesnaityte-kas-pades-socialines-rizikos-vaikams.d?id=1499222614>.
14. Čiužas, A.; Ratkevičienė, V. (2003). *Požiūrio į darbą kitimas. Filosofija. Sociologija*. Nr. 4, p. 20-26. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/02357186/2003/4/F-20.pdf>
„Dėl rekomendacijų socialiniams darbuotojams, dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis, 2014-04-09). Prieiga per internetą: www.socmin.lt

15. Dėl Psichosocialinių rizikos veiksnių tyrimo metodinių nurodymų patvirtinimo (2005). *Valstybės žinios*, (105-3897).
16. „Dėl ilgalaikės socialinį darbą dirbančiųjų darbo užmokesčio didinimo ir socialinių garantijų gerinimo 2008–2011 metų programos patvirtinimo (2008). *Valstybės žinios*, (53-1968).
17. Dirgėlienė, I.; Kiaunytė, A. (2005). Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste.// *Acta Paedagogica Vilnensia*. Vilnius, Nr. 15. p. 240-254.
18. Dirgėlienė, I.; Večkienė, N. P. (2009). Streso rizika ir paramos lūkesčiai: socialinių darbuotojų profesinės patirties analizė. *Tiltai 1* (46): 143–159. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
19. Dubauskas, G. (2006). *Organizacijos elgsena*. Vilnius: KAM Leidybos ir informacijos aprūpinimo tarnyba.
20. Dromantienė, L.; Šalaševičiūtė, R. (2006). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje : socialinių darbuotojų vaidmuo* // Socialinis darbas: mokslo darbai. Vilnius: MRU Leidybos centras. Nr. 5(1). p. 79-88.
21. Epstein N. B.; Baldwin L. M.; Bishop D. S. (1983). McMaster Family Assessment Device. *Journal of marital and family therapy*. No. 9
22. Everard, B.; Morris, G. (1997). Efektyvus mokyklos valdymas. Kaunas : Poligrafija ir informatika
23. Ferguson, H. (2009). *Driven to Care: The Car, Automobility and Social Work*. *Mobilities*, 4 (2), 275–293.
24. Ferguson, H. (2010). *Therapeutic journeys: the car as a vehicle for working with children and families ant theorizing practice*. *Journal of social work practice*, 24, 2, 121–138.
25. Fedulova, A.B. (2007). Šeima kaip socialinio darbo klientas. *Iš Socialinis darbas. Profesinės veiklos įvadas*. Sudarė Kozlovas A.A. ir kt. (p. 126 – 130). Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
26. Fook, J. (2002). *Social Work: Critical Theory and Practice*. London: Sage
27. Ivanauskienė, V. (2008). Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai. *Socialinis darbas ir metodai*. 2(2) 77-85
28. Išoraitė, M., (2007). *Socialinių paslaugų administravimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas
29. Ivanauskienė, V.; Varžinskienė, L.(2003). Socialinių darbuotojų kompetencija ir nuolatinis mokymasis. *Iš: Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 6
30. Ivanauskienė, V. (2007). Socialinių darbuotojų profesinių vertybių raiška praktinėje veikloje. *Socialinis darbas*. Nr. 6(1).

31. Januškevičiaus, N. (2015). *Supervizija - tarsi pauzė*. Prieiga per internetą: <http://www.supervizija.lt/pauze/>
32. Juodeikaitė, A.; Leliūgienė, I. (2005). Socialinės aprėpties, kaip socialinės atskirties, alternatyvos metodologiniai aspektai. *Socialinis darbas*. Nr.4(2)
33. Johnson, L.C. (2003). Socialinio darbo praktika : bendrasis požiūris. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
34. Jančauskas, E. E. (2011). *Žmoniškųjų išteklių vadyba: Darbuotojų motyvavimas. Darbuotojų vertinimas. Darbiniai stresai ir jų blokavimas. Darbo apmokėjimas. Socialinės garantijos*. Prieiga per internetą: http://www.lka.lt/EasyAdmin/sys/files/Knyga_ZMOGISKUJU_ISTEKLIU_VADYBA_portalui.pdf
35. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius. Gimtasis žodis
36. Jovaiša, L. (2005). Pedagogo asmenybė ir ugdymas // *Acta paedagogica Vilnensia*, 2005, nr. 15, p. 10–28.
37. Jonutytė, I. (2007). Asmenybės savybių svarba socialinio pedagogo profesinės veiklos sėkmei, jų tobulinimas. *Tiltai* 2:113–123. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
38. James, R.K.; Gilliland, B.E. (2001). *Crisis intervention strategies* (4th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole
39. Leliūgienė, I.; Juodeikaitė, A. (2005). Socialinės aprėpties, kaip socialinės atskirties, alternatyvos metodologiniai aspektai. *Socialinis darbas* 4(2).
40. Gvaldaitė, L.; Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai*. Vilnius: Socialinių darbuotojų rengimo centras.
41. Grauslytė, D. (2008). Darbuotojų motyvacijos modelis // *Vadovas ir pasaulis*. – Vilnius: Pačiolis, Nr. 5.
42. Guščinskienė, J.; Kondrotaitė, G. (2006). Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija // *Socialinis darbas*, Nr. 5(2), p. 15-24.
43. Grigas, R. (2003). Lietuva ir jos socialinė organizacija globalizacijos ir eurointegracijos iššūkių akivaizdoje. *Filosofija. Sociologija*. Nr. 2, p. 9-16.
44. Gevorgianienė, V.; Kondrašovienė, L.; Lazutka, R.; Naujanienė, R.; Švedaitė, R.; Zabulytė Kupriūnienė, J.; Žalimienė, L. (2011). *Socialinio darbo studijų krypties kompetencijų plėtotės metodika*. Vilnius
45. Gevorgianienė, V.; Kairienė, D.; Bliumergienė, V.; Ališauskienė, S.; Šapelytė, O.; Miltenienė, L. (2011). *Metodinė medžiaga kompleksinės pagalbos teikimui*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.

46. Gudžinskienė, V.; Norvaišaitė, J. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijų sampratų analizė. *Socialinis ugdymas*. Nr. 11 (22). p. 55-64
47. Healy, K. (2005). *Social Work in Context: Creating Frameworks for Practice*. Palgrave: Basingstoke.
48. Knight, F.H. (1971). *Risk, Uncertainty and Profit*. Chicago: University of Chicago Press.
49. Kėžaitė-Jakniūnienė, M. (2015). Supervizija - tarsi pauzė. *Prieiga per internetą: <http://www.supervizija.lt/pauze/>*
50. Kasiulis, J.; Barvydienė, V. (2005). *Vadovavimo psichologija*. KTU leidykla „Technologija“
51. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. – Kaunas: Judex
52. Kočiūnas, R. (1998). *Psichoterapinės grupės: teorija ir praktika*. Vilnius
53. Kavaliauskienė, J. (2014). *Socialinės pagalbos organizavimas šeimai*. Mokymosi priemonė. Panevėžys
54. Kučinskas, V.; Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
55. Kondrotaitė, G. (2006). *Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija*. Filosofija. Sociologija. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2006/4/55-60.pdf>
56. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius
57. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius
58. Karpuškienė, V. (2007). *Šiandien skursta daugiau nei trečdalis Lietuvos daugiavaikių šeimų*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/58852>.
59. Kondrotaitė, G.; Butvilas, T. (2007). Socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė. *Socialinis darbas*, 6 (1), 96–103.
60. Kalnins, I. (2002). *Latvian community nurses practising in a time of turmoil: a thin line of defence for children at risk*. *International Nursing Review*.
61. Kiaunytė, A. (2008). Pokyčius patiriantys socialiniai darbuotojai: supervizijos taikymo galimybė. *Socialinis darbas*. 7(2): 119–131
62. Kiaunytė, A.; Ruškus, J. (2010). Pokyčius patiriančių socialinių darbuotojų emocinės reakcijos ir elgsenos modeliai sprendžiant konfliktus. *Filosofija. Sociologija*, 21 (3), 268–276.
63. Klokmanienė, D.; Stanevičiūtė, S. (2007). *Socialinio darbo etika*. Panevėžio kolegija.
64. Kozlovas, A. et al. (2007). *Socialinis darbas. Profesinės veiklos įvadas*. VU Specialiosios psichologijos laboratorija. Vilnius: Logos
65. *Kompetencijos socialiniame ugdyme: kaitos brėžtis*. Pirma dalis. (2015). Vilnius

66. Klimienė, A. (2012). *Prisidėti prie socialinės atskirties mažinimo gali kiekvienas*. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Ekonomika/Prisideti-prie-socialines-atskirties-mazinimo-gali-kiekvienas>
67. Kulvinskienė, V.R.; Šalčius, A., (1994). *Darbo veiklos motyvacija*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
68. Kiaunytė, A.; Dirgėlienė, I. (2006). *Praktika rengiant socialinius darbuotojus*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla
69. Libermanaitė, R. (2013). *Kokybiniai tyrimai*. Paskaitų medžiaga ISM
70. Leliūgienė, I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija, 1998.
71. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija
72. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija
73. Leliūgienė, M. (2006). *Programa „Šeima“*. (Prevencinis darbas su šeima, kompleksinė pagalba šeimai, esančiai krizinėje situacijoje, ir šeimos motyvacija resocializacijai.). <http://www.rafaelis.lt/download.php?file=docs/document34.doc>
74. Leliūgienė, M. (2006). Kompleksinis darbas su šeima // Socialinis ugdymas IX.
75. Lakis, J. (2008). *Konfliktų sprendimas ir valdymas*. Vadovėlis. Vilnius
76. Liobikienė, T. N.; Ivanauskienė, V. (2005). Socialinio darbo studentų savirefleksijos gebėjimų ugdymas teoriniuose kursuose. *Socialinis darbas*. Nr. 4 (1). P. 118-121.
77. Liobikienė, T. N.; Šinkūnienė, J. R. (2010). *Socialinio darbo su neįgaliaisiais žmonėmis ypatumai. Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius
78. Laužackas, R. (2005). Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas
79. Lietuvos respublikos Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, (74-2262).
80. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės Žinios*, (33-1014).
81. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003). *Valstybės žinios*, (9-254).
82. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo (2007). *Valstybės žinios*, (61-2360).
83. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinį darbą dirbančių darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2009). *Valstybės žinios*, (9-333).

84. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2015). TAR, (2177).
85. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro „Dėl socialinį darbą dirbančių darbuotojų darbo apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ redakcija (2014). TAR, (21296).
86. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2006). *Valstybės žinios*, (86-3373).
87. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro „Dėl Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo (2006). *Valstybės žinios*, (73- 2795).
88. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas (2006). *Valstybės žinios* (73-2755).
89. Lietuvos Respublikos Išmokų vaikams įstatymas (1994). *Valstybės Žinios*, (89-1706).
90. Lietuvos Respublikos įstatymas „Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims“ (2003). *Valstybės žinios*, (73-3352).
91. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2006). *Valstybės žinios*, (86-3373).
92. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl bendrųjų valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatų patvirtinimo“ (2005). *Valstybės žinios*, (33-1079).
93. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2002), *Valstybės žinios*, (64-2569).
94. Lietuvos Respublikos Vaiko Teisių Apsaugos kontrolieriaus įstaigos Veiklos ataskaita (2006). *Prieiga per internetą*: <http://www3.lrs.lt/docs2/OCCCOSZW.PDF>
95. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, (70-3170).
96. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*, (55-1049)
97. Malinauskas, R. (2011). *Rizikos grupės vaikų socialiniai įgūdžiai*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija
98. Mikulionienė, S. (2005). „Sąvokos samprata ir vartoseną Lietuvoje“, *Socialinis darbas* 4(2).
99. Marcinkevičiūtė, L. (2010). *Darbuotojų motyvavimo modeliai: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Kaunas: Akademija.

100. Mayring, P. (2014). *Qualitative Content Analysis*. Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution. Klagenfurt, Austria. Prieiga per internetą: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
101. Martišauskienė, E. (2008). *Pedagogo kompetencijų samprata ir modeliai*. Pedagogo kompetencijos. Vilnius
102. Marcinkevičiūtė, L.; Žukovskis, J. (2007). *Teoriniai ir praktiniai vadybos aspektai: mokomoji knyga*. Kauno raj. Akademija.
103. Marcinkevičiūtė, L., (2010). Darbuotojų motyvavimo modeliai: teoriniai ir praktiniai aspektai. Kaunas: Akademija
104. Marcinkevičiūtė, L.; Balžekienė, A. (2014) *Lietuvos ir Nyderlandų šeimos politikos priemonių ir jų prieinamumo lyginamoji analizė*. Viešoji politika ir administravimas. Vol. 13 Issue 1, p 80-94. 15p.
105. Marcinkevičiūtė, L.; Petrauskienė, R. (2007). *Socialinių paslaugų teikimo tobulinimo aktualijos kaimiškose seniūnijose*. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 21, p. 28-37.
106. Mccubin, H.; Mccubbin, M.; Thompson A.; Han. (1999). *Sae-Young.Contextualizing Family Risk Factors for Alcoholism and Alcohol Abuse*. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*. Iss. 13: Suppl.13, p. 75-78.
107. Motiečienė, R.; Naujanienė, R. (2011) Socialinių paslaugų sistemos dalyvių, darbuotojų ir klientų, patirties kritinė refleksija. *Socialinis Darbas. Patirtis ir Metodai*, Volume, 7(1)
108. Navaitis, G. (2002). Paradoksaliūs šeimos konsultavimo metodai socialiniame darbe. *Socialinis darbas*, 2002, nr. 2(2).
109. Nacionalinis susitarimas „Dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo“ (2010). Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=376067
110. Nacionalinė nevyriausybių organizacijų vaikų dienos centrų 2002 – 2004 metų programa (2002). *Valstybės žinios*, (53-2076).
111. Naujanienė, R. (2007). Socialinio darbuotojo vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje. *Socialinio darbo patirtis*. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba
112. O'Hagan, K. (1997) Social Work Competence. An Historical Perspective // *Competence in Social Work Practice*. London and Bristol, Pennsylvania, P.1-18
113. Poviliūnas, A. (2003). *Kaimo atskirties profiliai*. Vilnius: Kronta.
114. Pėžaitė, R; Brazienė, R., (2004). *Deviacinių reiškinių Lietuvos kaime teoriniai aspektai*. Prieiga per internetą: http://ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Pletra/Pezaitė_Raimonda.htm.
115. Pivorienė, J.; Dirsienė, L. (2007). *Rizikos šeimų poreikiai ir jų tenkinimo galimybės*/ red.

116. Petrauskienė, A. (2011). Interdisciplininis bendradarbiavimas socialinio darbo praktikoje. *Socialinis darbas*, 10 (1), 42–48.
117. Pierson, J. (2008). *Going Local Working in Communities and neighbourhoods*. New York, Routledge
118. Rimkutė, J. (2001). *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius:Homo Liber.
119. Rupšienė, L. (2001). *Šeimotyro įvadas: studijų knyga*. Klaipėdos universiteto I – kla.
120. Rimkus,V.; Žemgulienė, S. (2013). *Socialinės rizikos šeimų socialinio tinklo ir jo teikiamo socialinio palaikymo aspektai*. Tiltai, 1
121. Regehr, Ch., Glancy, G. D. (2011). When social workers are stalked: risks, strategies and legalprotections. *Clinical social work*, 39, 232–242.
- 122.Respass, G., Payne, B. K. (2008). Social Services Worker and Workplace Violence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, Vol. 16 (2), 48–58.
123. Socialinių paslaugų katalogas (2006).*Valstybės žinios*, (43-1570).
124. Socialinių paslaugų įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, (17-589).
125. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU
126. Stremauskienė, R.; Žibėnienė, G., (2014). Socialinių darbuotojų, dirbančių Vilniuje su socialinės rizikos šeimomis ir teikiančių joms socialines paslaugas, patiriami sunkumai. *Socialinis ugdymas / Socialinės inovacijos socialinių industrijų plėtrai* / 2014, t. 39, Nr. 3 DOI: <http://dx.doi.org/10.15823/su.2014.21>
127. Schoen, R.; Landale, N. S.; Daniels, K. (2007). *Family Transitions In Young Adulthood*. Demography – Vol. 44, N. 4
128. Savaya, R., Gardner, F., Stange, D. (2011). Stressful encounters with social work klients: a descriptive account based on critical icidents. *Social work*, 56, 1, 63–71.
129. Sadauskas, J.; Leliūgienė, I. (2010), Socialinio darbuotojo kompetencijos veikti bendruomenėje struktūra. *Socialinis darbas*. Nr. 9(2)
130. “*Socialinis darbas – grėsmingiausiųjų sąrašas*” (2007). Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/socialinis-darbas-gresmingiausiuju-sarase.d?id=14453922>
131. *Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis*. Metodinė medžiaga socialiniams darbuotojams. (2012). Kaunas
- 132.Statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt>
133. Socialinių paslaugų įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, (17-589).
134. *Socialinių darbuotojų kodeksas* (1998). Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija. Vilnius

135. Šavareikienė, D. (2008). *Motyvacija vadybos procese: mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
136. Šavareikienė, D.; Dubinas, V. (2003). *Integruota vadybinio proceso motyvacija*. Šiaulių universiteto leidykla.
137. Švedaitė, B. (2005). *Sėkmingos socialinės pedagoginės veiklos veiksniai: empirinės išvados*. Acta pedagogica Vilnensia. Mokslo darbai, nr.14: 133–144.
138. Šinkūnienė, J. R., Katkonienė, A. (2010). Socialinių darbuotojų profesinės veiklos motyvacijos veiksniai. *Socialinis darbas*, 9 (1).
139. *Šiaulių rajono socialinės rizikos šeimoms tvarkos aprašo patvirtinimo*. Prieiga per internetą: <http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=5758>
140. Taljūnaitė, M. (2004). Pilietinė ir socialinė atskirtis šiuolaikinėje Europoje. *Filosofija. Sociologija* 4.
141. Tidikis, R. (2002). Etiniai socialinio darbo orientyrai. Vilnius: LTU Mokslo darbai. *Socialinis darbas*. 2002 Nr.1(1)
142. Vareikytė, A. (2010). Socialinio darbo raida. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vadovėlis. Sud. J. R. Šinkūnienė. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, p. 17–44.
143. Vareikytė, A. ir kt. (2006). *Socialinių paslaugų tobulinimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras
144. Varžinskienė, L. (2008). Socialinio darbo profesijos statuso ypatumai socialinių darbuotojų ir jų partnerių požiūriu. *Socialinis darbas*, 7 (1), 100–107.
145. Valackienė, A., Mikėnė, S. (2008). *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: Technologija.
146. Vitkauskaitė, D. (2001). *Teoriniai socialinio darbo modeliai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
147. Večkienė N.; Povilaikaitė S. (2005). *Socialinio darbo kaita. Profesinis rengimas: Tyrimai ir realijos*, Nr. 9.
148. Valstybinė šeimos koncepcija. (2008). *Valstybės Žinios*, (2624)
149. Vosylienė, E. (2009). *Socioeducacinis darbas su vaiku: mokomoji knyga*. Vilnius: Baltos lankos
150. Vaicekauskienė, V. (2007). Socialinių darbuotojų rengimo turinio prielaidos // *Socialinis ugdymas: mokslo darbai. Socialinis darbas ir ugdymas*. Nr. 4 (15) p. 22-36.
151. *Vaikų dienos centrai – reikalinga ir naudinga pagalba šeimoms*. (2015). Prieiga per internetą: <http://socmin.lrytas.lt/seima/vaiku-dienos-centrai-reikalinga-ir-naudinga-pagalba-seimoms.htm>

152. Zakarevičius, P. (2008). *Modernios organizacijų valdymo teorijos*. Kaunas: poligrafija ir informatika.
153. Žalimienė, L., Šumskienė, E., (2015). *Kodėl nuvertinama socialinio darbuotojo profesija?* Prieiga per internetą: <http://naujienos.vu.lt/srautas/kodel-nuvertinama-socialinio-darbuotojo-profesija/>
154. Žalimienė, L. (2003), *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
155. Žaptorius, J. (2007). *Darbuotojų motyvavimo sistemos kūrimas ir jos teorinė analizė*. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/4/105-117.pdf>.
156. Žalimienė, L. (2011). „Socialiai remtini“, „socialinės rizikos“, „globotiniai“<...> Kokią visuomenę konstruoja Lietuvos socialinės paramos politika? *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 2, (1), 49–58.
157. Žalimienė, L. (2004). Skurdo subkultūros ypatumai. Socialinio darbo aspektas. Vosyliūtė, A. (sud.). *Socialinės grupės: nepritekliaus žymės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

SANTRAUKA

Danguolė Kraskauskienė „Socialinio darbuotojo veiklos analizė dirbant su socialinės rizikos šeimomis“ Socialinio darbo magistro baigiamasis darbas. Vadovas: doc. dr. Svajonė Mikėnė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinių technologijų fakultetas, Edukologijos ir socialinio darbo institutas, 2015 – 156 p.

Magistrinio darbo *tikslas* – išanalizuoti socialinių darbuotojų profesinės veiklos ypatumus, dirbant su socialinės rizikos šeimomis. Darbo *uždaviniai*: 1. Aptarti socialinės rizikos šeimos sampratą; 2. Išanalizuoti socialinio darbo su socialinės rizikos šeima organizavimo ypatumus; 3. Atskleisti socialinio darbuotojo praktinę veiklą dirbant su socialinės rizikos šeima; 4. Atlikti empirinį tyrimą, siekiant atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, veiklos ypatumus ir pateikti rekomendacijas veiklos efektyvumui gerinti.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, siekiant aptarti socialinės rizikos šeimos sampratą, socialinį darbą su socialinės rizikos šeima, socialinio darbuotojo praktinę veiklą, bei pusiau struktūruoti interviu, siekiant atskleisti socialinių darbuotojų veiklos ypatumus, teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimai.

Empiriniame tyrime dalyvavo 7 Šiaulių rajono seniūnijų socialinės darbuotojos darbui su socialinės rizikos šeimomis. Tyrimo rezultatai apibendrinti *išvadamis*: socialinių darbuotojų profesinis išsilavinimas siekia aukštą lygį; socialinio darbo patirtis nuo 3 iki 14 metų. Socialiniai darbuotojai, siekiant veiksmingo ir efektyvaus rezultato, nustatę socialinių paslaugų poreikį, pagal problemos pobūdį pasirenka darbo metodus ir teikia socialinę pagalbą; bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis bei institucijomis. Šiaulių rajono seniūnijų socialiniai darbuotojai kompetentingi savo srities specialistai, jų teikiama pagalba socialinės rizikos šeimoms duoda teigiamų rezultatų – nelikus įrašymo į apskaitą priežasčių, kasmet didėja išbraukiamų šeimų skaičius. Empirinio tyrimo duomenų analizė leido nustatyti šias *problemas, kliudančias veiksmingam ir efektyviam darbui su socialinės rizikos šeimomis*: nepakankamai dėmesio skiriama kvalifikacijos kėlimui ir tobulinimui, per mažai organizuojama kvalifikacijos kėlimo kursų, supervizija netaikoma socialinio darbuotojo veikloje; socialinių paslaugų teikimą socialinės rizikos šeimoms apsunkina šeimų pasipriešinimas siūlomai pagalbai; per didelis darbo krūvis, tenkantis vienam socialiniam darbuotojui bei reikalingų priemonių stoka neleidžia teikti visapusiškai efektyvios pagalbos kiekvienai socialinės rizikos šeimai, kuriai reikalinga pagalba.

Pagrindiniai raktiniai žodžiai: Šiaulių rajono seniūnijos, socialinio darbuotojo veikla, socialinės paslaugos, socialinės rizikos šeimos, socialinio darbo metodai.

SUMMARY

Danguole Kraskauskiene “Analysis of a Social Worker Activity upon Working with Social Risk Families”. The Final Master’s Degree Work in Social Work. Scientific advisor: assoc. prof. Svajone Mikene – Vilnius: Mykolas Romeris University, the Faculty of Social Technologies, the Institute of Education and Social Work, 2015 – 156 pages.

Aim of the Master’s Degree Work is to analyse peculiarities of professional activity of social workers when working with social risk families. *Tasks* of the work: 1. To discuss the conception of a social risk family; 2. To analyse peculiarities of organising social work with a social risk family; 3. To reveal the practical activity of a social worker upon working with a social risk family; 4. To implement the empirical survey in order to reveal peculiarities of activity of social workers, working with social risk families, as well as to provide recommendations for the improvement of the activity effectiveness.

Methods of a survey: scientific literature analysis with an aim to discuss the conception of a social risk family, social work with a social risk family, practical activity of a social worker; the semi-structured interview in order to reveal peculiarities of activity of a social worker upon rendering services for a social risk family.

7 social workers from Siauliai District monitories participated in the empiric survey. Results of the survey have been generalised by *conclusions*: professional preparation of social workers is in a rather high level; experience of a social work is from 3 to 14 years. Social workers seek for the effectiveness and efficiency; therefore after they define the need for social services, they select working methods and offer social support, cooperate with different institutions and organisations. Social workers from Siauliai District monitories are competent specialists; the services they provide for social risk families give positive results – upon disappearance of reasons for the inclusion into the list of social risk families, the number of families that “fall-out” from the list increases. Data analysis of the empiric survey enabled identification of the following *problems, that are an obstacle for an effective and efficient work with social risk families*: insufficient attention for the qualification development and improvement; too small amount of qualification development courses; supervision is not applied within the activity of a social worker; the course of rendering social services for social risk families is often aggravated by the hostility of family towards social services; too extensive work load for one social worker; lack of aids needed.

The main keywords: Siauliai District monitories, activity of a social worker, social services, social risk families, methods of a social work.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. Interviu klausimynas

Tema „Socialinio darbuotojo veiklos analizė dirbant su socialinės rizikos šeimomis“

I. Informacija apie darbuotojo patirtį ir darbo apimtį, pobūdį

1. Kiek socialinės rizikos šeimų aptarnaujate? _____
2. Kokia jūsų socialinio darbo patirtis?
3. Kaip sužinote, kad Jūsų seniūnijoje atsirado šeima, kurią reikėtų įtraukti į socialinės rizikos šeimų apskaitą?

II. Informacija apie šeimų problemų pobūdį ir taikomus metodus, veiksmingumo vertinimas

4. Kokias dažniausiai socialinės rizikos šeimų problemas Jums tenka padėti išspręsti?
5. Pasakykite, prašau, kaip organizuojate paslaugų teikimą socialinės rizikos šeimai? Kokius darbo metodus dažniausiai naudojate dirbdami su rizikos grupės šeimomis?
6. Kokie Jums asmeniškai darbo metodai labiausiai pasiteisinantys, efektyviausi? Prašau pakomentuoti.
7. Kokie socialinio darbo metodai dažniausiai nepasiteisina, neefektyvūs Jūsų darbe? Prašau pakomentuoti.
8. Kaip noriai socialinės rizikos šeimos priima teikiamas socialines paslaugas? Jei nepriima, gal žinote priežastis?
9. Ar analizuojate teiktas socialines paslaugas? Pasakykite, kaip tai darote?

III. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas, darbuotojo gaunama pagalba iš šalies

10. Su kokiomis institucijomis dažniausiai bendradarbiaujate sprendžiant šeimai iškilančias problemas? Kaip dažnai jos suteikia pagalbą?
11. Su kokiais specialistais ir ne specialistais galite pasikonsultuoti? Gauti patarimų?
12. Kokios paramos norėtumėte gauti iš šalies?

IV. Socialinio darbuotojo profesinės veiklos tobulinimas ir plėtotė Darbuotojo kompetencija, žinios ir gebėjimai

13. Kaip taikote naujoves socialinio darbuotojo profesinėje veikloje?
14. Kaip manote, ar Jums užtenka kompetencijų, padedančių spręsti šeimos problemas? O gal jaučiate, kad trūksta tam tikrų žinių ar gebėjimų? Jei taip, gal galite įvardinti, kokių?
15. Papasakokite, kokiais būdais ir kaip dažnai tobulinate kvalifikaciją? Kokios kvalifikacijos formos teikia daugiausiai naudos?
16. Kokį vaidmenį supervizija atlieka Jūsų darbe?
17. Kas Jus motyvuoja dirbti socialiniu darbuotoju? Ar jaučiatės įvertintas savo vadovo? Kokios papildomos motyvavimo priemonės Jums teiktų pasitenkinimą?

V. Rizika socialiniame darbe

18. Kaip dažnai susiduriate su rizika, dirbdama(s) su socialinės rizikos šeimomis?

19. Kas padeda išvengti rizikos darbe?

20. Gal galite prisiminti ir papasakoti atvejį, kai buvo iškilusi grėsmė Jūsų saugumui? Kaip sprendžiate Jūsų saugumui iškilusias problemas? Kaip jaučiatės, kai tenka dirbti rizikingomis darbo sąlygomis?

VI. Pasiūlymai socialinio darbuotojo veiklos tobulinimui

21. Gal turėtumėte pasiūlymų, ką reikėtų tobulinti, keisti socialinio darbuotojo veikloje, siekiant teigiamų pokyčių darbe su socialinės rizikos šeimomis?